ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2024 m. vasario 23 d. Nr. 4 (1428) Kaina 1,80 Eur

Socialinė valstybė yra ilgalaikis neoliberalizmo priešas ir taikinys ..... p. 3
Suabejojau galios santykiu tarp žiūrovo ir performanso kūrėjo ..... p. 6
Gamta žudo ne dėl to, kad nori įskaudinti ar pribaigti ..... p. 13

Nulinis taškas

Čechai, rašyk

– Čechai, ko tu čia bindzinėji? – klausia Sania, mano draugas ir skyriaus vadas.

– O ką veikt?

– Eik palapinėn rašyt knygos. Čia įsakymas.

Staiga paaiškėja, kad daug kas laukia mano knygos. Ir kariuomenės bendražygiai, ir kai kurie vadai, ir tie, kurie liko už kariuomenės ribų. Jų lūkestis *vs* mano atsakomybė. Baimė nuvilti. Baimė nepateisinti vilčių, ką nors praleisti, ko nors nepaminėti. Vienur neišryškinti, kitur perlenkti.

– Aprašyk visą šitą dalbojobizmą, – sako Kaco. – Stačiai dabar rašyk, nes paskui pamirši, paniursi, prisiminsi vien pozityvą.

Vos nutinka kas nors neprotingo, kritiško, vos idiotizmas pasiekia ribą, o aukščiausios vadovybės bukumas liejasi per kraštus, išsyk girdžiu:

– Ar apie tai jau parašei? Bent jau feisbuke.

– O apie mane parašysi?

Parašysiu. Mano gera atmintis. Medžiagos – per akis. Personažai – spalvingi, jų daug, jų tiek – net tiršta. Bet jau girdžiu nepatenkintų balsų, priekabių: kam šitaip apie mane, kurių galų taip apie kariuomenę? Ir priešingai: kodėl ne apie mane, kodėl neaprašei ano įvykio?

Rašau telefone. Apybraižas, citatas, pastebėjimus. Kai ką deduosi atmintin, rūšiuoju, rikiuoju lentynose. Tačiau mano veik visiška integracija į kariuomenę ir jos sistemą nebeleidžia man kritiškai vertinti situacijos, matyti absurdiškų ar šokiruojančių dalykų ir reiškinių kaip absurdiškų ir šokiruojančių. Reiškinius, kurie civiliniame gyvenime mane būtų pribloškę ar sukrėtę, dabar suvokiu kaip normalius. Žiaurumo ribos nenumaldomai sklaidosi tarsi akvarelė ant kartono. Vis mažiau gailiesi žmonių ir pastebi vis daugiau kietaširdiškumo ir atžarumo.

Šiandien vienas karys netyčia užmynė ant kačiuko, jis dar nenugaišo, bet buvo aišku, kad kankinsis. Aš ramiai paėmiau kastuvą ir, taręs „eime, užkasiu“, pasukau į laukus. Tik vėliau susivokiau, kad buvau pasirengęs pribaigti nelaimingą padarėlį. Pasibaisėjau. Katinėlį galop nunešė pas gydytoją. Tas sustatė jam stuburą. Regis, išgyvens.

Šis nedidukas epizodas netikėtai man paaiškino, kad ilgainiui vargu ar galėsiu adekvačiai aprašyti tai, ką mačiau ir jutau. Būti nešališku stebėtoju nepavyksta: objektyvumas – latentinis, subjektyvumas – iškreiptas.

Žinoma, nepaliauju stebėtis, pykti ir vis dar nesusitaikau su tam tikrais reiškiniais. Kartais tučtuojau norisi papasakoti apie savo išgyvenimus, sudėti subjektyvius taškus ant *i*, bet laiku susilaikau (retsykiais nepavyksta), kad neparašyčiau per daug, kad nepakenkčiau saviškiams, kad paprasčiausiai neišduočiau kontoros ar neišneščiau purvo iš trobos.

Vis dėlto parašysiu. Vėliau – po metų, dvejų, dešimties? Nežinau, ar tai bus gerai, ar blogai. Galbūt kareiviškai absurdiška, kai kur galbūt kariškai žiauru. Šokas? Stuporas? Nežinau...

Ilgi marškinėliai

Tualetinis popierius. Reikalas, regis, įprastas. Kareiviški juokeliai apie ilgus marškinėlius jau seniai apsamanojo, bet juos – juokelius – vienodai laido bet kokia proga, susijusia su tualetine tematika. Ypač jei kalbama apie tualetinio popieriaus trūkumą.

Čia vėlėliau mes sužinojome, kad Serioža, „načprodas“, nusprendė maistą papildyti trigubu kiekiu kombinuotų riebalų. Kad būtų kaloringiau, kad kareivėliai, grįžę iš poligono, sočiai pavalgytų. Mes prisivalgydavome, bet iškart skuosdavome į „atokyną“. Visas batalionas dvi savaites iš eilės, keikdami dulkes (kažkodėl visi buvo tikri, kad visuotinės diarėjos priežastis – stepių dulkės), stačiai apdirbo aplinkines tranšėjas prastai suviršinta koše. Net juokelį sugalvojau: kol kareiviai neapšiks visų duobių ir tranšėjų, į rytus nepajudės. Pridursiu, kad tarp karių šis juokelis tapo populiarus.

ARTEM ČECH

„Nulinis taškas“ – rašytojo ir kario Artemo Čecho (g. 1985) dokumentinės prozos rinkinys apie dešimt mėnesių trukusią tarnybą Ukrainos kariuomenėje 2015–2016 m. Tai mobilizuoto kyjiviečio užrašai apie tai, ką matė, ką perleido per save. Jis nėra herojus, jis – paprastas žmogus, kamuojamas baimių, nerimo, abejonių, puoselėjantis viltis. Jis žino, kad viskas jau niekada nebebus taip, kaip anksčiau, kad jam, jo žmonai ir visiems, kurie kartu su juo vyksta į mokymus, į poligoną, į Rytus, į nulinį tašką, artėja kitokia tikrovė. Rašytojas 10 mėnesių praleido fronte, o dabar be patoso ir perdėto natūralizmo, su sveika autoironija ir atvirumu kuria šiuolaikinio ukrainiečių kareivio paveikslą – ne giliai traumuoto, aplinkybių prispausto nevykėlio, ne idealizuoto bebaimio epinio kario, o mūsų laikų herojaus.

Pirmą kartą po ilgos Artemo Čecho literatūrinės kūrybos pertraukos knyga pasirodė 2017 m. ir buvo perleista 2023 m.

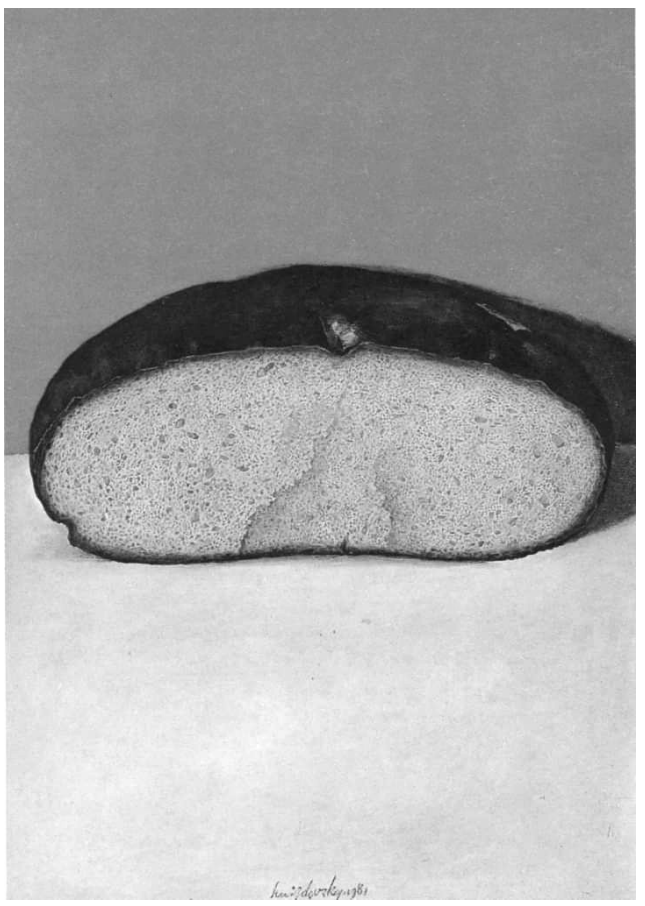

Jakiv Hnizdovsky. Ukrainietiška duona. 1981

Sykiu su katastrofiška defekacine situacija nenumaldomai sparčiai nyko strateginės tualetinio popieriaus atsargos. Galop stojo valanda „Š“. Reikėtų pridurti, kad dėl bendrų amerikiečių ir moldavų pratybų poligonas buvo apsuptas Nacionalinės gvardijos, todėl mums nebuvo leidžiama išeiti už palapinių miestelio ribų. Amerikiečių kareivis neturėjo matyti apiplyšusio ir girto „zeseušniko“*. Tai vidaus virtuvė – juoda, suodina. Ukrainiečių pėstininkai – trečiojo dešimtmečio elgetos, jų buveinės – šlamštas ir skurdas. Neduokdie, kad kas nors iš mūsų Vakarų partnerių pamatytų nevalą išblukusia pikseline uniforma, guminėmis šlepetėmis ir su maišeliu, reklamuojančiu „Alokozay“ arbatą, kuriame išdavikiškai skimbčioja „kuras“. Taigi nusprendė: nieko neišleisti. Net cigarečių nusipirkti. Net tualetinio popieriaus. Tik vyresniuosius karininkus.

Iš pradžių imti naudoti savanorių siunčiami patriotiniai laikraščiai, kariuomenės spauda, kurioje pabrėžtinai ir pakylėtai rašoma apie mūsų karių narsą, ir detektyvai minkštais viršeliais. Kai kas iš tikrųjų pradėjo karpyti marškinėlius.

Kiek vėliau, kai toks proziškas reikalas kaip tualetinis popierius įgavo opios būtinybės statusą, mes (trise) išsiruošėme ieškoti štabo pareigūnų, kad kartu išspręstume šią problemą.

Pirmiausia susitinkame štabo viršininką. Kapitonas (savaitė tarnyboje) sumišęs dėbso į mus ir nesupranta, ar įširsti, kad soldafonai drįso ateiti su tokiu klausimu, ar išties padėti, užsitikrinant savo savučiausio vardą ir užsitarnaujant autoriteto balų. Galop apsisprendžia: eina ieškoti 1-ojo bataliono vado pavaduotojo užnugariui. Laksto tarp palapinių, kliuvinėja už maišų su šlamštu, stabdo kitus karininkus ir klausinėja, ar nematė „zampotylo“. Ir štai paieškų objektas atsiranda: keistu sutapimu jis kaip tyčia pareina iš tolimųjų tranšėjų. Paklaustas, ar jis gali mums išduoti keletą ritinėlių popieriaus palapinei, purkštauja, sako, kad popieriaus nėr ir tai yra kareivių rūpestis. Pajuokauja apie ilgus marškinėlius. Na, mes juk mobilizuotieji, mums kas? Pažadame pasinaudoti jo marškinėliais, tais, kurių mums jis ligi šiol neišdavė. Įsižeidžia, sprunka. Pirmo veiksmo pabaiga.

Čia pat iš palapinės išeina bataliono „zampotechas“ – aukštas, žilas, inteligentiškos išvaizdos majoras. Supratęs, kokia problema, jis mus ima protinti, esą versti štabo viršininką ieškoti tualetinio popieriaus – kiaulystė. Iš savo atsargų duoda du ritinėlius. Mes vis dėlto atkreipiame dėmesį, kad globaliai tai problemos neišsprendžia. Tuomet „zampotechas“ pasiveda mane į šalį ir šeimyniškai sako:

– Vaikinai, na, jūs – kiaulės, garbės žodis. Pritari?

– Ne visai, Valentynovyčiau...

– Aš viską supratau, – nutraukia jis. – Nieko daugiau nebesakyk. Vienintelis prašymas: tik nerašyk, kaip vaikėt štabo viršininką tualetinio popieriaus. Šitai niekam nereikalinga.

– Visiškai nerašyti? – nusimenu.

– Kol į „dembelį“ neišeisi.

Sutinku, pažadu, bet perspėju, kad po metų būtinai prisiminsiu šį epizodą. Jau kitą dieną Valentynovyčius atveža mums tris pakuotes tikro „Obuchivo“.

O štabo viršininkas, paskiau mus sutikęs, akis slėpdavo. Matyt, dėl autoriteto.

Mūsų draugai

Savanoriai – mūsų draugai. Jų – savanorių – lauki su nesuvaidintu nekantrumu. Jie atvažiuoja tarsi misionieriai, atveža drabužių, maisto, būtinųjų prekių, įrankių ir, žinoma, tabako gaminių. Savanoriai – ciniški ir ryžtingi. Kartais – drovūs. Kai kurie iš jų jaučiasi nepatogiai, nes jie tokie – viso labo pristato pagalbą į fronto liniją, bet patys ten negyvena, nekariauja. Kiti – atvirkščiai, žiūri į tave nepatikliai, įtarinėja visomis kariuomenės nuodėmėmis.

– Negeri? Tikrai negeri? O gal tavo draugai geria? Ne? Na, žiūrėk...

Savanoriai bebaimiai. Atvyksta į pačias pačiausias priešakines fronto linijas. Ten, kur pasiekia priešo snaiperiai. Susinepatoginę mokyklų muziejams prašo šovinių ir panaudotų tūtų nuo RPG-26.

Savanoriai įnoringi ir pažeidžiami. Jie lengvai įžeidžia kitus ir taip pat lengvai įsižeidžia patys. Jie įsižeidžia, kai prašote jų neatvažiuoti, nes visko yra per akis. Įsižeidžia, kai nepasitinkate jų dvidešimtajame blokposte, o prašote privažiuoti iki štabo. Piktinasi, jei neturite galimybės nuvežti jų į forpostą. Įsižeidžia, jei nepavyksta jums prisiskambinti. Nusivilia, kai neskiriate jiems pakankamai dėmesio ir nepaskelbiate feisbuke nuotraukos su sausainių dėže. Tą dėžę jis vežė iš Chmelnyckio (Ternopilio, Kirovohrado) srities. Jis pažadėjo savo bendruomenei Starokostiantynivkoje (Čortkive, Znamiankoje), kad nesuvalgys nė vieno sausainio iš šitos dėžės, kad ji pasieks tikslą kuo puikiausios būklės, su pačiais geriausiais linkėjimais šlovingiems kariams ir brangiems gynėjams ir kad būtinai padarys tuziną šios dėžės nuotraukų drauge su kariais. Ir jis laikėsi duoto žodžio.

Nukelta į p. 4 ►

* ZSU (*Збройні сили України*) – Ukrainos ginkluotosios pajėgos.

Apie palaimintąjį kolegą ir *teambuildingą* su beprasmybės šmėklomis

Kiekviename kolektyve, kiekvienoje įmonėje anksčiau ar vėliau atsiranda toks jaunas inovatyvus kolega, siekiantis įpūsti naujų vėjų. Jis nuolatos plačiai šypsosi, elegantiškai apnuogindamas balintus dantis, instinktyviai ir šiek tiek paranojiškai lygina ant išlygintų marškinių rankovių atsirandančias raukšleles ir tikina, kad įmonė esanti pernelyg nešiuolaikiška, reikėtų organizuoti viešuosius pirkimus bei pirkti kursus: veržlumo, verslumo, kolektyviškumo, vadovams – vadovavimo metodikų, lyderystės ir psichologijos. Ir dar ypač svarbu – *teambuildingai*, kolektyvą sutvirtinsiantys it skiedinys plytas.

Visai nebaisu, jeigu kitą dieną po *teambuildingo* tas pats jaunas inovatyvus kolega aprėks jus dėl vėlavimo, lieps rašyti pasiaiškinimą ar netgi ta proga paskelbs susirinkimą – visa tai tėra įmonės modernėjimo ir tobulėjimo ženklas. Ne, nieko bendro su biurokratija ar autokratija. Ne, nieko bendro su tarybinių laikų mentalitetu.

Ir jeigu tu, atsainus ir nesiekiantis tobulėti darbuotojau, leptelsi, kad kiek abejoji to prasmingumu, inovatyvųjį kolegą galbūt nemenkai supykdysi, nes jo lankytuose mokymuose apie tokią nuomonę beigi kaip į ją reaguoti – neužsiminta. Dar blogiau, jeigu per *teambuildingą*, kiek atsipalaidavęs, prasitarsi jam, palaimintajam, apie tave kamuojančias beprasmybės šmėklas.

Taigi, kodėl minėtasis kolega yra palaimintasis ir kuo dėtos beprasmybės šmėklos? O *teambuildingai*? Nuo savotiškai nenuobodžios biurų kasdienybės trumpam pereikime prie gyvenimo apmąstymų.

Turbūt neretas iš mūsų gyvena susitaikęs su nors kartą gyvenime lyžtelėjusių beprasmybės šmėklų egzistavimu. Gyvena, niekada nepamiršdamas, koks šaltas ir slidus jų liežuvis, kuriuo paliestos vietos dar ilgą laiką nesušildo jokio karštumo radiatoriai. Kiti ieško apeigos variantų – renkasi gyvenimo būdus, takus ir gatves, kuriais eidami viliasi išvengti naujo susidūrimo, kiekvieną kartą verčiančio nužygiuoti ilgą ir varginantį aplinkinį kelią, kol pavyks grįžti į savo prasmių vėžes.

Visų istorijos skirtingos. Vieni pirmąkart sutinka savąją beprasmybės šmėklą ravėdami daržą, kiti – važiuodami sausakimšu troleibusu ar nauju automobiliu, treti pažįsta ją nuo vaikystės ir net tardomi neatsakytų į klausimą, kur sutikę šmėklą pirmą kartą. Ketvirti yra palaimintieji, nes arba dėl neatidumo, arba dėl storžieviškumo, arba – galbūt – dėl elementariai prastos regos jos niekada neišvydo ir nepajautė. Jie sako, kad neišsigalvotum sau problemų, neišsišoktum, kad šmėklos neegzistuoja, bet patys dažnai tiki orų prognozėmis, tobulų santykių vadovais, instagraminėmis būrėjomis ar – dar blogiau – horoskopais. O dar – labai seka madas ir lanko verslumo kursus. Kaip tas jaunas inovatyvus kolega.

Dažnas tykiai bando toks apsimesti ir įstoti į palaimintųjų gretas, tačiau lengviau jau į kokį Oksfordą, kuriame, beje, spieste spiečiasi nelemtos šmėklos. Dažnas, įtikintas, kad švedai – viena laimingiausių tautų pasaulyje, nes vartoja daugiausiai antidepresantų, prašo išrašyti ir jam. Tada nepalaimintuosius šmėklos taip pat laižo, tik liežuvis darosi kiek šiltesnis, nors vis dar drėgnas ir šiurkštus, kaip samanos netoli pelkyno.

Žmogui sunku prisijaukinti šmėklas ir susitaikyti, kad jos visada bus kažkur šalia, trukdydamos džiaugtis gyvenimu, kas įkyriai rekomenduojama medijose ir mokymuose. Bandydamas jomis atsikratyti, žmogus griebiasi inkarų, kurie laikytų jį atokiau nuo šmėkloms pasiekiamos teritorijos. Bet net ir verslo kompanijų, mažiausiai tolerantiškų neapsimokantiems reiškiniams, inkarai neapsaugo nuo beprasmybės šmėklų apsilankymų.

Dažnas inkaras, kurį laiką gelbėjęs nuo nepageidautinos viešnios, pasirodo esąs banginis ar išvis koks nors neapsakomas padaras iš viduramžių jūrų žemėlapio. Tokie pasprunka. Tada šmėklos, neatleidusios bandymų išduoti ar kaip tik atvirkščiai savotiškai mėgindamos guosti (niekas juk dažniausiai nepaklausia sutiktos beprasmybės šmėklos, ką ji pati jaučia ir turi omenyje), laižosi dar stipriau nei kada nors prieš tai, tiek, kad, atrodo, kūnas taip nugrimzta į minusą, jog galėtum žmogus savimi nors truputį sustabdyti Arkties ledynų tirpimo procesus.

Bet šalta tik pačiam žmogui. Gamta turi savo suvokimą ir kažin ar jos atžvilgiu žmonės nėra beprasmybės ar išvis beprasmiškos šmėklos, savimi ir savo veiklos artefaktais gadinančios jai kasdienybę. Daug tūkstantmečių bando ji žmonėmis atsikratyti, bet viskas veltui. Žmogus išmoko pančioti gamtą, bet niekaip neišmoksta įveikti visur jį tyliai lydinčių ir kartais tarsi iš niekur išnyrančių šmėklų, kurios tada jau net nebesistengia nors trumpam paslėpti ilgo liežuvio ir atšiauraus kvėpavimo, kurio tik palaimintieji sugeba nepajausti.

O kas, jeigu tas palaimintasis inovatyvus kolega teisus ir mums su pačiomis beprasmybės šmėkloms tiesiog reikia vadinamojo *teambuildingo*, kuris, nors vis dažniau pačiomis apgailėtiniausiomis formomis neveikliai pasireiškia ne tik komercinėse įmonėse bandant susigyventi su šmėklomis, galbūt pagaliau pasiteisintų ir pasirodytų esąs veiksmingas? Tada tai jau nebeironizuotume?

– ALINA BORZENKAITĖ –

Memorabilia

Knyga ir karas

Dviejų sesučių portretas su knyga. Galėtų būti kaip pasveikinimas visiems Knygų mugės proga. Laikiau nuotrauką kelerius metus stalčiuje. O dabar atėjusi tarytum jos valanda. Kad profesoriai, rašytojai, kunigai fotografuojasi apsikabinę foliantus, nieko nuostabaus. Vaikams anų laikų fotografai brukdavo į rankas meškiukus arba lėles, sodindavo ant triratuko, medinio arkliuko ar bent ant tėvų kelių. Su knyga vaikus, ir dar taip rimtai, matau nuotraukoje bene pirmą kartą.

Deja, ne Vilnius tai, ne Lietuva. Apskritai nėra jokios informacijos, tik auksinis įspaudas *Cabinet portrait*, kas, žinoma, ir taip aišku. Nuotrauka atėjo paštu iš Armėnijos. Ar ji ten ir atsiradusi, ar pačios mergaitės yra armėnų tautybės, nežinau. Atrodo, laikotarpis iki Pirmojo pasaulinio karo. Galbūt carinė Rusija. Įprasta fotografijos salonų butaforija: romantiški architektūriniai fragmentai, sodri lapija. Dar lyg tvenkinio kampas, nelabai įžiūriu. Padidinęs nuotrauką, turbūt perskaitytum, kas parašyta ant knygos. Bet nemėginau. Tebūna tik knyga. Pačių mergaičių atsinešta ir išsinešta, ne iš salono inventoriaus.

Apie karą Ukrainoje išgirdome per Vilniaus knygų mugę, 2022 metų vasario 24-ąją, priešpiet. Nieko daugiau tądien negalėjai pakeisti, tik įsisegti į atlapą dvi spalvas. Knygų mugė nebuvo atšaukta. Dabar supranti jau kaip ženklą, pranašystę, kad karas tęsis ilgai ir kad knygos galios ir bus reikalingos po senovei. Ukrainoje, pas mus ar bet kur kitur. Gal net Rusijoje. Ten labiausiai to lauktum.

Mums taip jau yra buvę, kelis kartus naujųjų laikų istorijoje. Ir ne vien kokie nors Tilžės knygnešiai, pasamdyti vyskupo Valančiaus, ar pokariu nelegalių maldaknygių daugintojai rodo, kad knyga – didis ginklas. Nė kiek ne mažiau knyga veikia ir tada, kai jos nėra. Kai trokšti, bet neturi. Kai ji uždrausta, atimta, sunaikinta. Dar, pavyzdžiui, galima pastebėti, kad per aną karą Vilniuje, naciams vykdant Holokaustą, pasmerktų žydų gelbėjimą drąsiausiai organizavo žmonės iš bibliotekų. Kaip sakoma, knygų žiurkės (Ona Šimaitė, kunigas Stakauskas, jų kolegos). Tarytum būtų buvęs tiesioginis ryšys tarp knygų lentynų, popierinių dulkių ir švento ryžto aukotis, rizikuoti savo gyvybe dėl kitų.

Kad kalėjime per knygą ir skaitymą gali tapti laisvas, – nesikartosiu. Visa laimė, kad kalėjimų kūrėjai bei laikytojai dažniausiai neįžvelgia sau pavojaus, kai kalinys prašo

skaityti. Net nakčia, elektros lemputė juk vis tiek pliekia be perstojo. Svarbiausia juk nepavojingas knygos turinys, idėjos, ar ne taip? Tačiau tokiose vietose nekaltas vadovėlis ar „Grybai mūsų stalui“ ima ir pataiko panašiai kaip „Pavasario balsai“. Tai tikras slėpinys, katalikiškai tariant.

Mama pasakodavo, kaip karo metais jų, provincijos paauglių, širdeles artimo meile ir empatija užkrėsdavo Helenos Mniszek „Raupsuotoji“ ar dar kas nors iš visai antrarūšės literatūros. Kariauti toms panelėms, tiesa, nereikėjo, bet bombos krito, buvo baisu, žmonės aplinkui kentėjo ir žuvo. O ir paskui artimo meilė pravertė. Esu skaitęs, kaip susijaudino Henri Nouwenas, olandas kunigas, garsus dvasinis rašytojas, teologas, kai per Balkanų konfliktą kažin kur Kroatijoje, tuščiuose griuvėsiuose, buvo rasta apdegusi jo knygelė apie Kristų. Nežinia, kas ją ten skaitė ir ko ieškojo skaitydamas, bet autoriui buvo aiškus įrodymas, ką reiškia knygos. Pats todėl rašė ir rašė savęs netaupydamas iki gyvenimo galo.

Eina dabar gavėnios dienos, po pandemijos nepajudinamas religinis rūmas taip ir neatgavo savo buvusio spindesio, dalis tradicijų ir praktikų apsiblausė, turbūt tai natūralus netolimo karo ir visų negandų, baimių rezultatas. Žinoma, kertiniai stulpai – malda, geri darbai, pasninkas (savo tikrąja bibline prasme) – tikintiesiems išlieka, turbūt bet kada išliks. O šalia išlieka ir knyga, kaip nuo senų senovės. Net, rodos, tarp modernios artilerijos ar dronų kamikadzių zyzimo ji bus pramokusi dar tobuliau pasiekti savo senus ir naujus taikinius.

Per šią gavėnią pirmąja rimta dvasinio skaitymo knyga visai netyčia man tapo Danutės Čiurlionytės „Šuniukas padauža“. Iki tol nebuvau apie ją girdėjęs. Kaunas, 1936 metai. Mama jau turbūt skaitė tuo metu. Knygelės negaliu vertinti, dar tik pradžia, bet jaučiu, kur ji nuves. Juo labiau kad vieną šuniuką pažįstu, čia ir dabar, gyvą, laukiamą. Popiežius savo gavėnios laiške kviečia vėl atrasti *kontempliatyviąją gyvenimo plotmę*, kad būtų pažadinta nauja energija. Kaip nekontempliuosi, kai aplinkybės privertė sulėtinti tempą, padažnėjo pauzės ir tyla. Ir kai įprastų atsakymų nėra, beveik niekas neveikia, neįtikina.

Jeigu nuotrauka yra ano amžiaus pradžios ir iš tiesų armėniška, baisu darosi pagalvojus, ką galėjo pamatyti ir išgyventi abi sesutės nelabai tolimoje ateityje. Duok Dieve, kad joms būtų buvę lengviau, be kančių ir masinių žudynių, tekusių tam kraštui. O kartu labai aišku, jog tai, kad mergaitės laiko knygą, bet kokiu atveju primena tiesą ir gyvenimą, jeigu anas senasis knygų slėpinys tebegalioja.

Žinoma, visų mieliausia šiame paveiksle – švelniai susipynusios ir knygos sujungtos abiejų mergaičių rankutės. Net jei prie knygos prisilieti vos vienu piršteliu. Tarsi prie Viešpaties drabužio, gydančio ir raminančio.

-js-

NATALIJA LOMONOSOVA

Drauge bėdoje. Solidari socialinė atstatymo politika

Karas skaudžiai palietė visus Ukrainos gyventojus. Daug žmonių neteko darbo ir buvo priversti palikti savo namus. Sociologinės grupės „Reitingas“ atliktos apklausos duomenimis, rugsėjo mėnesį dirbo 61 % asmenų, kurie prieš karą turėjo darbą, ir tik 36 % iš jų dirbo visą darbo dieną[1]. Pasaulio banko rugpjūčio duomenimis, nuo karo pradžios buvo apgadinta apie 817 000 gyvenamųjų pastatų, iš jų 38 % buvo sugriauti nepataisomai. Kitaip tariant, dėl karo milijonai ukrainiečių atsidūrė pažeidžiamoje padėtyje.

Karas nemažą dalį žmonių, kurie iki plataus masto invazijos buvo pažeidžiami ir nepalankioje padėtyje, pastūmėjo prie išlikimo ribos. Kartu buvo sugadinta arba sunaikinta dalis socialinės infrastruktūros[2], todėl nepaprastai padidėjo našta socialinių paslaugų teikėjams ir jų darbuotojams tuose regionuose, kurie priėmė daug perkeltųjų asmenų. Mažėjant biudžeto pajamoms, padidėjo ir visos socialinės apsaugos sistemos našta. Todėl ne tik sisteminė socialinė parama dabar ir po karo yra svarbiausias darbotvarkės klausimas, bet ir yra iškilęs klausimas dėl jos pačios.

Šiame straipsnyje pirmiausia aprašysiu socialinės politikos tendencijas Ukrainoje prieš karą, nes jos parodo vyriausybės socialinės paramos viziją. Tada apžvelgsiu, ką šiuo metu socialinės politikos srityje siūlo valstybė, ir išanalizuosiu politinę viziją. Galiausiai išdėstysiu, kokie alternatyvūs požiūriai į socialinę politiką galėtų būti galimi po karo ir kodėl socialinė politika yra tokia svarbi atstatymui.

Socialinė apsauga karo metu

Ukrainos socialinės apsaugos sistema nebuvo pasiruošusi iššūkiui, susijusiam su plataus masto invazija. Liepos mėnesį Lugane pristatyto Ukrainos socialinės apsaugos atkūrimo plano projekto autoriai šį nepasirengimą aiškina sistemos pasenimu ir jos „sovietiškumu“. Dokumente esanti socialinė sistema iš esmės apibūdinama kaip perteklinė, žadanti piliečiams išmokas ir pagalbą, kurių valstybė iš tikrųjų negali užtikrinti.

Be abejo, kiekviena vyriausybė savo darbotvarkėje numatytų problemų priežastis priskirs savo pirmtakams. Tačiau kyla klausimas, kodėl reikia atsigręžti į tokią tolimą praeitį kaip Sovietų Sąjunga, turint omenyje trisdešimties metų nuoseklų socialinių išlaidų mažinimą, privatizaciją ir viešosios socialinės infrastruktūros nykimą. Kartu akivaizdu, kad valdžia neketina nukrypti nuo pastaruosius trisdešimt metų vykdyto kurso.

Nuo karo pradžios vyriausybė paskelbė ir įgyvendino daugybę priemonių, kurios turėjo stabilizuoti gyventojų gerovę. Tačiau nemažai jų apriboja darbo ir profesinių sąjungų teises bei galimybę gauti bedarbio pašalpą. Pavyzdžiui, nuo šiol oficialiai įregistruoti bedarbiai, nedirbę 30 dienų, galės įsidarbinti viešuosiuose darbuose[3] už ne mažesnį nei minimalus darbo užmokestis atlygį, o atsisakiusiems dirbti bus atimtas bedarbio statusas ir pašalpos.

Be to, paskelbta, kad rengiamas Socialinis kodeksas, kuriuo siekiama „inventorizuoti informaciją apie esamus valstybės įsipareigojimus dėl socialinių išmokų“ ir suderinti išmokas su valstybės finansinėmis galimybėmis. Taip pat buvo priimtas įstatymas Nr. 2620, kuriuo numatoma likviduoti Socialinio draudimo fondą. Jo biudžetas ir kai kurios funkcijos bus perduotos Pensijų fondui, o išlaidos ir darbuotojų skaičius bus gerokai sumažinti. Kaip tokiomis sąlygomis funkcionuos socialinio draudimo sistema – didelis klausimas.

Akivaizdu, kad daugelis priemonių, kurių vyriausybė ėmėsi karo metu ir kurios siūlomos atkūrimo plano projekte, yra ne tik ir ne tiek pagrįstos paties karo sukeltais sunkumais ir iššūkiais. Veikiau jos yra politikos kurso, kuris Ukrainoje jau ilgą laiką įgyvendinamas socialinės politikos srityje (taip pat susijusiose srityse, įskaitant sveikatos apsaugą), tąsa. Šis politikos kursas jau kelis dešimtmečius vadinamas neoliberalizmu, tačiau čia neaptarinėsiu neoliberalizmo kaip ideologijos. Vietoj to siūlau panagrinėti, kaip neoliberalizmas įgyvendinamas konkrečiose politikos programose.

Ilgametis neoliberalizmo priešas

Socialinė valstybė, įtvirtinta mūsų Konstitucijoje arba dažniau vadinama gerovės valstybe (*welfare state*), yra ilgalaikis neoliberalizmo priešas ir taikinys. Europoje tokia visapusiška socialinė politika atsirado ir suklestėjo pokario laikotarpiu. Tačiau aštuntajame dešimtmetyje, kilus naftos krizei ir ekonominiam nuosmukiui, kai kurie neoliberalų sparno atstovai ėmė teigti, kad išlaidos socialinėms programoms yra per didelės, o plati ir dosni parama gyventojams stabdo ekonomikos augimą.

Socialinės politikos istorija Ukrainoje prasidėjo kitaip nei Vakarų šalyse, tačiau dešimtajame dešimtmetyje mes pradėjome kelią link rinkos ekonomikos. Pirmojo dešimtmečio ekonominis nuosmukis ir plataus masto privatizacija iš karto lėmė socialinių išlaidų mažinimą ir socialinės infrastruktūros, ypač kaimo vietovėse, prastėjimą. Pavyzdžiui, per pirmuosius du nepriklausomybės dešimtmečius vaikų darželių skaičius sumažėjo beveik dviem trečdaliais. Tuo pat metu tarptautiniai donorai ir kreditoriai taip pat spaudė mažinti socialines išlaidas (arba, kaip dažnai buvo sakoma, „efektyviai naudoti išteklius“). Globalizacija ir investuotojų gaudymas taip pat buvo atskiros paskatos sistemingiems bandymams apriboti darbo teises ir socialines garantijas, taip pat sukurti patrauklesnes mokestines sąlygas įmonėms, siekiant išlaikyti kapitalą, kuris gali rasti geresnę vietą.

Sunaikinti automobiliai, 2022 m. birželio 18 d., Lysyčanskas. Nuotrauka: ARIS MESSINIS / AFP via Getty Images

Nuo universalizmo iki paramos vargingiausiems

Taigi, kaip neoliberalusis kursas pasireiškia Ukrainos socialinėje sferoje? Viena vertus, jis grindžiamas nuolatiniais ketinimais **mažinti išlaidas socialinei apsaugai**, kita vertus, **keisti patį socialinės politikos pobūdį**.

Kaip mažinamos išlaidos? Skirdama pašalpas ir išmokas valstybė vis dažniau reikalauja tikrinti gavėjų turtinę padėtį, o pajamų riba, nuo kurios asmuo pripažįstamas nepasiturinčiu, yra labai žema.

Kaip pavyzdį galime pateikti sąlygas, kuriomis šeima pripažįstama mažai uždirbančia, kad jai būtų suteikta atitinkama parama. 2022 m. lapkritį gauti paramą galės mažas pajamas turinti šeima, kurią sudaro du darbingi suaugusieji ir vienas vaikas iki 6 metų, jei vidutinės bendros mėnesio pajamos per pastaruosius 6 mėnesius bus mažesnės nei 29 474 grivinos (721,29 euro pagal 2024-02-01 kursą – *vert. past.*) (maždaug 4 912 grivinų (120,21 euro pagal 2024-02-01 kursą – *vert. past.*) per mėnesį visai šeimai[4]). Sprendimui skirti šią paramą įtakos turi ne tik pajamos, bet ir kai kurie kiti veiksniai. Pavyzdžiui, šeimai gali būti atsisakyta suteikti paramą, jei vienas arba abu darbingi suaugusieji per pastaruosius tris mėnesius nedirbo, nesimokė dieniniame skyriuje arba nebuvo kariuomenėje. Be to, stiprinama pajamų kontrolė ir tikrinimas, siekiant užtikrinti, kad paramos negautų tie, kurie neturi teisės į ją.

Tuo pat metu mažinamos **esamos socialinės programos**. Kaip jau minėjau, pertvarkos projekte planuojama peržiūrėti esamus valstybės socialinius įsipareigojimus, siekiant sumažinti viską, kas neva „neatitinka finansinių galimybių“. Be to, skelbiama, kad „plačios socialinių išmokų sistemos pertvarkymas į visuotinę socialinę paramą“ bus tikslingas ir nukreiptas į paramą skurdžiausiems gyventojų sluoksniams. Tai yra kursas į socialinę apsaugą, kurioje nebebus numatyta, pavyzdžiui, piniginė parama visoms vienišoms motinoms, o tik vienai piliečių kategorijai – neturtingiausiems, kurių turtinė padėtis bus tikrinama. **Kitaip tariant, iš piliečių palaipsniui atimamos bet kokios universalios teisės į paramą.**

Jei kalbame apie bandymus **pakeisti patį socialinės politikos pobūdį**, matome bandymus **pakeisti socialines paslaugas teikiančius subjektus ir jų finansavimo schemą**. Pavyzdžiui, socialinių paslaugų srityje 2019 m. reforma numato sukurti socialinių paslaugų rinką, kurioje privataus sektoriaus paslaugų teikėjai turės konkuruoti su valstybės ir savivaldybių institucijomis. Kartu valstybė turėtų finansuoti tik tas paslaugas, kurios teikiamos asmenims, turintiems teisę jas gauti valstybės, bet ne įstaigų sąskaita. Taip atkartojama ta pati logika, kuri buvo išdėstyta sveikatos apsaugos reformoje, kai pinigai seka paskui pacientą, o ligoninės turėtų būti paverstos įmonėmis, kurios turi uždirbti pinigus, kad galėtų egzistuoti.

Tas pats siūloma ir pensijų sektoriuje. Pensijų reforma, kuri nebuvo įgyvendinta prieš karą, jau pateikiama kaip „objektyvi būtinybė“ atstatymo plano projekte ir atitinkamame Aukščiausiosios Rados komitete. Kalbama apie solidarumo pensijų sistemos atsisakymą ir mišrią sistemą, kai įvedami individualūs pensijų planai ir pensijos iš dalies privatizuojamos, nes tada jas valdo privatūs fondai.

Apibendrinant galima teigti, kad ne tik paprasčiausiai mažinamas socialinio sektoriaus finansavimas, bet ir viskas, ką galima, paverčiama pelno šaltiniu.

Tuo pat metu, nors socialinės apsaugos sistema neva neturi iš ko išsilaikyti, niekas nekalba apie verslo pelno, didelių korporacijų ir įmonių apmokestinimo didinimą ar progresinių mokesčių tarifo įvedimą. Priešingai, karo metu valdžia daro nuolaidas verslui, ypač mokesčių srityje. Tuo pat metu darbuotojams tenkanti mokesčių našta išlieka nepakitusi. **Tai reiškia, kad įmonių samdomos darbo jėgos socialinis atkūrimas vis labiau priklauso nuo pačios darbo jėgos.**

Solidarumas ar atomizacija?

Kuo pavojingas toks elgesys? Apskritai daugumoje šalių, kuriose socialinė politika išvystyta, kai kurios paramos programos iš tiesų vienaip ar kitaip susietos su gavėjų pajamų lygiu. Tačiau kyla klausimas, kiek viešojo turto (arba, kaip dabar sakome, paslaugų) yra prieinama visiems piliečiams kaip **visuotinė teisė**, nepriklausomai nuo jų pajamų. Pavyzdžiui, užtikrinti garantuotą nemokamą vaikų darželių, mokyklų švietimo ir medicinos paslaugų prieinamumą, garantuotą išmokų vaikams mokėjimą visiems, kurie turi vaikų, ir pan.

Kuo mažiau universali įvairių valstybės paramos programų aprėptis, kuo jos artimesnės paramai tik patiems skurdžiausiems, tuo mažiau paramos jos paprastai sulaukia tarp gyventojų – mokesčių mokėtojų. Pavyzdžiui, jei į paramą mažas pajamas gaunantiems gali pretenduoti tik skurdžiausios šeimos, vidutinis žmogus gali manyti, kad tokios paramos niekada negaus, nors jo padėtis gali būti sunki. Taigi, kam mokėti socialinio draudimo įmokas už tai, ko negali tikėtis? **Žmonės yra mažiau linkę finansuoti tai, kuo jie greičiausiai nepasinaudos. Todėl ateityje išlaidos socialinei apsaugai natūraliai dar labiau mažės**, o tai reiškia, kad mažės ir esamų paramos programų skaičius.

Be to, toks požiūris **stigmatizuoja paramos gavėjus**, nes jie atrodo atskirti nuo likusios visuomenės dalies. Situacija, kai paramos gavėjams taip pat daromas didžiausias spaudimas kuo greičiau įsilieti į darbo rinką, gali paskatinti juos imtis bet kokio darbo bet kokiomis sąlygomis. Tai dar labiau didina jų nesaugumo jausmą – dabar jau darbo vietoje. Į žmones, kurie dėl tam tikrų aplinkybių negali patekti į darbo rinką, žiūrima kaip į kenkėjus, išlaikytinius, nes visi kiti mokesčių mokėtojai tokioje sistemoje iš valstybės nieko negauna, o tik remia šiuos žmones.

Dėl palaipsniui mažėjančio valstybės finansavimo ilgainiui gali **suprastėti savivaldybių ir valstybės institucijų teikiamų viešųjų paslaugų kokybė**. Dėl to turtingesni žmonės mažiau noriai naudojasi jų teikiamomis paslaugomis, pirmenybę teikdami privačioms: mokykloms, medicinos įstaigoms, globos įstaigoms ir pan. Viešosios įstaigos ir jų naudotojai dar labiau stigmatizuojami, o parama gerovės valstybės išlaidoms vėl mažėja, nes nėra prasmės finansuoti tai, kuo „mes“ nesinaudojame ir kas yra prastesnės kokybės.

Nukelta į p. 4 ►

[1] Apklausos duomenimis, daugiausia darbo neteko moterys, neturtingiausi žmonės ir šalies viduje perkeltieji asmenys. Apklausos yra reprezentatyvios suaugusiems Ukrainos gyventojams, tačiau neapima respondentų, gyvenančių laikinai okupuotose teritorijose ir vietovėse, kuriose apklausos metu nebuvo Ukrainos mobiliojo ryšio aprėpties. Todėl galima daryti prielaidą, kad bendra padėtis yra dar blogesnė.

[2] Pasaulio banko analitikai apskaičiavo, kad Ukrainos socialinės apsaugos infrastruktūrai (gyvenamosioms įstaigoms, įstaigoms, teikiančioms socialines paslaugas gyventojams, ir t. t.) padaryta 164,4 mln. eurų žala, rugpjūčio duomenimis, 56 tokie pastatai buvo apgadinti arba sugriauti. Be to, smarkiai nukentėjo 64 iš daugiau kaip 470 Pensijų fondo vietos gyventojų aptarnavimo skyrių (paslaugų centrų) ir 19 iš 158 Socialinio draudimo fondo skyrių.

[3] Visuomenei naudingi darbai yra gynybinio pobūdžio arba skirti ekstremalioms situacijoms šalinti.

[4] Teisę gauti šią išmoką turi šeimos, kurių vidutinės bendros mėnesio pajamos per pastaruosius 6 mėnesius yra mažesnės už tai šeimai nustatytą pragyvenimo minimumo lygį. 2022 m. šis lygis bus 45 % šiai kategorijai nustatyto pragyvenimo minimumo darbingiems asmenims; 100 % – asmenims, netekusiems darbingumo, ir neįgaliesiems; iki 130 % – vaikams. Pavyzdžiui, nuo liepos darbingam asmeniui pragyvenimo lygis yra 1 170 grivinų per mėnesį (28,65 euro pagal 2024-02-01 kursą – *vert. past.*) (45 % nuo 2 481 grivinos (60,75 euro pagal 2024-02-01 kursą – *vert. past.*)); vaikams iki 6 metų – 2 861,3 grivinos (70,06 euro pagal 2024-02-01 kursą – *vert. past.*).

ŠIAURĖS ATĖNAI

2024 m. vasario 23 d. Nr. 4 (1428)

Nulinis taškas

► Atkelta iš p. 1

Atvežė dėžę. Perdavė. Nufotografavo. O tu nenori paskelbti nuotraukos savo feisbuke. Ar liaudis neturėtų žinoti savo didvyrių?

Savanoriai – sumanūs ir apdairūs. Veiksmų strategija ir algoritmas, klasifikacija ir logistika, metodas, technologija, prioritetas.

– Vadinasi, taip. Pas jus du forpostai. Šeši punktai. Vienas atskiras. Du iš jų mato kitus tris. O iš tų trijų šaudoma visomis kryptimis. Jums reikia ne ketverių, o trejų žiūronų ir vieno termovizoriaus. Šeši „bėtėerai“. Trys remontuojami. Vienas užsikasęs. Du važiuoja. Vieno raktų rinkinio pakaks iki kaklo.

Kartais savanoriai būna neapdairūs. Jų sielos skaidrios kaip Naujųjų rytas. Jų mintys tyros, bet aplaidumas sugriauna visą tą šventą darbą, visą tą palaimintą savanorystės sakramentą, kuris jau ne pirmus metus yra gydomoji tautos komunija. Pavyzdžiui, be pasibaigusio galiojimo saldainių ir stiklainių su supelijusia aviečių uogiene, sykį gavome tris maišus moteriškų drabužių: sintetinių palaidinių, diržų, sijonų, kelnaičių, striukių gobtuvų. Visą šį šlamštą iškrovėme palei blindažą, padėkojome savanoriams ir, apimti gėdos ir liūdesio, išsiskirstėme po savo urvus. Kartu su šiuo nederamu gėriu savanoriai paliko krūvą gerai žinomos partijos agitacinių laikraščių. Laikraščiai podraug su skudurais nukeliavo buržuikų pakuroms. Uogienė virto pagrindu brogai šimtalitrinėje plastikinėje statinėje. Palikome tik raudoną suknelę – ją pakabinome ant pakabo pirtyje. Kaip priminimą. Kaip dar vieną derealizacijos įrodymą. Kaip mūšio vėliavą.

Savanoriai – mūsų draugai. Anglys krosniai, spiritas, vaistai, įrankiai, optika, drabužiai, avalynė, cigaretės, naminiai kepiniai ir konservai, stambaus kalibro kulkosvaidžių stovai, maskuojamieji tinklai. Linkėjimai iš Didžiosios žemės. Pasakojimai apie kitus dalinius. Bendri pažįstami. Didvyriškos nuotraukos. „Niekas nepamirštas, niekas nepamiršta!“ Savo kišenėse jie atveža taikos oro, o ant jų automobilių padangų – žemė, nemačiusi karo daugiau nei septyniasdešimt metų. Jie atvyksta pavargę ir prislėgti. Galbūt labiau nei mes. Jie matė daugiau nei mes.

Jie atveža nežinomų mums šeimų meilę. Vaikų, kurių niekada nesutiksime, piešinius. Moterų, kurios išverkė akis dar keturioliktųjų žiemą, laiškus.

Jie yra mūsų draugai. Ačiū. Nuoširdžiai.

Kamufliažiniai tarakonai

Visad mylėjau Kyjivą. Sykiais – labiau, sykiais – mažiau. Bet jausmas, kad tai mano miestas, niekados nepaliko. Jis mane įkvėpė, erzino ir siurbė jėgas. Tai buvo mano Kyjivas. Mano miestas. Mano sostinė.

Devyniasdešimt tarnybos dienų. Namie nebuvau mėnesį. Nei daug, nei mažai, bet užtektinai, kad atprastum nuo civilių ir pamirštum save patį: kaip bėgiojai šio miesto gatvėmis su šortais ir sportbačiais, gyvenai įprastą gyvenimą, nerimavai dėl buitinių rūpesčių ir kūrybinių kančių. O štai dabar mane išleidžia kelioms dienoms. Pasimatyti su artimaisiais, išsimiegoti ir, žinoma, pasiimti paramą iš savanorių.

Pirmas įspūdis apie sostinę, grįžus iš brigados mokymų poligone netoli Mykolajivo, buvo itin neigiamas. Niekaip nepajėgiau adekvačiai suvokti paprastų ir logiškų dalykų. Tarsi šydas ant akių. Kodėl vyrai ne su uniformomis? Argi mūsų šalis nekariauja, argi niekas nežūsta rytiniuose frontuose? Naujos mėsainės reklama: „Beprotiška naktis, *open-air*!“, „Nepražiopsok karščiausių šios vasaros ritmų!“, „Dar nesi buvęs pajūryje?“

Buvau. Nepatiko. Į vakarėlį? Ačiū, kitą kartą. Kyjive, aš tave suprantu, bet nepriimu. Kol kas... Galbūt reikia šiek tiek laiko, kad atprasčiau nuo kareiviško humoro ir atlapaširdiškų pokalbių, nuo lauko virtuvės kvapo, dulkių ir girtų bendražygių išdaigų.

Parvykęs kelias dienas neturėjau jėgų išeiti iš buto. Negalėjau žiūrėti į žmones prekybos centruose ir metro, buvo sunku suvokti mane supančių žmonių nerūpestingumą. Barzdylos languotais marškiniais erzino. Brangius automobilius suvokiau kaip potencialius „bėtėerus“ daliniui.

Tai tik tarakonai mano galvoje. Jie lygiai taip pat mobilizuoti, kaip ir aš. Tai mano patirtis, manasis civilinio gyvenimo suvokimas. Iškreiptas ir subjektyvus. Visi tie žmonės – nuostabūs (bent jau dauguma jų). Kai kas aktyviai padeda kariuomenei. Esu tikras, kad daugelio giminaičiai ar draugai tarnauja ginkluotosiose pajėgose. Vakarais jie eina rinkti vaistinėlių arba pinti maskuojamųjų tinklų, o prireikus paaukoja paskutinius pinigus. Galbūt jie net meldžiasi už vaikinus, sėdinčius blindažuose kur nors netoli Krasnohorivkos. Tačiau mano kamufliažiniai tarakonai, vilkintys nudėvėtą „britanką“ ar pradegintą „bundesą“ ir apsiavę guminėmis šlepetėmis ar senais „New Balance“, nėra patenkinti: „Visus į kariuomenę!“ Praeina diena, trečia, penkta. Dažniau išeinu iš namų. Mano uniforma paslėpta krepšyje. Mūviu šortus ir aviu sportbačius. Mano vaikinai kažkur toli, už šešių šimtų kilometrų. O aš esu čia. Ir čia gera.

Tai mano Kyjivas, mano gatvės, kuriomis vaikšto gražūs ir draugiški žmonės. Rodos, nėra jokio karo. Mėginu negalvoti apie tai, kad po dviejų dienų teks grįžti į savo dalinį, o už savaitės ar pusantros – leistis į rytus. Jau imu rūpintis buitiniais reikalais ir kūrybinėmis kančiomis. Už kelių metrų nuo manęs sūnus žiūri „Kiaulytę Pepą“. Atsidariau tekstinį failą su nebaigta knyga, pažiūrėjau futbolą, pasimačiau su artimaisiais...

Važiuodamas pro metro stotį „Vokzalna“, pagaunu iškankintų ir saulės bei parako nualintų kareivių, lipančių į vagoną, žvilgsnius. Na, žinoma: aviu sportbačius, dėviu šortus ir nerūpestingumą. Iš kur jie žino, kad po kelių dienų grįšiu pas juos, kad aš esu jie. Kad mes esame kartu. Juk nepabandysi čiupti jų už kitelių ir aiškinti: girdi, mus saisto ta pati virvė, mūsų galvose skamba ta pati muzika, mano sportbačiai yra praėjusio gyvenimo, į kurį būtinai grįšiu, artefaktai. Bet ateity.

Tai yra mano Kyjivas. Čia geras gyvenimas, nuostabi šeima, lengvas rugpjūčio vėjelis, maloni muzika, skanus sūris iš prekybcentrio. Viskas kaip visada. Kaip ir tada, kai jie jau tarnavo, sėdėjo apkasuose, žuvo, o aš tebesidomėjau naujomis mėsaininėmis ir karščiausiais šios vasaros ritmais. Viskas kaip visada.

Tik kasnakt sapnuoju kariuomenę.

Nulinis taškas

Šiandien mane palaimino kapelionas. Prieš šimtą keturiasdešimt šešias dienas jam būčiau atsakęs: „Atsisakau dalyvauti jūsų maskarade.“ O nūnai atsistojau greta saviškių ir net žegnojausi. Galbūt todėl, kad taip reikia. Nuo mano ūsų ir barzdos varvėjo švęstas vanduo, o aš stovėjau ir galvojau: „Kur aš, o kur kariuomenės kapelionas?“ Ogi štai – vis čia, prie blindažo, linijoje. Ir staiga apėmė toks gerumas, kad galiu visa tai pajausti. Būtent tai. Drauge su prietaringais bičiuliais. Kartu su šiuo jaunu kapelionu, kuriam, matyt, viskas atrodo it militaristinė distopija, kurioje jis, kunigas, šventina ginklus ir suteikia palaiminimą žudyti.

Palaiminimas – tai placebas, vidinis tikėjimas, kad priešo kulka tave aplenks, o ginklas neapvils. Supantis pasaulis susiaurėja iki vienos pozicijos: kelio, apkasų, želdyno, lauko. Visa kita – nereikšminga. Permąstymas, nunulinimas.

Galbūt tai geriausias metas suvokti savo gyvenimą kaip gyvenimą ir galimą mirtį kaip mirtį, atsisakyti perviršio, dirbtinai sukaupto per metus, praleistus tamsoje. Tirštoje ir patogioje tamsoje, kurią pats susikūrei ir kuria taip tikėjai. Tai – nulinis taškas. Riba kaip išdava beprasmio kliedesių luobo, už kurio prasideda išsilaisvinimas iš minčių, jausmų, troškimų. Tai visiškas pasinėrimas į save, išsilaisvinimas iš priklausomybių ir pasaulietinio šlamšto. Tai įšventinimas į naują būtybę, kuria niekada nebūčiau tapęs jokiomis kitomis aplinkybėmis.

Nuo šiolei aš – girios žmogus, Cho**, čigonų benamis...

Vakare sėdime aplink laužą, valgome bulvių košę, kaip įprastai daug kalbame, juokiamės. O už dešimties metrų nuo mūsų, pasišviesdamas žibintuvėliu, kapelionas meldžiasi. Viršum mūsų – žvaigždėtas dangus, aplink – tykus laukas ir šaltas abejingas oras, o aš sėdžiu ir mąstau vien apie tai, kad dabar esu kitoks. Apvalytas. Galbūt taip tik atrodo, o gal noriu tuo tikėti. Tikėjimas – ne blogiausias dalykas, kad neišprotėtum ir neprasigertum. Jis taip pat patogus kaip tamsa, taip pat sugalvotas. Tarsi įsivaizduojamas vaikystės draugas, kuriam pasakoji apie baimes, su kuriuo daliniesi savo vaikiško kambario erdve ir kuris dingsta sulig pirmaisiais eksperimentais vonioje.

Pakylu ir einu miegoti anksčiau už kitus. Miegas – taip pat geras dalykas. Jis taip pat išvalo ir atkuria gamyklinius parametrus. Guli vienas blindažo prietemoje ir pro šliaužiantį snaudulį stebi molinių sienų raštus, atsiradusius dėl staigių temperatūros ir drėgmės pokyčių, žiūri į savanorių atvežtus vaikų piešinius ir į didžiulį siuvinėtą paveikslą – jaunos putliakrūtės moters atvaizdą, kurį vaikinai pakabino virš buržuikos. Jos bruožuose esama šio to čigoniško. Žinoma, tai nebuvo padaryta sąmoningai, tiesiog taip nutiko: ilga plona nosis, tamsios akys, putlios gundančios lūpos. Ši moteris, taip ne vietoje apsigyvenusi su mumis, yra tokia pat mobilizuota ir paveikta karo. Kas ji? Kieno nors duktė? Atsitiktinis paveikslas iš sunumeruotų siuvinėjimo rinkinių? Mitinė čigonė Sara Kali, sekanti paskui kapelionus Rytų Europos frontuose? Ta pati čigonė, turėjusi pakeisti mano gyvenimą? Ilgai apie ją galvoju. Apie jos tikėtiną mirtį ir apie jos gyvenimą kaip gyvenimą. Galvoju apie savo gyvenimą kaip gyvenimą ir apie savo galimą mirtį. Ar ji bus staigi, ar ji ateis čia, į šią drėgną žeminę? O gal gyvensiu dar daug metų ir mirsiu vidur pastoralinių landšaftų, ganydamas avis ar karves? Ir visas kaimas susirinks į senelio, atsisakiusio gyvenimo mieste ir atsikėlusio arčiau takažolių ir plūdenų, laidotuves? Kuo bus aprengtas mano kūnas ir kokio patriarchato diakonai atgiedos mane vidurdienį po gluosniu? Ir, svarbiausia, kodėl ant lentynų tebestovi dėžės su kažkokiu šlamštu, likusiu nuo ankstesnių šio blindažo gyventojų?

Aš miegu? Veikiausiai esu niekur. Nunulinimas ir nesvarumas. Juoda naktis ir tolimi, greičiau pajausti nei išgirsti šūviai. Po poros valandų atrėplios vaikinai, pažadins mane jau įprastu klausimu: „Čechai, miegi?“

Ne, nebemiegu. Aišku, ne. Kaip galiu miegoti, kai jūs – tokie man brangūs – šalia.

Iš naujo apaugęs tikrovės luobu, galutinai nubundu, atsisėdu, įsisupęs į mėlyną sintetinį miegmaišį.

Ir prasideda nauji pokalbiai, gyvenimo istorijos, daug juoko. Tokio juoko, nuo kurio paskausta pilvą. Keturi vyrai dviejuose kvadratiniuose metruose, ribotoje erdvėje ir ribotame bendravimo rate – čia tik juokas gimdo ramybę. Ramybę, kurios turim tiek daug ir taip mažai.

Iš: Артем Чех. Точка нуль. Чернівці: Meridian Czernowitz, 2017
Vertė Donata Rinkevičienė

** Ukrainiečių rašytojo Mychailos Kociubynskio (1864–1913) apsakymo „Cho (Rytas miške)“ (1894) pagrindinis veikėjas.

Drauge bėdoje. Solidari socialinė atstatymo politika

► Atkelta iš p. 3

Galiausiai politiniu požiūriu struktūriniai, **tektoniniai pokyčiai, kurie įvyks politinėje sąmonėje**, yra labai pavojingi. Visų pirma kalbame apie **socialinės rizikos individualizavimą**, apribojant asmenų, galinčių kreiptis dėl paramos, ratą. Iliustratyvus šios tendencijos pavyzdys – individualūs pensijų planai, kai asmens gerovė iš esmės priklauso nuo jo investicijų akcijų rinkoje sėkmės. Dėl to žmonės pradeda save sieti su verslu ir investuotojais, o ne su bendrapiliečiais. Visa tai silpnina paramos tarp kartų jausmą ir **veda prie visuomenės sąmonės individualizavimo, prie visuomenės, kurioje kiekvienas yra pats sau, o valstybė padės tik kraštutiniais atvejais, formavimosi**.

Ar tikrai tokios visuomenės norime, ypač po karo? Kodėl turėtume judėti didesnės individualizacijos ir atomizacijos link tuo metu, kai išgyvename precedento neturinčią vienybę?

Solidarios visuomenės socialinė politika

Nors karas vienaip ar kitaip paveikė visus, kai kurie nukentėjo neproporcingai smarkiai, įskaitant žmones, kurių padėtis buvo sunki dar prieš karą. Pažeidžiamumas tik dar labiau paaštrėjo. Kaip teisingai išspręsti šią situaciją, kad būtų prisidėta prie darnios ir solidarios visuomenės kūrimo?

Būtų teisinga reikalauti didesnio pajamų apmokestinimo ir didesnio pajamų perskirstymo, kad būtų kuriama dosnesnė socialinė politika ir universalesnės socialinės paramos programos. Nėra kito veiksmingo būdo padėti ir paremti tuos, kurie neteko namų ir darbo. Turime būti solidarūs ne tik išorėje, susidūrę su priešo armija, bet ir viduje, tarpusavyje. Priešingu atveju ištekliai, iš kurių dabar visi semiamės stiprybės, išseks, nes kiekvienas bus priverstas susitelkti į savo išgyvenimą.

Ir tai susiję ne tik su tam tikromis politinėmis vizijomis, kokia gali būti mūsų visuomenė. Tai susiję ir su **pragmatiniais sumetimais**. Lygesnės visuomenės, kuriose vykdoma dosni socialinė politika, kuriose visi jaučiasi prisidedantys prie bendros gerovės ir gali naudotis šia nauda, yra ne tik laimingesnės ir sveikesnės fiziškai, bet ir **stabilesnės viduje**. Pasibaigus karui, turime vengti vidinio politinio nestabilumo, o ekonominiai klausimai, išgyvenimo ir padoraus gyvenimo klausimai gali dar labiau padidinti visuomenės susiskaldymą. Tas pats pasakytina ir apie šiuo metu okupuotų teritorijų ir visų pirma nuo 2014 m. okupuotų teritorijų reintegraciją. Dosni ir visuotinė socialinė politika gali tapti viena iš visuomenės konsolidavimo ir žmonių, kurie jau metų metus gyvena laikinai okupuotose teritorijose, reintegracijos priemonių.

Socialinė politika kaip paramos vargingiausiems sistema negali susidoroti su karo ir pokario atstatymo iššūkiais, nedidindama nelygybės ir nesuardydama visuomenės. Mums reikia visuotinės ir solidarumu grindžiamos socialinės politikos, kuri apimtų visą visuomenę ir visiems užtikrintų minimalias tinkamas gyvenimo sąlygas. Būtent tokia sistema gali padėti žmonėms jaustis įtrauktiems į socialinio solidarumo tinklą, kuriuo jie gali pasikliauti.

https://commons.com.ua, 2022-11-28
Vertė Marta Žadeikaitė

ADANIA SHIBLI

Kartą monstro būta maloningo

Adania Shibli (g. 1974) – palestiniečių prozininkė, eseistė, gyvenanti Jeruzalėje ir Berlyne. Didžiausio pasisekimo sulaukė trečiasis jos romanas „Menka detalė“ (2017; liet. 2023, vert. J. Gulbinovič), kuriame pasakojamos dvi tarpusavyje susietos istorijos. Knyga prasideda 1949-ųjų vasarą, metai po karo, ištrėmusio ir be namų palikusio 700 tūkst. žmonių, palestiniečių vadinamo Nakba (arab. „katastrofa“), izraeliečių – Nepriklausomybės karu. Grupelė izraeliečių karių, išžudę beduinų stovyklą Nakabo dykumoje, pasilieka vieną palestiniečių merginą, ją prievartauja, nužudo ir užkasa smėlyje. Ši istorija pasakojama iš žiauraus, ties išprotėjimo riba balansuojančio karininko perspektyvos. Antroje knygos dalyje po daugelio metų jauna bevardė palestinietė iš Ramalos bando atsekti šio įvykio aplinkybes – ne tik dėl žiauraus nusikaltimo pobūdžio, bet ir dėl to, kad jis įvyko lygiai 25 metai iki jos gimimo dienos.

2023 m. spalį Frankfurto knygų mugėje turėjo vykti „LiBeraturpreis“ premijos, skiriamos moteriai rašytojai iš Afrikos, Azijos ar Lotynų Amerikos, įteikimo ceremonija, joje Shibli turėjo būti apdovanota už vokiškąjį „Menkos detalės“ leidimą. Tačiau ceremonija buvo atšaukta, mugės organizatorių teigimu, dėl „Hamas“ pradėto karo“.

Šis vokiškame žurnale „Berlin Review“ šį mėnesį pasirodęs Shibli tekstas (angl. *Once, the Monster Was so Kind*) – pirmasis po šių įvykių ir pernai spalį prasidėjusio Izraelio ir „Hamas“ konflikto paaštrėjimo.

Jausmai. Nuo pastarojo žiaurumų Palestinoje / Izraelyje protrūkio pradžios mano jausmai man pasidarė neprieinami. Sielą paralyžiavo neviltis. Arba tuštuma. Žodžiai išnyko, apleido mane. Su niekuo nebepajėgiu kalbėtis, neatsiliepiu į telefono skambučius, neišeinu iš buto, tik reikalais, susijusiais su mano vaiko priežiūra ir darbu. Negaliu perskaityti jokių naujienų ar nuomonių iki galo. Pradedu skaityti, paskaitau gal kelias sekundes, bet akys kaipmat nukrypsta. Kelias dienas liaujuosi, stebėdamasi, kaip kiti geba rasti žodžių, aiškiai reikšti savo mintis, o aš nepajėgiu. Jaučiuosi esanti ribotų gebėjimų, prastesnė už kitus kalbančiuosius ar rašančiuosius. Už visus kitus, kuriems pavyksta taip sklandžiai, taip suprantamai pasisakyti. Tada vėl bandau skaityti, šokinėdama tarp naujienų arabiškai, angliškai, hebrajiškai; vėl būnu priblokšta kitų kalbinio meistriškumo ir savo ribotumo ir vėl nustoju skaityti.

Vienintelė naujiena, kurią pavyksta perskaityti iki galo, yra Izraelio naujienų leidinio „Ynet“ 2023 m. spalio 4 d. paskelbtas pranešimas apie gyvatę, bandžiusią praryti ežį. Rašoma, kaip gyvatės ėdesio troškimas, siekis nemirti iš bado nuveda ją prie lemtingos klaidos – minties suėsti ežį. Ežys gindamasis pašiaušia spyglius, bando ištrūkti, tačiau įstringa gyvatės gerklėje. Gyvatė pastimpa, pastimpa ir ežys.

Susimąstau, ar tai nebus kokia pranašystė iš gyvūnų pasaulio, įspėjimas mums, žmonėms. Imu svarstyti, kieno vaidmenis įkūnija tuodu gyvatė ir ežys. Izraeliečių ir palestiniečių? Privilegijuotųjų ir pažemintųjų? Mūsų realybės ir mūsų vilčių? Gyvenimo ir mirties? Kalbos ir manęs? Vėl ir vėl užkraunu tai nebegyvai gyvatei ir tam nebegyvam ežiui savo nevilties ir tuštumos sunkulį.

O tada netikėtai sužinau apie straipsnį, paskelbtą vokiečių laikraštyje „taz“, kuriame baisimasi tuo, kad mano naujausias romanas „Menka detalė“ nominuotas draugijos „Litprom“ apdovanojimui, planuojamam įteikti Frankfurto knygų mugės ceremonijoje. Straipsnis man pasirodo ciniškai bandantis atitraukti dėmesį nuo tikrojo skausmo, kitų skausmo, kurio negalime nei patys patirti, nei apskritai pajusti. Daugiau nejaučiu nieko; tuštuma stipresnė, nirtesnė, ji ir toliau mane užvaldžiusi.

Dar po poros dienų esu informuojama apie sprendimą, kad apdovanojimų ceremonija atšaukta, kaip ir visi renginiai, kuriuose turėjau dalyvauti, – visa tai man pranešama glaustoku elektroniniu laišku. Nė tai man nesukelia kokių nors ypatingų jausmų. Tik pagalvoju, kaip, remiantis netiesa, galima taip greitai ir lengvai pakeisti dalykus ir paveikti tikrovę; netiesa arba išgalvotais faktais, pramanytais Vokietijos spaudos bei kultūros institucijų. Kaip žmogus, kuriam atsitraukti nuo realybės ir leistis į klajones po įsivaizduojamus pasaulius – tai lyg gelbėjimosi ratas gyvenime, aš tokio kliovimosi „netiesa“ negaliu smerkti. Tik norėčiau, kad fikcija būtų pripažinta esanti fikcija, o ne pateikiama kaip faktai ir tikrovė.

Tokios netiesos pažeria anas „taz“ žurnalistas, teigdamas, kad mano knygoje propaguojamas smurtas prieš izraeliečius ir kad esu „atsidavusi BDS [palestiniečių judėjimo už laisvę, teisingumą ir lygybę] aktyvistė“; paskui – ir draugija „Litprom“, pareikšdama, kad sprendimas atšaukti renginį buvęs suderintas su manimi. Literatūrinė „netiesa“, arba prasimanymai, niekada neturi šitokio poveikio tikrovei, ir turbūt – taip geriau.

Literatūra svarbi tuo, kad skatina ne pokyčius, o intymumą ir apmąstymus, siekia priartinti kitus prie mūsų; galbūt tai erdvė, kurioje galime apmąstyti santykį su savimi ir su kitais, nuo gyvenimo apskritai iki skausmo. Literatūra gali padėti įsivaizduoti, kaip gyventi geriau. Arba – cituoju bičiulio rašytojo Rafaelio Cardoso iš vieno brazilų dailininko nugirstą frazę – „nežinomybę paversti mielesne“.

Tačiau tas pats „taz“ kritikas, jei tokiu jį galime vadinti, taip pat išreiškė tokią, pavadinkim, sofistišką mintį, paskatinusią mane nuodugniau ją apsvarstyti. Jis tvirtina, jog kai kurie mano romano veikėjai, t. y. prievartautojai ir žudikai izraeliečiai, yra bevardžiai ir beveidžiai. Šią pastabą laikau sofistiška, nes anas kritikas ją naudoja savo ideologinėms pažiūroms propaguoti, nepaisydamas kitų romano veikėjų, kurie taip pat, įskaitant visus palestiniečius, yra beveidžiai ir bevardžiai. Tikriausiai palestiniečių personažų jis nepastebi, nes ir šiaip juos tokiais laiko ir taip suvokia – kaip beveidžius ir bevardžius. Ir būtent tai leido man iš naujo suprasti, kodėl tokie bevardžiai ir beveidžiai personažai nuolat pasirodo daugumoje mano tekstų, ne tik naujausiame romane. Supratau, kad mano literatūrinė pasaulėžiūra nulemta to beveidiškumo ir bevardiškumo, su kuriuo visą gyvenimą susiduriu Palestinoje / Izraelyje, o ir kitur, kalbant apie arabus apskritai, ne tik apie palestiniečius, ir kitus *žemesniuosius* – taip juos vaizduoja realiame pasaulyje dominuojanti ideologija. Staiga supratau, kodėl visus tuos metus, kai rašau, galėjau susitapatinti tik su beveidžiais ir bevardžiais veikėjais. Tai žavi nebūtis, vieta, kurią tas bevardis „niekas“ gali rasti literatūroje, ir literatūros forma, kurią jis gali įkvėpti.

Rodos, kitas vokiečių kritikas išreiškė susidomėjimą manojo romano pabaiga ir iš kieno perspektyvos ji perteikta, jei istorija baigiasi šitaip. Tai gyvybiškai svarbus klausimas, primenantis mums kitokios rūšies bevardžius ir beveidžius personažus – vaiduoklius. Ar visi tie bevardžiai ir beveidžiai veikėjai gali būti ne tik literatūriniai vaiduokliai?

Aną žurnalistą iš „taz“ galiu patikinti dėl vieno: jei jis kada taps kokio mano veikėjo prototipu, tai irgi bus tik beveidis ir bevardis personažas.

Tuo tarpu „Litprom“ ir toliau tvirtino, kad ieško kitos progos ir laiko apdovanojimų ceremonijai surengti. Kai man pranešė apie atšaukimą, atsakiau nesanti tikra, jog palaikau tokį planą, bet pažiūrėsime vėliau. Manau, jei „Litprom“ visgi norėtų apdovanoti mano romaną, galbūt neblogas variantas būtų pasinaudoti paštu. Apdovanojimą galėtų atsiųsti paštu pasirašytinai, o aš surengčiau nedidelę iškilmingą ceremoniją su pagyvenusiu paštininku, kuris paprastai pristato man visus stambesnius siuntinius ar laiškus, už kuriuos reikia pasirašyti. Jau ir taip kartais pavaišinu jį pyragu, jei turiu. Man kaip tik labiau prie širdies tokia ceremonija – trokštama artumo forma, prilygstanti rašymui.

Iš tikrųjų knygos šventė, pagerbianti rašymo intymumą, jau įvyko – pasklidus žiniai apie ceremonijos atšaukimą. Didžiulis palaikymas, kurio sulaukiau iš daugybės skaitytojų, rašytojų, vertėjų, leidėjų ir net literatūros agentų iš viso pasaulio, parodė, kad literatūra yra gelbėjimosi ratas daugeliui iš mūsų.

Jau kurį laiką svarsčiau nebedalyvauti tokiuose viešuose renginiuose. Buvau patyrusi, kaip nepaprastai jie išsekina, nes juose reikalaujama kalbėti apie rašymo procesą – dalyką, kuris pats savaime reikalauja tylos.

Praėjus gal dienai po to, kai man pranešė apie ceremonijos atšaukimą, iš vieno iš savo redaktorių gaunu elektroninį laišką, kuriame cituojamas Frankfurto knygų mugės paskelbtas viešas pareiškimas, kad ji norinti suteikti daugiau erdvės Izraelio ir žydų balsams. Apskritai esu pasirengusi visada užleisti savo vietą – ir ne tik Frankfurto knygų mugėje – bet kam, kam jos reikia labiau nei man. Dosnumo, atsitraukimo, idant suteiktum vietos, prieglobsčio kitam, aš turbūt, kaip ir daugelis kitų, išmokau iš literatūros. Literatūra man nuo vaikystės buvo etiškumo pagrindas. Arabų kalboje žodis, reiškiantis literatūrą ir moralę, yra tas pats – *adab*. Tačiau Frankfurto knygų mugės pareiškimas atspindi ką kita. Jame akivaizdi išstūmimu paremta konkrečių politinių vizijų logika, suponuojanti, jog „tam, kad būtų viena, kita būti negali“ arba „šis žmogus vertingesnis už tą“. Šią logiką pastebime nacionalinėse ideologijose, o vis dažniau ir vyriausybių diskursuose Vokietijoje ir kitur.

Turiu paminėti ir tai, kad kelios dienos po to, kai man pranešė apie visų mano renginių, ne tik apdovanojimų ceremonijos, Frankfurto knygų mugėje atšaukimą, „Litprom“ man parašė dar vieną, vėlgi pagarbos stokojantį laišką, esą vieną iš tų renginių jie visgi galėtų grąžinti į programą, – tikriausiai apsigalvoję, kilus viešam nepasitenkinimui, o ne dėl to, kad rūpėčiau jiems kaip rašytoja.

Atsakyti stengiausi nekreipdama dėmesio į pažeminimą mano atžvilgiu, paaiškinau, kad nesu, kaip ir dera, niekieno marionetė, tad nebūsiu ir jų; pirma atšaukia mano renginius, tada atšaukia vieną iš atšaukimų, tarsi būtume vaikai, skainiojantys ramunės žiedlapius ir spėliojantys „myli, nemyli“. Parašiau, kad galbūt „Litprom“, nepaisant ilgamečio darbo, visgi tinkamai nesuprato Globaliųjų Pietų moterų rašytojų, kurioms skiria premiją. Jos tikrai nėra marionetės, su kuriomis gali žaisti koks privilegijuotasis europietis prezidentas iš Globaliosios Šiaurės, ir čia kalbu ne apie kokį konkretų žmogų, lytį ar etninę kilmę, bet apie tam tikrą mentalitetą. Moterys rašytojos ir apskritai moterys iš Globaliųjų Pietų, perfrazuojant poetą Aimé Césaire'ą, gali virsti riaumojančiomis tigrėmis, pajutusios grėsmę tam, kas joms brangiausia. Būtent dėl šio gebėjimo jos pasiekė tai, ką pasiekė, nepaisydamos visų kliūčių ir sunkumų, tad jų netrikdo mažyčiai pūkuoti rasistiniai kliuvinėliai, kurių jų kelyje pridaigsto toks „Globaliosios Šiaurės“ mentalitetas ir elgsena.

Vis dėlto keli žurnalistai, gindami mano romaną, pabrėžė, kad jame perteikiama tikra jaunos beduinų merginos, 1949 metais Nakabo dykumoje išprievartautos ir nušautos Izraelio kareivių, istorija.

Aš asmeniškai susilaikau nuo tokių nuorodų ir sąsajų tarp literatūros ir tikrovės. Klausti, ar koks nors įvykis romane yra tikras ar išgalvotas, yra taip pat prasminga, kaip klausti, ar stalas ar kėdė romane yra tikri ar išgalvoti. Romanas yra fikcija, todėl ir jame gvildenamos temos fikcinės. Galbūt galėčiau tik atkreipti dėmesį į literatūrinius klausimus, iš kurių atsirado visi „Menką detalę“ suformavę elementai, įskaitant pasakojimą romano šerdyje.

Palestinoje / Izraelyje žmogus užauga suvokdamas, kad kalba yra ne tik įrankis, vartotinas norint ką pasakyti ar bendrauti su kitais. Kalbą galima užpulti, sužlugdyti, ja galima piktnaudžiauti. Kyla klausimas, kaip pasitikėti kalba, kai ji, be kitų dalykų, tau sukelia ir skausmą, kai ji tave apleidžia ir tau tenka susidurti su žiaurumu vienui vienam, be žodžių? Šis suvokimas privertė mane ieškoti pasakojimo formų, kurias galėtų leisti tokia kalba, ieškoti neišsenkančių galimybių, kurias tokia kalba gali slėpti tarp savo sluoksnių, ir to, kas gali atsirasti iš meilės, kurią jauti tokiai kalbai, ir iš meilės, kurią gal ir ji tau tebejaučia.

Tikrovėje kalba dažnai subrukama į vieną vyraujantį pavidalą – suprantamą, aiškų, racionalų naratyvą. Bet ką daryti, jei šitaip nesugebi; kokia kalba tuomet atsirastų? Kaip rašyti randuota ar nesančia kalba? Šie ir panašūs klausimai mane persekiojo dar prieš pradedant rašyti romaną „Menka detalė“; viena vertus, atsekti pasakojimo formą tokia kalba, kokią galime priimti, kita vertus, naratyvo formą, kurią menkiname, nes vargu ar galime prie jos prieiti, galbūt net nenorime prie jos prieiti. Kalbant kriminalistinių tyrimų žargonu, romane „Menka detalė“ tyrinėjama literatūrinė forma, sekant pėdsakais kalbos, kuri mums iš dalies prieinama ir iš dalies taip ir liks neprieinama. Dabar, jau parašiusi šią knygą, geriau suprantu tuos klausimus, kurie mane atvedė prie šio romano literatūrinės formos ir turinio, įskaitant pasakojimo struktūrą ir stilių, – juos visus suformavo specifinė kalbinė patirtis.

Trumpai tariant, sąsajų su tikrais įvykiais nustatymas nėra mano kūrybinio rašymo varomoji jėga nei apskritai, nei konkrečiai „Menkoje detalėje“.

Ką šiais laikais gali pasiekti kalba, vis galvoju su baime. Baimė.

Nuo pat vaikystės niekinau baimę, matydama, kaip iš baimės elgiasi aplinkiniai. Todėl nusprendžiau išmokti priešintis baimei. Anuomet susimąsčiusi, kokia didžiausia mano baimė, padariau išvadą, kad tai – vienas užkampis mūsų šeimos namuose, kur mano vaikiška vaizduotė įkurdino tamsoje tūnantį monstrą. Norėdama nugalėti baimę vieną vakarą paprašiau tėvų palikti mane namuose vieną. Jie buvo ganėtinai kvanktelėję, kad manęs paklausytų, o gal man užteko atkaklumo juos įtikinti. Netoli baisiojo užkampio buvo šviesos jungiklis. Išjungusi šviesas visam dideliam mūsų name tamsoje ėmiau žengti tos vietos link, žinodama, kad kuo arčiau jos, tuo arčiau ne tik monstras, bet ir šviesos jungiklis. Iki šios dienos prisimenu paskutinį savo rankos judesį, vaizduojantis, jog monstras ją grybštelės nespėjus pasiekti šviesos jungiklio. Bet monstras to nepadarė – maloningai leido įjungti šviesą, o pats pradingo. Ši istorija man primena, kaip įveikti baimes, taip pat ir baimę rašyti. Tačiau yra du dalykai, atsparūs šiam metodui. Dvi baimės: viena susijusi su pasauliu, kita – su kalba.

Aš bijau, kad niekada nesulauksime dienos, kai apsidairę galėsime pasakyti, jog šiandien yra geriau, nei buvo vakar.

Kita baimė – prarasti kalbą; kad vieną dieną pabusiu ir nebeturėsiu kalbos.

Pastarieji keli mėnesiai atgaivino abi šias mano baimes.

Jos abi mane persekioja ir dėl rašytojų, teikiančių man prieigą prie gyvenimo, mirties. Tokių kaip Mohannedas Younisas, Gilles'is Deleuze'as, Gherasimas Luca, Primo Levi, Sylvia Plath. Jie visi nusižudė.

Kažkodėl jaučiu, kad jų poelgiai patvirtina, jog šios mano baimės nėra vien mano įsivaizduotos; jos liudija tikrovės ribas, kalbos ribas.

blnreview.de
Vertė Julija Gulbinovič

ŠIAURĖS ATĖNAI

2024 m. vasario 23 d. Nr. 4 (1428)

Apgaulingas nėrinių trapumas

Su poete MARIJA MAŽULE apie pirmąją jos poezijos knygą „Fosilijos yra nėriniai“ kalbasi Eglė Frank

– Poeziją pradėjai rašyti anksti, paauglystėje, bet tavo knyga išėjo tik dabar. Ilgai ją brandinai.

– Mano kūrybinis kelias, sakyčiau, nestandartinis. Pirmą eilėraštį parašiau pabėgusi iš pamokų devintoje klasėje. Buvo balandžio mėnuo, labai gražus oras. Nuėjau prie Šeškinės ozo, prie kurio tuo metu gyvenau, ir atsisėdusi ant žolės parašiau eilėraštį. Nuo penkiolikos metų rašiau nemažai, bet rašymas kuo toliau, tuo labiau tapo nepakeliamas. Patirdavau labai stiprias būsenas, tarsi išeidavau į kitą sąmonės būvį – vėliau net bijodavau skaityti, ką parašiusi. Galbūt tai susiję su trauma, nes vėlyvoji paauglystė buvo sunki. Abu mano tėvai sirgo, aš buvau vyriausias vaikas šeimoje. Kartais jausdavausi už viską atsakinga ir tai, matyt, turėjo savo kainą. Per kūrybą prasiveržd avo visa sukaupta įtampa, to meto eilėraščiai buvo koncentruoti, aštrūs. Kažkuriuo metu aš juos visus sudeginau ir nusprendžiau, kad neberašysiu, kol nesurasiu kito būdo kurti, nes vienu metu pradėjo atrodyti, kad tiesiog išprotėsiu per vieną iš tokių „seansų“. Bet, pasirodo, tėtis savo kompiuteryje eilėraščius išsaugojo. Buvo labai įdomu paskaityti, kai jis man juos atsiuntė prieš kokius šešerius metus. Tuo metu buvau vėl pradėjusi rašyti, nors ir nemaniau, kad tai į ką nors išvirs. Kaip sakoma, rašiau į stalčių. Bet atėjo laikas, kai kūrybos susikaupė nemažai ir pagalvojau, kad verta rimčiau į visa tai pažiūrėti.

– Minėjai afektus, kurie ištikdavo kuriant. Ar nemanai, kad kūryba iš esmės yra gana nesaugus būvis?

– Dabar, kai jau ištinka rašymo patirtys, jaučiuosi labai gerai, tai kaip narkotikas. Taip, esama to perėjimo į kitą sąmonės būseną, kai nelabai supranti, kas tuo metu vyksta, – vaikštai kaip nesava. Nėra paprasta, bet šiuo metu nenorėčiau to atsisakyti.

– Tavo eilėraštyje „Kava su tėčiu“ yra tokia eilutė: „sunku auginti vaikus, sunku išsidalinti sau ir šeimai po lygiai per pusę.“ Ką Marijai Mažulei šiame kontekste reiškia „sau“?

– Tokia jau esu, kad visur siekiu balanso. Tačiau šis bruožas kūryboje nepadeda. Pati, irgi būdama mama, turbūt jauti, kaip tenka dalinti laiką ir energiją. Ypač dėl vaikų. Eilėraštyje aprašau susitikimą su tėčiu, kai manau, kad jau galiu jį suprasti, nes jis – irgi kuriantis žmogus. Tapusi mama, daug geriau suvokiau, su kokiais iššūkiais jam teko susidurti. Devyniasdešimtiniais, kai augau, menininkams buvo sunku. Ypač tokiems „geriečiams“ idealistams, kokie buvo mano tėvai. Gimiau aštuoniasdešimt penktaisiais, dar atsimenu sovietinį pasaulį, tuščias parduotuvių lentynas. Stipriai paveikė Atgimimo nuotaikos – buvo daug vilties, idealizmo aplinkoje, bet nemažai ir baimės. Seneliai, išgyvenę karą, bijojo, kad jis vėl prasidės, o tėvai ėjo su plakatais ir, regis, negalvojo apie blogas baigtis. Laisvės pojūtis buvo jaučiamas ir tėvų, menininkų, aplinkoje. Tuo metu jaunieji kompozitoriai pajuto, kad gali kurti nevaržomi cenzūros, vyko Anykščių hepeningų festivaliai, Druskininkų jaunimo muzikos dienos. Mums, vaikams, būdavo baisiai smagu matyti, kad ir tėvai žaidžia, dalyvauja keistuose performansuose.

– Tavo poezijoje tavo giminės istorija fiksuojama labai subtiliai, jautriai, vietomis – užšifruota simboliais. Eilėraščio „Akligatvis“ paskutinės eilutės skamba kaip savotiška mantra, kur sumini beveik visus su savo mirusiais artimaisiais susijusius simbolius ar asociacijas, skirdama jiems po eilutę. O juk neatidesnis skaitytojas gali šių dalykų tiesiog nepastebėti, neiššifruoti jų prasmių, praslysti pro juos. Gal šių eilėraščių buvimas yra tau pačiai svarbus paminklas artimiesiems?

– Taip, tai ir yra paminklas, ypač – amžinatilsį mano mamai Snieguolei. Menas jai buvo aukščiausias dalykas pasaulyje. Vis dėlto, būdama be galo protinga ir talentinga, ji save atidavė šeimai. Nemažą gyvenimo dalį grūmėsi su sunkia depresija, nors iš šalies to nesimatė. Kai galvoju apie ją, norisi apmąstyti visų ypač jautrių žmonių, užaugusių sovietiniais laikais, likimus. Pasakodavo man, kad augdama gyveno tarsi du gyvenimus – namuose atvirai buvo kalbama, kad Lietuva okupuota, o mokykloje kalė į galvas propagandą, vyko smegenų plovimas. Nenuostabu, kad jautri psichika sunkiai tai atlaikė. Tam tikru gyvenimo momentu ji pasirinko išeiti, buvo be galo sunku, bet dabar jau sugebu priimti jos istoriją ir rašymas apie ją daug prie to prisidėjo. Šią knygą kūriau kaip tam tikrą pasakojimą. Nors ji nėra visiškai biografinė, per kūrybą norėjosi pavaizduoti ir sudėtingą Lietuvos istorijos laikotarpį. Nuolat girdėjau pasakojamas giminės istorijas, įvykusias nuo 1888-ųjų. Apie išneštą iš gaisro skrynią vaikystėje man papasakojo prosenelė Kazimiera, kuriai tuo metu buvo 90 metų. Daugelį istorijų šimtus kartų sukau galvoje ir apmąsčiau, – matyt, tam, kad po to jos apsireikštų kaip eilėraščiai.

– Vienas iš kertinių tavo knygos eilėraščių yra „Eterio kvapas“, pasakojantis apie tavo, mažos mergaitės, pojūčius senelių namuose.

– Pas vienus senelius važiuodavau į Kryžiokus prie Neries, o kiti seneliai gyveno Kaune, Žaliakalnyje, pas juos praleistas laikas – magiškas. Nuvažiavusi iškart puldavau prie knygų. Imdavau viską iš eilės ir skaitydavau, perskaičiau senelio – jis buvo akušeris-ginekologas – medicinines knygas apie ginekologiją ir akušeriją. Pamenu, seneliai net tarėsi su tėvais, gal man kai ko neleisti skaityti, bet tėvai buvo kitos nuomonės ir viską leisdavo. Neseniai pavarčiau Henry Millerio „Ožiaragio atogrąžą“, – pamenu, pirmą kartą ją skaičiau anksti paauglystėje, nors savo vaikams jos taip anksti neduočiau. Bet negaliu pasakyti, kad ankstyvas knygų suaugusiesiems skaitymas mane kaip nors traumavo. O gal tik man taip atrodo?

– Dažnai tavo eilėraščiuose vienais ar kitais simboliais atsikartoja kosmoso tema. Kuo ji tau artima?

– Viskas prasidėjo dar vaikystėje, nes mano tėvai domėjosi astronomija ir astrofizika. Nors pagal specialybę muzikai, tėčio teigimu, muzika glaudžiai susijusi su matematika. Knygų apie astronomiją mūsų namuose netrūko, o mama atmintinai mokėjo visus žvaigždynus, stebėdavo dangų. Tad ir mane sužavėjo tos sunkiai suvokiamos platybės – jos labai masino, traukė. Nelankiau darželio, namuose su knygom sėkmingai ir augau. Nuėjusi į pirmą klasę, jaučiausi kaip ateivė – nesupratau, kas aplink vyksta ir kaip būti vaikų grupėje. Nesugebėjau savęs susieti su aplinka, kamputy sėdėdama stebėdavau kitus vaikus iš šono – lakstančius, šaukiančius. Būtent tada namų bibliotekoje atradau dar vieną knygą – sovietiniais laikais išleistą prancūzų fantastų rašytojų antologiją „Ateiviai iš niekur“. Ir eilėraštį esu parašiusi tuo pavadinimu. Knyga man taip patiko, kad perskaičiau ją kokius dvidešimt kartų tarp aštuonerių ir vienuolikos metų. Todėl gyvenimas pradinėje mokykloje praėjo man įsigyvenus į fantastinį ateivių pasaulį. Aš iki šiol mėgstu skaityti įvairius straipsnius apie kosmoso tyrinėjimus.

– Kodėl tada būtent fosilijų nėriniai? Beje, skaitant pavadinimas man įgijo papildomų prasmių – nors nėriniai kelia trapumo asociaciją, fosilija juk yra akmens tvirtumo; tokia man pasirodė ir tavo poezija – subrandinta ir tvirta.

– Fosilijos – iš vandens. Vanduo man artima stichija, gal dėl to, kad prie upės daug laiko praleista augant – upėje ir braidydavome, ir maudydavomės, plaukdavome į Neries salą, kuri tada atrodė tokia didelė. O frazė „fosilijos yra nėrinai“ yra iš eilėraščio „Pirmasis vasaros rytas“: „fosilijos yra nėriniai / upė daugiau nei tekantis vanduo / mintys įsupa mane į savo tinklą / išsineriu.“ Taigi, tai savotiškas žodžių žaismas, rašau, kaip mama vaikystėje man pasakojo apie trilobitų fosilijas, kurios buvo šių senovinių gyvūnų išnaros. Daug įvairių fosilijų rasdavome Neries saloje. Ir man, vaikui, atrodydavo, kad iš tikrųjų tai vąšeliu apnerti akmenukai. Taigi, šis pavadinimas man turi dvilypę prasmę, jis apibūdina iš pažiūros trapią, tačiau iš tiesų – be galo tvirtą struktūrą. Tokia yra gamta, toks yra kosmosas – visa sudaryta iš atsikartojimų, iš stulbinančiai sudėtingų, bet drauge ir labai aiškių struktūrų.

Dūžiai

Kristinos Švenčionytės paroda „Plyšys“ (parodos konsultantės – Justė Kostikovaitė ir Simona Žemaitytė) Klaipėdos kultūrų komunikacijų centro Parodų rūmuose duris lankytojams atvėrė sausio 19-ąją, bet nuvykti į lietingą ir vėjuotą Klaipėdą ir nušlepsėti į parodą prisiruošiu tik pirmąjį vasario savaitgalį. Į antrą Parodų rūmų aukštą kylu plačiais laiptais, tą vakarą gausiai išmargintais pilkšvomis balomis, likusiomis nuo žieminių batų. Tačiau pakėlus galvą mane pasitinka baltos it sniegas sienos.

Baltame kube atsiranda juodas – o jame blizgantis riksme sustingęs Švenčionytės autoportretas su skiautere. Biustas, aplipdytas veidrodžio gabaliukais, atspindi ryškią taškinę šviesos juostą sienas papuošdamas daugybe šviesos kristalų. Galva sukasi it tviskantis disko kamuolys, bet vietoj muzikos girdėti autorės balsas. Jis skamba, aidi, sukasi, nyksta ir vėl atsiranda, pasakodamas apie sapningus peizažus, kelius ir takelius. Švenčionytės balsas apglėbia ir nepaleidžia. Ji kalba apie mūsų ir savo tapatybės bei realybės trapumą. Netikėtai balsą pakeičia skardus, netikras juokas, kuris pabudina mane iš intuityvaus sukimosi apie besisukančią galvą juodos erdvės centre.

Einu per salę prie anksčiau nematyto permatomo objekto. Sienos nišoje instaliacija „Jų karo laukas“. Tarp balto kubo sienų pakimba peršviečiama dėžė. Jos viduje švelnus baltas dirbtinio kailio pledukas, susuktas it lizdelis, o jame baltas embrionas. Labai tiesiogiai įkūnijantis pasaulyje siaučiančių karų nusineštas gyvybes ir net negimusias viltis, svajones, vaikus. Peršviečiamoje dėžėje yra skylė, lyg galėtum įkišti ranką ir paglostyti negimusio kūdikio figūrėlę, bet neišdrįstu. Trumpame darbo apraše siūloma „budinčiam“ embrionui išsakyti savo lūkesčius, bet to daryti kūrinys manęs neįkvepia. Pasilieku prie pradinio nusistatymo remti kariuomenę ir civilius kad ir minimaliomis aukomis.

Performanso „Yra tik dabar ir dabar ir dabar“ instaliacija susideda iš Švenčionytės nulipdyto Peterio Handkės biusto ir kameros, filmuojančios žiūrovus. Savo judantį atspindį matai videoprojekcijoje ant sienos. Paties performanso nemačiau, bet ši instaliacija paremta Handkės pjese „Publikos išplūdimas“, kurioje žiūrovas tampa pagrindiniu veikėju. Šiame darbe, kaip ir kūriniuose „Išvirkščias profilis“ ir „DEMO VERSIO“, kvestionuojamas žiūrovo ir atlikėjo ryšys, santykis su savo ir kito atspindžiu. Man įdomiau stebėti save ir kitus videoprojekcijoje, nei žiūrėti į gipsinę rašytojo galvą. Jos tuščias baltas veidas išnyksta erdvėje.

Gedimino Sass nuotrauka

„DEMO VERSIO“ – dar vienas kubas. Tik šis veidrodinis. Artindamasis link jo stebi save ir aplinkinius tave stebinčius galerijos lankytojus. Tai instaliacija performansui, kuriame vieninteliame pavyko dalyvauti. Performansas – stiprioji Švenčionytės dalis. Įlindęs į veidrodinę dėžę, patenki į suaižėjusių ir įskilusių atspindžių karalystę. Priešais mane baltai apsirengusi menininkė. Taip arti, kad beveik jaučiu jos kvėpavimą. Mano bėgiojančias akis sugauna jos žvilgsnis ir jos raudonos lūpos prabyla esperanto kalba. Nors kalbos nesuprantu, norisi pritariamai linkčioti ar šyptelti. Menininkės balsas visiškai užpildo erdvę ir aš pasiduodu minkštų kalbos garsų nešimui į neaiškią būseną. Bet nejaučiu jaudulio ar baimės. Fiziškai pasistatydama žiūrovą taip arti, išskirdama jį iš minios ir kurdama intymų santykį, Švenčionytė sugriauna bet kokias hierarchijos sistemas, dažnai veikiančias performanse ar teatre. Nėra nei scenos, nei taškinės šviesos, iš kurios gali pabėgti, nei šešėlio, kuriame gali pasislėpti. Abudu esate dalyviai, stovintys akis į akį, vienodai apšviesti. Tačiau staiga suabejoju galios santykiu tarp žiūrovo ir performanso kūrėjo. Pagaunu save mąstant, kad esu visiškai menininkės galioje. Jos nesuprantami žodžiai man tampa vienintele tiesa. Baigusi monologą, ji šypteli, aš taip pat nusišypsau ir nerangiai išlendu iš dėžės ir po manęs į tą kitonišką pasaulį įlenda kitas žiūrovas.

Performansas „Atminties linija“ menininkės apibūdinamas kaip pats asmeniškiausias ir buvo jos magistrantūros studijų Vilniaus dailės akademijos Skulptūros katedroje baigiamojo projekto dalis. Parodų rūmuose iškabinti Švenčionytės tėvo, irgi studijavusio ir baigusio skulptūros studijas VDA, darbai. Trumpas aprašymas atskleidžia, kad menininkė tiria santykį su šeimos istorija, atsikartojančia praeitimi, nagrinėja skaudžius ir šypseną keliančius prisiminimus. Dar galerijoje pastebiu ant sienos pakabintą nedidelio formato sepijos tono nuotrauką, kurioje, spėju, ir įamžintas tėvas prie būgnų. Per būgnų skambesį ir anglimi atliktus akademinius piešinius bandomas kurti ryšys su mirusiu tėvu, esančiu „kitoje“ gyvenimo pusėje. Nemačiusi performanso gyvai, galiu klijuoti užuominas į bendrą vaizdą savo vaizduotėje remdamasi informacija iš magistro rašto darbo dalies ir trumpos videomedžiagos, prieinamos internete.

Performanse „DEMO VERSIO“ iš pirmo žvilgsnio nedominantis kubas atgyja ir tampa erdve veiksmui, mintims, pokalbiui (net jei aš tyliu). O kiti objektai man taip neatgyja. Tikriausiai tai ir yra performanso stebuklas ir trūkumas. Jis veikia tik tam tikru metu, tam tikroje vietoje, o be jo veiksmo ar dokumentacijos žiūrovas lieka sumišęs ar net nesusidomėjęs. Kristinos Švenčionytės atveju performansams skirtos instaliacijos ar skulptūriniai objektai gan abstraktūs ir paprasti, tad parodos lankytojo interpretacijos gali būti ypač plačios ar net nepradėtos plėtoti.

– MONIKA PAKERYTĖ –

ĖRIKS KŪLIS

Kad viskas būtų kaip pas žmones

Erikas Kūlis (g. 1941) – latvių prozininkas, rašantis noveles, romanus, kūrinius vaikams. Šiuo metu leidžiama jo raštų rinktinė. Gyvena Liepojoje.

Apsakymas *Lai viss būtu kā pie cilvēkiem* paskelbtas Amerikos latvių ketvirtinio literatūros žurnalo „Jaunā Gaita“ 2023 m. rudens numeryje.

Senasis Petro mažučiame Michailivkos kaime, kur spietėsi tik koks pustuzinis trobų, buvo palikęs vienas. Aplink jo namus šmėkšojo vien griuvėsiai, likę po eilinio rusų kasetinių raketų, aviacinių bombų ir artilerijos apšaudymo, tarsi šios dvylika trobelių būtų buvusios nepaprastai svarbus karinis objektas; visi ukrainiečių vyrai, kaip ir jo sūnus Ostapas, buvo išėję savanoriais kariauti prieš okupantus, moterys su vaikais pabėgusios į valstybės vakarus, kur virš miškingų Karpatų viršūnių rytais plevendavo migla it gedinčių našlių šydai. Kai Petro jau buvo beketinąs lįsti iš rūsio, sugriausmindamas dangų ir žemę kažkur netoliese sprogo sviedinys. Troba sudrebėjo, o langų stiklai šaižiai duždami pažiro ant žemės. „Nemoka okupantai tausoti amunicijos. Patys jau nebeateina, kaimas tuščias ir išplėštas, bet pliekia ir pliekia. Gal bijo manęs, vienišo vyro su plastmasiniu protezu vietoj gyvos kojos?“

Mažumėlę pasvarstęs, ar gali pasitikėti tyla, jis giliau užsimaukšlino apsmurgusią žieminę kepurę, kurią prieš aštuonerius metus rado pagrindinėje Michailivkos gatvėje. Matyt, koks nors separas[1] bus skubiai sprukęs į Donecką. Tada Rusijos valdžia reikalavo, kad Ukrainos rytuose būtinai turi būti paskelbtos Luhansko ir Donecko liaudies respublikos. Atseit nebereikėsią gyventi teritorijoje, kur viešpatauja žiaurus nacizmas ir skurdas. Vos tik šitai buvo įvykdyta ir skubiai su Maskvos ranka paskirtas gubernatorius, visus paskubomis apdalijo Rusijos pasais, ir prasidėjo laisvas, nepriklausomas gyvenimas, kaip jau dera tikroje darbo žmonių valstybėje be fašistų banderovcų[2] jungo. Bet kodėl ten pradingo jo Marička, nuvykusi aplankyti susirgusios sesers? Juk prabėgo aštuoneri metai... Ir kodėl tie laimingieji Luhansko gyventojai turi stovėti eilėse prie pasienio postų, kad galėtų patekti į Ukrainą dešrų, sviesto ir rūkalų nusipirkti? Štai vaikystės draugas Dmitro, prisiekęs rūkalius, kadaise po vedybų apsigyvenęs Donecke, šiaip taip užsidirbęs grivinų kas savaitę važiuoja per pasienį pas mus nusipirkti cigarečių, mąstė Petro, atsirėmęs į drėgną rūsio sieną, ir vis dar lūkuriavo, bene iš viršaus neatlėks eilinis mirtinas krovinys. Sprogimo sukeltas spengimas ausyse pamažu ėmė slopti, ir jį apėmė pavydas, kad kaimynas Bohdanas taip pat išėjo į Ukrainos ginkluotąsias pajėgas. Dar visai neseniai abu gėrė horilką[3] per jo penkiasdešimtąjį gimtadienį. Tiesa, Petro buvo tik penkeriais metais vyresnis, ir jei tik netrūktų tos prakeiktos kojos, kuria keturioliktais metais užlipo ant separo paliktos minos šalikelėj, būtų patraukęs kartu su kaimynu. Bet toks jau yra tas likimas, kurio akyse niekas nėra regėjęs, bet kuris kartais elgiasi su žmonėmis kaip tikras okupantas. Juk įsikišo net tada, kai jis norėjo imti į žmonas Oksaną. Ji buvo atsiųsta čionai iš Melitopolio dirbti Michailivkos maisto prekių parduotuvėje. Tačiau kuri normali moteris eis už vienakojo vyro? Petro pirštu užspaudė vieną šnervę ir piktai iššnypštė nosyje susikaupusias rūsio dulkes, kurios po netolimo sprogimo vis dar sklendė ankštoje patalpoje. Žvilgsnis užkliuvo už poros lentynoje tebestovinčių stiklainiukų, dar užsilikusių po vizito Rusijos armijos kareivių, denacifikavusių jo trilitrinius stiklainius su sūdytais lašiniais ir demilitarizavusių marinuotus pomidorus, burokėlius ir raugintus kopūstus. Į supykusio šeimininko klausimą, ar plačioji Rusijos valstybė savo didvyriams net valgyti neduodanti, jis gavo atsakymą kalašnikovo buože į pilvą ir šiurkščiu riktelėjimu užčiaupti savo chleborezką[4]. Bet Petro net ir labiausiai norėdamas nebūtų galėjęs šio įsakymo nevykdyti, nes po smūgio nebeįstengė nei įkvėpti, nei iškvėpti ir pražiota burna it dūstantis grundalas susmuko čia pat ant grindų. Tai nutiko prieš porą dienų. Kurį laiką Petro dar pastoviniavo vis mąstydamas, kad gerai padarė, jog neišvažiavo, nes krautuvininkė Oksana buvo minėjusi, kad jai patikėtų materialinių vertybių negalinti taip neatsakingai palikti. Drąsi moteris, pagalvojo Petro ir atsargiai pravėrė duris. Jei ne šūvio paliktas sprogmenų smarsas, oras buvo gaivus, o balandžio saulė žilpinančiai spindėjo, kaip ir visą savaitę. Pažvelgęs sodo pusėn, pusamžis vyras nejučia atsiduso – ant išverstos žiogrių tvoros tįsojo skeveldros kliudytas našlės Klavos arklys. Vakar, kanonados išgąsdintas, gyvulėlis pabėgo iš sugriauto tvarto ir prapuolė. Tai buvo paskutinis lašas našlės kantrybės taurėje, ir ji išvažiavo į Užhorodo sritį pas seserį, kur karo baisybės buvo matomos tik per televizijos žinias.

– Kad tave kur nelabasis! – sušvokštė Petro, galvodamas, kad arklį irgi reikės nuvilkti ligi sprogmens išraustos duobės.

Vakar į ją įrideno nesprogusį sviedinį, kuris priminė didžiulį šampano butelį. Jau dvelkė pavasario šiluma, tad negalėjai palikti gyvulio pūti prie namo durų. Kilstelėjęs rusų armijos ausinę kepurę ir pasikasęs galvą, jis nušlubavo prie bežadžio gyvulio, kuris metų metus triūsė ne tik Maričkos, bet ir Petro labui, nes kaimo traktorininkas Bohdanas laikė sau negarbe važiuoti į Petro obelų sodą, kad išvarytų keturias vagas bulvėms pasodinti.

– Štai kur tu, bičiuli, guli mano didžiausiam skausmui. Turiu tave palaidoti ir dar tvorą sutaisyti, toks tik tas sausas likutis. – Šią frazę jis buvo girdėjęs iš Oksanos, nes laikė ją ne tik gražia, bet ir protinga moterimi.

Bėris neatsakė, tik vienintele akimi stingiai žvelgė į dangų, kur Mariupolio pusėn vėl nuskrido priešų lėktuvas su bombomis užančiuose.

– Kad tu kur apsidergtum, bombininke, – sumurmėjo Petro, piktu žvilgsniu nulydėdamas lėktuvą ligi horizonto.

Ir tada prisiminė vakar televizoriuje netyčiom įjungtą Rusijos kanalą, kuriame kažkoks Kremliaus šnekorius vogravo apie šventą misiją išlaisvinti brolišką ukrainiečių tautą iš fašistinio banderovcų režimo.

Niršiai nusispjovęs jis nusprendė, kad visą arklį nutempti iki sviedinio išraustos duobės nepajėgs. Bohdanas buvo išvykęs ir galbūt kaip tik dabar, trumpą poilsio valandėlę po užpuolikų tankų traiškymo importiniais džavelinais, veikiausiai linksmina savo kuopos draugus, nes juokingų nuotykių jo gyvenime buvo apstu.

Nykščiu užspaudęs vieną šnervę, Petro išsišnypštė nosį ir nusprendė, kad arklį į duobę nuvilks gabalais. Ir tai privalo padaryti šiandien, nes negali žinoti, kas jam pačiam gali nutikti rytoj. „Čia žmogus esi, čia gali ir nebebūti“, – pagalvojo jis ir, dėl viso pikto persižegnojęs, patraukė į malkinę kirvio ir kibiro atsinešti. Sugrįžęs Petro išvydo per dar neartus laukus skuodžiant pulką šunų. Įsikišęs burnon du pirštus, Petro šaižiai sušvilpė. Pulkelio vadas, priekyje bėgantis margas mišrūnas, pasuko galvą jo pusėn ir pakeitė kryptį. O Petro priėjęs prie arklio sumurmėjo: „Dieve, atleisk man nusidėjėliui“ – ir kirviu perskrodė išpampusį bėrio pilvą. Šunys prisiartino ir, užuodę kraujo kvapą, unkštė ir mindžikavo prie vartelių rodydami nedrąsą ir kol kas dar nepamirštus auklėjimo įgūdžius. Išėmė iš arklio kepenis, plaučius, inkstus ir širdį, sudėjo juos į kibirą ir, nunešęs ligi vartelių, Petro išvertė priešais būrį.

– Na, badmiriai, štai jums užkandis, – jis dar palinkėjo, o šunys, viens ant kito grėsmingai urgzdami, grobstė tuos neregėtus lobius.

Petro sugrįžo prie bėriuko ir, prisiminęs savo įgūdžius rudenį pjaustant paties augintų kiaulių skerdenas, ėmėsi darbo. Šunys, paėdę ir laižydamiesi kruvinus nasrus, dėkingi žiūrėjo į tą dosnumo dievą ir lipšniai vizgino uodegas, lyg sakytų, kad jie mielai pasiliktų pas jį, jeigu tokie karališki pietūs jiems būtų patiekiami ir toliau.

Įdėmiai apžvelgęs šį būrį, seniokas kai kuriuos atpažino. Štai tas juodmargis yra kaimo Oleksandro Hluško šuva, o rudis – Bohdano Rudenkos didysis amsius, šit dar ir Olesios juočkis skeveldros nutraukta ausimi. O baltasis gaurylius visada bėgdavo su savo šeimininku Valerka Sipaliu į parduotuvę ir kantriai laukdavo lauke, kol šis apsipirks ir ten pat prie parduotuvės išgers porą alaus. Du baikščiausi tikrai buvo svetimi ir prie ėdesio buvo prileisti tik tada, kai vietiniai jau buvo prisikimšę pilnus pilvus. Šią akimirką Petro galvon dingtelėjo vertinga mintis. Kad į namus vėl neužklystų svetimi kareiviai, kurie labiau priminė akiplėšas marodierius, jis šunis palaikys savo sodyboje, kol iš karo sugrįš šeimininkai ir dar pasakys jam ačiū. Ypač Olesia, kuri net leisdavo savo juočkiukui gulėti lovoje prie jos kojų. Petro, atsargiai sudėjęs į karutį arklio vidurius, vežė juos į bombos išraustą duobę, o šunys vizgindami uodegas tipeno kartu, rodydami, jog yra pasiruošę dalyvauti visuose ūkio darbuose ir padėti saugoti namus. Kol jis kastuvu ant išversto krovinio užžėrė tiek žemės, kad tai, kas užkasta, nesmirdėtų ir nepriviliotų lapių, šunys puslankiu sutūpę gintarinėmis akimis spoksojo į šeimininką ir jautėsi saugūs. Pastarosiomis klajonių savaitėmis jiems buvo tekę girdėti vien artilerijos griausmą ar šaižų kulkų zvimbimą. Keletas iš jų būrio net buvo žuvę. Jie savo šunišku protu negalėjo suprasti, iš kur žmonėse buvo radęsi tiek pykčio, kad be jokios atrankos šautų į visas gyvas būtybes.

Pabaigęs darbą, šeimininkas šūktelėjo:

– Na, šunų sielos, dalį darbo jau esam padarę. Imsimės kito!

Gyvūnai pritardami suvizgino uodegom. Sodriai atsikrenkštęs, Petro ėmė mojuoti kirviu, kad sukapotų bėriuką gabalais ir suneštų į vėsų rūsį. Šunys nusižiovavo, nes nebeprisiminė, kada paskutinį kartą buvo nerūpestingai snaudę.

– Nėra čia ko narinti žandikaulius, tinginių tunte, dabar turėsite ėdalo porai savaičių. Tas ne šeimininkas, kas vėjais gerą paleidžia, – paaiškino jis.

Baltasis gaurylius staiga gailiai suamsėjo, o paskui jį ir kiti.

– Kas dabar? Prisiminėte savo šeimininkus? – pasidomėjo Petro, bet jo balsas pradingo kilusiame triukšme. Akimirką pasvarstęs, kokia tam priežastis, jis prisiminė, kad jau savaitę nebuvę lietaus, ir paklausė. – Gal norite lakti?

Šulinys buvo čia pat už kelių žingsnių, tad atvožęs dangtį Petro nuleido žemyn grandine pritvirtintą kibirą. Pats jau juo nebesinaudosiu, bet vargšams šuneliams bus kaip tik, pamanė jis ir vėl atmintyje iškilo, kaip okupantai, išvadavę jo maisto atsargas iš nacionalizmo, ėjo prie šulinio ir kvatodami visi iš eilės į jį šlapinosi. Kad jums nudžiūtų tie myžekliai, jis tylomis palinkėjo, bijodamas tąkart gauti kulką į pilvą. Kibiras prisipildė ir jį ištraukęs Petro pašaukė šunis. Priėjo vien Bohdano rudis ir tik iš mandagumo nurijo keletą vandens gurkšnių. Petro vandeniu nuskalavo arklio krauju apkrekusias rankas ir nusišluostė į kelnes.

– Nieko, troškulys jums tikrai primins, kad reikia vertinti vandenį, – nepatenkintas burbtelėjo šeimininkas, ir tuo metu apie save priminė alkis.

Lašiniai buvo išvogti, o sudygusių bulvių belikę tik sėklai. Virti bėriuko mėsą, atrodė, būtų nuodėmė prieš arklio gyvenimą. „Galbūt pas Oksaną dar bus likusi kokia kruopa. Pamėginsiu nusipirkti. Tiek grivinų dar turiu po grindlente paslėpęs...“

Metęs žvilgsnį į šunis, paėjėjo iki malkinės, atidarė duris ir pašaukė:

– Nagi greitai vidun! Aš turiu reikalų! – ir iš tiesų nustebo, kad, išgirdę įsakmų balsą, šie uodegas pabrukę klusniai suėjo į apytamsę patalpą.

„Matyt, laukais bebėgiodami bus pasiilgę saugios vietos“, – nusprendė Petro, uždarydamas pilnas plyšių lentines duris.

Ligi parduotuvės nebuvo toli, reikėjo įveikti tik kelio gabalą pro keturias artilerijos smūgių sugriautas trobas. Pažvelgus į jas, senukui palei nosį nuriedėjo vieniša ašara. Visuose tuose namuose jis yra svečiavęsis ir per vestuves, ir per krikštynas, kartais ir gėręs už lengvą žemelę. Ir tada išvydo, kur krista pirmojo sviedinio – jis pataikė į senąją medinę bažnytėlę, kuri per stebuklą išliko sveika po bolševikų perversmo 1917 metais. Nūnai čia riogsojo tik suaižytų lentų krūva.

– Kad jūs, okupantai, ir mirdami negalėtumėte numirt! – palinkėjo jis šlubuodamas toliau ir šnypšdamas nosį.

Kepino saulė, tad Petro piktai nusitraukė rusų kareivio kepurę ir sviedė atpakalia ranka. Žilus, išdrikusius plaukus pakedeno staiga atlėkęs šilto vėjo gūsis. „Gal duos Dievas, ir lietų atneš...“

Silikatinių plytų parduotuvės pastatas buvo nebetoli. „Matysim, kokios nuotaikos Oksana bus šį rytą. O gal bus evakavusis su visais koldūnais. Vien dėl manęs laikyti kaime parduotuvę tikrai neapsimoka...“ Pasiekęs slenkstį, jis susiglostė plaukus ir atsikrenkštė, lyg būtų ketinęs pasakyti sveikinimo kalbą šiai drąsiai moteriškei. Bet peržengęs slenkstį Petro sustingo – Oksanos kūnas buvo užvirtęs ant prekystalio, tarsi norėdamas apsaugoti makaronų pakelį, kuris vienintelis bebuvo likęs po vandalų ir marodierių įsiveržimo. Vienu šuoliu atsidūręs prie bejėgio kūno, jis stingiais pirštais mėgino užčiuopti pulsą, kaip buvo matęs serialuose, bet veltui. Gal nemokėjo surasti reikiamos vietos, o gal drovėjosi moteriai prasegti ties krūtine pardavėjos chalatą, kad po juo užčiuoptų širdies plakimą, tad liko bestovįs suglumęs. Netyčia protezu užkliudęs Oksanos šlaunis paskutinis Michailivkos gyventojas krūptelėjo, nes buvusi pardavėja nuslydo ant grindų.

– Negi išžaginta?! – nusiaubtoje patalpoje smerkiančiai nuskambėjo Petro diagnozė. O po trumpos tylos ir nuosprendis: – Kaži ar net šėtonas jums atleis!

Susigrūdęs į vatinio kišenę viską, kas buvo likę iš makaronų pakelio, vyras patraukė namo karučio, nes kažkaip reikėjo Oksaną nuvežti į kapines. Po kurio laiko grįžęs su vienintele transporto priemone, kuri jam puikiai tarnavo dar nuo Maidano laikų, kai šią lengvai riedančią ir ūkyje nepamainomą priemonę nusipirko jau nebe už tarybinius rublius su amžinai gyvu Leninu, bet už naujas ir gražias grivinas, ant kurių pavaizduotas ukrainiečių tautos pasididžiavimas Tarasas Ševčenka.

– Eime, Oksana. Palaidosiu kaip dera. Krapivinkos kapinių vedėjas Modestas yra tikras mano bičiulis, tad į brolišką kapą tavęs neguldys. Net baisiausiam košmare nesapnavau, kad vešiu tave ne prie altoriaus, bet į amžinuosius namus po kiparisais... – Petro guodė savo slaptąją meilę, o paskui, atsargiai paėmęs ant rankų, pernešė per slenkstį, kur stovėjo karutis su pažaliavusia nuo laiko aliuminio dėže, ir paguldė į ją.

Nukelta į p. 15 ►

[1] Separatistas.
[2] Ukrainos sukilėlių armijos nariai, sovietinės istoriografijos vadinti banderininkais (*banderovcais*).
[3] Degtinė (*ukr.*).
[4] Srėbtuvė.

GEDIMINAS PLĖŠNYS

Telegramos iš anapus

Kad ir kokiais telefonais skambinčiau visur užimtumo
signalas
sveiki
sakykite prašau ar būtų galima čionais numirti
aš labai labai pavargau
ne atsiprašome bet mes šeštadieniais nedirbam toks įstatymas
jums teks palaukti iki pirmadienio
padedu ragelį
niekaip neišsisuksiu
tenka susisiūti miego arteriją ir nusivalyti stiklines numirėlio
akis
šiandien teks eiti į darbą
kaip ir kasdien
nieko neapkvailinsiu savo mirtimi
darbas yra darbas

Landlord

Lauke šoka pūgos
viešpaties rūmai pasipuošę baltu auksu
mano kaukolėje gyvena mažas žmogutis
jis kūrena židinį
ugnį kuria rankraščiais senomis mano gyvenimo istorijomis
vakarais jis verda didelį garuojantį sapnų katilą
katile sukasi visi mano pažįstami
jame sukiesi ir tu
kartais žmogutis supyksta
tada ima garsiai trepsėti
mane užpuola migrena
ir aš nebetikiu Dievu

Pasiruošę

Mes benamiai sušalę vaikiščiai
statomės laivelius iš popieriaus
ruošiamės plaukti per gyvenimo upes ir vandenynus

mes patys kuriame laiką
patys kuriame savo pasaulį
į didžiąją kelionę pasiimsim saujelę skaidrių nugludintų
akmenukų
kad būtų iš ko gyventi tenais anapus
įsimesim vienus beveik nesuplyšusius džinsus
obuolį sumuštinį
kačiuką iš gatvės

Koncertas (ne visai šeimai)

Šiandien minia reikalauja kraujo
didysis inkvizitorius mazgoja rankas
už ceremonijų menės galandami strykai
skambės šostakovičiaus trylikta

nervingai įsitempia jaučio oda
timpanai ruošias skaudžiam čaižymui
publika gaudžia
generolo lazdelė suvirpina orą
sielų inžinieriai paleidžia trankią orkestro mašiną
blyksteli šviesos ir garsas apakina protus
koncertas
prasideda

Duona

Sako durniau žiūrėk iš ko duoną valgai
žiūriu

valgau duoną iš motinos
užteptą kalte ir priekaištais
tuo pačiu peiliu raikytą
kurio bukąja puse vaikystėje
mušdavo per rankas iki kraujų
valgau duoną iš tėvo
kuris nors ir nieko garsiai nepasako
bet abu suprantam
kad jau neturėčiau tokiam amžiuje prašyti iš jo duonos
valgau duoną iš darbo kasdieninio
iš nemiegotų naktų ir nebepavelkamų kojų
valgau duoną iš rytinio galvos skausmo
iš prisivertimų per prievartą lipti iš lovos ir eiti
valgau duoną iš visą kūną sukaustančio siaubo
iš panikos atakų
iš kruopščiai išlygintų kelnių
iškrakmolytų marškinių
valgau duoną iš kariškos stojiškos laikysenos blizgančioje
scenoje
per ryškioms šviesoms negailestingai akinant
valgau duoną iš mažesnio nei vidutinio atlyginimo
iš pratimų kuriuos mokiausi prieš dešimtis metų
valgau duoną iš nebuvusios vaikystės praleistos besimokant
valgau duoną iš rieškučių turtingų ponų
iš trupinių šventinio banketo
valgau duoną iš savęs religinio aukojimo metu perlaužto
per pusę
iš nenorėjimo daugiau šitaip gyventi
valgau iš savo mirtingumo suvokimo
kad laikas prabėgęs uždirbant šią duoną
yra amžinai pravalgytas
valgau duoną iš savo jaunystės iš savo sveikatos
iš savo šeimos iš savo vaikų ir iš savo senatvės
valgau duoną iš skaudančios nugaros ir širdies permušimų
valgau duoną vis tą pačią
juodą
rupią
be sviesto ar pagardų
valgau duoną nes nuo vaikystės ligi pat mirties valgom tą
pačią
rupią
juodą

Anno Domini

Akyse mirga žvaigždynai
galvoje sukasi kosminiai ratai
mano degančios rankos ir degančios kojos
langai sandariai uždaryti
išluptos rankenos
pro juos neišmesi nutraukytų savo galūnių

aplinkui karštis ir sprogstančios aneurizmos
jų neužkiši senais laikraščiais
tamsos gravitacija traukia artyn
sukasi ant liežuvio galiuko
vaikystėj mokėtas eilėraštis
mes judam link bedugnės
brangink tas minutes kol kvėpuoji

tavo gyvenimo rūmai griūva
naktis įsigėrė į grindis lubas ir sienų plyšius
lupas tinkas oda
lūžta kaulai
beprotiškai didėjantis greitis
seniai nebegaliojančios priesaikos ir
garbės žodis iš lubų sninga pelenais
oras kuriuo kvėpuojam – užnuodytas
girdžiu kaip siaurėja laikas
tvinksi siaurėjančios venos

tu grožiesi Romos griuvėsiais
ir degantis miestas
tik dar viena aušra
šįkart
gal ir paskutinė

Mirties anestezija

Ar girdi kaip tolumoj staugia žiema
aštrūs šalčio nagai
rytais jau gremžias pro tavo langus
miegok vaike miegok
pabudus jau nebebus nei namų nei langų
tik balta balta diena
tokia šalta kad net nebejusti šalčio
šviesu tarsi prieš prarandant sąmonę
šviesu lyg prožektorėliu į tuščius vyzdžius
tylu
nieks nebekvėpuoja
tau virš sąmonės prikrauta mažiausiai trys metrai sniego
kai esi beveik miręs viskas pasidaro nelabai svarbu
jautiesi absurdiškai saugus
blogiau juk jau nebus
tai mirties anestezija
gyvenimo lapas balsta
vis labiau ir labiau
štai – jau švaru

Vėlių duonelė

Aš vis dar bijau kad teisingai gyventi
taip ir neišmokau
bijau kad nemoku sutramdyti drebančio balso
neklauso manęs nei užspausta gerklė
nei lyg tyčia šąlantys pirštai
širdis vis dar stengias sekundei sustoti
pabėgt ar ištrūkti
nors nėra pas ką bėgti
tik tamsus kaip vidunaktis nerimas
gal mano gyvenimo fotojuostelė nepataisomai apšvitinta?

bandau gelbėt nepaliestus kadrus
švinta bet vis dar bijau
visi kiti žino atsakymus
o man galvoje sukas tūkstančiai klausimų
aš vis dar bijau kad švaistau savo laiką
brangiausią gyvenimo varantį kurą
suku tik visu smarkumu rutinos ratus
kaip dacano maldos būgnelius
gyvenu ne savo laiku ir ne vietoje savo
aš vis dar bijau kad kiti pamatys mano trūkius
vidinius plyšimus žaizdas ir lūžusius kaulus
užsilipdęs juos Vėlinių žvakių vašku aš keliauju per rūką
lyg piko metu vėlių minios užplūdusios dangų
užgulusios žemės žibintus
visų šventųjų tenais nebesutalpinsi net naktį
belieka vaidint kad esu dar veik gyvas
klibinu naktį kiemo vartus geležinius
bet atkelt jau nepajėgiu
praeiviams kartoju – tik tikrinu ar sandariai užrakinta
išmušus vidunakčiui pirštais šaltais liečiu tavo sapno
skruostus
ganau lūpomis vėjo arkliukus
ir taip ligi laikas tavasis išbėgs
lig sustings tavo gyslose kraujas
aš stuksensiu tyliais vakarais tau į sieną
viršugalvy
belsiu į smilkinius
lauksiu ----

gal mes tik sapnuojam ---

pabudinsiu?

Knygrišiai

Kaip nepasiklysti pereinant iš šio pasaulio į neregimąjį
čia panašiai kaip einant į operą
reikia sekti paskui lėtai slenkančią vėlių minią
skaičiuoti laiptelius
mintyse lenkti nukirstus pirštus
svarbu nenuslysti ir nenukristi į praeitį
mano vaikystės namuose aidėjo riksmai ir prakeiksmai
raudos ir krykštavimai
kryželių formos mėlynės
atsiprašymai ir atsižadėjimai
žegnojimai laiminant ir prakeikiant
išplėšiant senų knygų lapus
knygų kurias patys rašė ir patys rišo

dabar jie tušti
niekas neberiša lapų
juose karaliauja vėjai ir šnabždesiai
tylomis juda šešėliai
atsargiai
stengdamiesi neužkliudyti daiktų
nenumesti ant stalo gulinčių apdulkėjusių knygų
ar kampe paliktos seniai nebešluojančios šluotos

čia nebesijaučia skausmingo speigo
rankos nutirpusios iki baltumo
kramtant nagus nugraužtos visos gyslos ir kaulai
pro stogą į lopšius nebekrenta sniegas

čia nestatomi paminklai mirusiesiems
apie juos paprasčiausiai nešnekama
vakarais namuose jų – daugiau nei gyvųjų
lubose baigia ištrupėti
paskutinės vaikystėje skaičiuotos žvaigždės
seni vaikų lopšiai prigrūsti sniego ir suplėšytų natų lapų
pianinas vis dar stovi šalimais
pilnas senų skudurų ir neišrištų disonansų
nešvarių harmonijų ir smurto
pelių apgraužtų etiudų

muzika skamba tik vidurnakčiais
grojamas tik Šopenas ir Mocartas
klavišai atšoka ne iš karto
todėl muzika iš tolo skamba kaip gaudesys
iš arti kaip verksmas
muzika kažkada raminusi nerimą
dabar pati jį sukelia
aitrina žaizdas ir bando prikelti seniai mirusius pojūčius

Dieve iš kur čia tiek žalios akyse
nejaugi čia vėl vasara
nejaugi aš danguj
čiagi pragaras

Meilės žaidimai su nepažįstamaisiais

Sėdėdama užsidariusi savo bute ir apžiūrinėdama pilkas daugiabučių ekspozicijas, stebėjausi, kiek daug nepažįstamų žmonių gali gyventi tokiame viename plote ir tarpusavyje visiškai nebendrauti. Nors jų visų gyvenimai – tarsi viena per kitą spirale atsikartojanti gimimų, mirčių, ligų, draugysčių, santuokų, tėvysčių, vaikysčių mozaika, besisukantis kaleidoskopas, kiekvienas verda savo paties puode, dėlioja jam vienam tesuprantamą dėlionę, ir jeigu kur nors laiptinėje prasilenkdami dar sulinksi galvą, nes vaikystėje tėvai savo pavyzdžiu mokė, kad reikėtų pasisveikinti su kaimynais, – vis dėlto tai visada tėra formalumas, ir iš tiesų niekada nežinojau, su kuo pasisveikinu.

Vaikščiodamas palei namus, kartais iš kurio nors lango išgirsti rietynes – pakeltus balsus, dūžtančius daiktus, – kartais net gali pamatyti pro neužskleistas užuolaidas, kaip tai vyksta. Tokiais susvetimėjimo laikais sunkiausia gyventi tame pačiame bute su artimais žmonėmis. O kadaise, aukso amžiuje, – žmonės nepatikėtų – bendravimo kultūra buvusi labai aukšto lygio. Dabar, aišku, nebeturime, neišsiugdėme tam reikiamų savybių. Sunkiausia sugyventi su savimi – todėl sunku sugyventi ir su artimais žmonėmis, sunku sugyventi su kaimynais, bendradarbiais, giminėmis.

Keliaujant Indijoje arba Irane, visų žmonių durys tau atviros. Ne tik atviros, jie yra suinteresuoti, kad pas juos užeitum pasisvečiuoti, kad jie galėtų tau patarnauti – pavaišinti maistu, pasiūlyti išsimaudyti ar nakvynę: „Svečias – Dievulis į namus.“ O kaip pas mus? Neduokdie, užeis nelauktas svečias ir sugadins ramybės oazę. Grįžusi iš kelionių po tokias svetingas šalis, bandžiau užeidinėti pas kitus žmones, bet bandymai paprastai nebūdavo sėkmingi – paskambinus į duris, niekas nekviesdavo į vidų. Todėl radau kitų būdų, kaip vis dėlto pas žmones patekti.

Iš nuomojamų arba parduodamų butų skelbimų išsirinkdavau kelis galimus variantus – susitardavau, kad ateisiu pasižiūrėti. Žmonės įleisdavo mane į jaukius, šiltus ir sutvarkytus klientams apžiūrėti skirtus butus. Pirkdavau kelias porcijas ledų ir duodavau buto savininkui, tikėdamasi, kad pakvies kartu suvalgyti, pabendrauti, pakalbėti, – tačiau kažkodėl nesiūlydavo, tik aprodydavo buto sienas ir baldus, papasakodavo, kaip gerai veikia šildymas ar kanalizacija. Bet niekada nepapasakodavo apie save, niekada neklausdavo, kaip man sekasi, ar neliūdna gyventi šitame susvetimėjusiame pasaulyje. Dažniausiai tiesiog paskui pasakydavau „gerai, ačiū, pagalvosiu“ ir išeidavau – taip vis dėlto irgi nedrįsusi paklausti, kaip jiems sekasi, ar neliūdna šitame pasaulyje, kuriame tave aplanko tik tada, kai įkeli skelbimą, kad parduodi butą.

Kartą, apimta nevilties, kad manęs nepakviečia draugiškai pabendrauti, į vieną iš nuomojamų butų ėjau itin prabangiai pasipuošusi – su ryškia mėlyna „progine“ suknele ligi žemės, aukštakulniais batais, tviskančiais papuošalais. Maniau, gal tai suveiktų, ypač jeigu namus aprodys koks vyriškosios lyties atstovas. Deja, į jokį pasimatymą nebuvau pakviesta ir tąkart – tiesiog, kad ilgiau užsitęstų pokalbis, firmos darbuotojui anglų kalba uždaviau įvairiausių klausimų: ar būtų galima prikabinti daug paveikslų su jūra (išgręžus skyles; butas buvo prabangus ir sienos baltutės). Galų gale dar paklausiau – ar būtų galima bute laikyti povus. Jis niekaip negalėjo suprasti, ką turiu omeny, kol paaiškinau jam, jog tai paukščiai su didelėm spalvotom uodegom. To užteko, kad žmogus pasakytų, jog šio buto man nenuomos. Taip ir baigėsi romantiškas susitikimas.

Dar vienas būdas patekti pas žmones yra tokios mūsų tradicijoje daugmaž pripažintos „nekviestų svečių dienos“. Viena jų – Užgavėnės. Tą dieną atidėdavau kitus darbus, kad galėčiau legaliai belstis į žmonių namus. Nors man jau buvo ryškiai virš dvidešimt, šis žaidimas visada buvo mano mėgstamiausias. Su kauke išeidavau iš namų jau iš pat ryto ir grįždavau tik vėlai vakare.

Gyvenimas pro kaukės akių skylutes buvo visai kitoks, tarsi stebėtojos. Kiti irgi stebi tave, bet tavęs nėra – žmonių žvilgsniams nepasiekiant mano tikrojo veido, galėjau iš tikrųjų pamatyti, kaip šitas pasaulis atrodo, kai aš negalvoju, kaip atrodau, ir ką kiti apie mane galvoja, – dėl to tam tikra prasme tai net buvo išėjimas už kūno ribų, nes iš tikrųjų nepastebime, kaip netgi mums patiems mus atspindi kitų žmonių mintys ir žvilgsnių projekcijos.

Kaip vaiduoklis klajodavau po miestą nuo ankstyvo rytinio troleibuso. Tada keliaudavau miesto gatvėmis į Dailės akademiją, kurioje studijavau, – kursiokai neatpažindavo manęs po šiurpaus totemo pavidalu, ir, stovėdama prie molberto, kaip ir anksčiau, bandydavau išlaikyti pieštuką, tačiau kantrybė nenulaikydavo, ir ugninga totemo prigimtis paskatindavo lėkti iš auditorijos į auditoriją, prašyti blynų, pinigų ir saldainių, trukdyti modeliams pozuoti, o studentams piešti. Buvau tai, kas sutrikdo, perpurto realybę, kad ji iš statiškos taptų dinamiška, atsinaujintų ir atgytų.

Šitaip buvau užėjusi ir į savo jogos studiją, savo grėsmingu įsiveržimu sugadinau visą finalinę meditaciją (kai pabaigoje gulima šavasanos poza). Taip pat buvau užėjusi į „Bernardinų“ ir „Šiaurės Atėnų“ redakcijas, kur paprašiau duoti man laikraščio numerių. „Aš pabaisa Lietuvos, / duokit blynų ir kavos, / o jei blynai nemaišyti, / duokit bent jau paskaityti“, – kažką tokio dainavau įsiveržusi ir sugadinusi ramią redagavimo atmosferą. Užtai gavau laikraščių ir, žinoma, niekas niekas nė neįtarė, kad po kauke buvo pasislėpusi jų publikuojama poetė Ieva Gudmonaitė.

Autorės nuotrauka

Vaikščiojau po laiptines, butus – vis saujom kišdama saldainius į kišenes. Klajojau po senamiestį ir įvairiuose rajonų užkampiuose vis užtikdavau deginamas Mores – šokdavau su kitais nepažįstamais kaukėtais žmonėmis, net nežinodama, su kuo, ir nesužinosiu niekada, po šventės visiems išsiskirsčius į savo uždaras namų erdves. Buvau totemas, baubas, žvaigždė – šokinėjanti, pakliuvusi į atvirą visatos pulsavimą, įsisukusi į ritualą ir tarytum jau beišeinanti iš savęs, iš suvokimo, kas aš esu. Kūnas be Užgavėnių kaukės irgi yra tik kaukė, dengianti tikrąją esybę, – jaučiau, kad bent dabar galiu atsipalaiduoti, išsivaduoti iš socialinio spaudimo, kas aš esu, kaip turiu atrodyti, įtilpti į „normaliai“ atrodančio žmogaus rėmus. Buvau tiesiog pabaisa, ataidėjusi iš nepažįstamų tolių, – iš tokios nieko nesitikima, nereikalaujama. Buvau tiesiog tas kažkas, apie ką neverta mąstyti, kam neverta nieko patarti. Buvau tas kažkas, šokantis netoli ugnies vidury pilkų daugiabučių rajono, kur kiti ramiai sėdi su savo kūno kauke, galbūt vartydami blynus ant keptuvės, bet nedrįsdami taip išeiti ir suktis šokyje, dainoje, rituale. Gal tik paskutiniai žibantys pelenai nuo sudegusios dirbtinės moters prasklinda pro pusiau praskleistą jų langą, o gal dar koks kaukėtasis užsuka į namus, ieškodamas laimės, draugystės ir priėmimo. Taip ir norisi dainuoti: *prašau, atverk duris ir mane priimki – kol sniegas kris – apkabinki – aš visą laiką to laukiau – dėl to šią žiemą – užsidėjau kaukę*.

Džiaugiuosi, kad bent vieną kartą per metus, nors ir pakeitusi pavidalą, aš esu kaip ir tam tikra prasme laukiamas svečias, šiltai pasitinkamas ir net gaunantis maisto. Visai panašiai kaip Irane, kur negali atsisakyti vaišių, net jeigu ką tik buvai pakviesta į namus ir pavaišinta įvairiausiais valgiais.

Taip šiame pasaulyje, kuriame mes sau sukuriame tiek *svetimų* (nors kunigas bažnyčioje sako: mano broliai ir seserys), turiu visaip žaisti, kad būčiau bent kartais mylima, turiu visaip žaisti, kad neišprotėčiau čia, tarp šių pilkų daugiabučių ir triukšmingai gatvėmis skriejančių metalo gaminių su ratais, šiame susvetimėjusiame pasaulyje, kuriame labai sunku būti pakviestai į svečius.

•

Neseniai vis dėlto atradau būdą, paliekantį giliausius įspaudus širdyje, kaip ne tik patekti į žmonių namus, bet ir paliesti namų šerdis. Savotiškas, ne itin populiarus būdas – kalėdojimas. Paprastai prieššventiniu laikotarpiu po namus vaikšto kunigai: užeina, bendrauja su žmonėmis, gauna aukų.

Vaišnavų kultūroje šis kalėdojimas yra žinomas kaip Šrilos Prabhupados knygų platinimo maratonas, kurio metu stengiamasi aplankyti kuo daugiau žmonių ir palikti pas juos kuo daugiau knygų.

Tą darydama, protu ir širdimi panyri į nepaprastai intensyvų išgyvenimų srautą, kai sutinki pačių įvairiausių žmonių ir susiduri su jų reakcijomis – kartais žmonės (ypač kaimuose) kviečiasi į svečius, siūlo arbatos, prikrauna kišenes saldainių ir mandarinų, o kartais prieš akis užtrenkia duris arba net tave gali užpulti. Toks atvejis irgi buvo: gražų žiemos vakarą, lauke tviskant naujai supustytoms pusnims, bendravome su labai draugiška šeima – kartu fotografavomės. Bet išeinant pasisiūlęs iki mašinos palydėti vyras netikėtai mus užpuolė. Tai paliko pasaulio ir žmonių dualumo ženklą širdyje.

Išoriškai tai dažniausiai atrodo kaip gana monotoniškas procesas – prieini, paskambini, pabeldi. Atidaro arba ne, paima knygą arba ne. Bet, peršviečiant viską sielos skeneriu, tai be galo jaudinantis, nuo išorinių aplinkybių nepriklausantis procesas. Galbūt kartais išoriškai nėra jokios susiklosčiusios istorijos, bet kiekvienas žmogus, atverdamas tau duris, atveria keliais sluoksniais nusidriekiantį karmos tunelį – vien jo veidas, atspindintis gyvenimo patirtį, jo kalba, jo namų aplinka, energija – visa tai kaip ilgametražis filmas, kurį pamatai per kelias sekundes. Ir širdyje gilėja patirtis, kai pradedi jausti sielos buvimą – vertikali istorija sujungia mane su Dievu, įkelia mano karmos siūlą į naujos istorijos pradžią, kurioje aš nebesu tos iliuzinės istorijos dalis, bet pamažu tapdama tuo, kas esu, pradedu naują istoriją – einu į gylį, susiliečiu su vidine energija. Todėl, dalindamasi šiomis transcendentinėmis žiniomis, jauti, jog netyčia įkrenti į tą nesuvokiamos ir neapibūdinamos laimės pojūtį. Tuo metu, nors šią vaikščiojimų kelionę pradėjau ieškodama santykio su žmogumi, ta netikėtai užpildžiusi širdį pilnatvė parodė, kad iš tikrųjų tas kitas žmogus, ir nesvarbu, ar jis išvaro tave, ar šiltai priglaudžia namuose, tos žiojinčios skylės širdyje negali užpildyti. Ją gali užpildyti tik sielos šokis su Kūrėju, kurio dalelė ji yra.

Todėl dabar Kalėdas švenčiu laiptinėse. Šoku, apsupta įvairiausių durų ir skylučių jose, šoku lipdama laiptais aukštyn arba žemyn – šoku blankiomis lempomis apšviestuose liftuose, šoku butuose, jeigu įleidžia, arba šoku už durų, susimirksėdama su tamsiomis arba vis prašviesėjančiomis durų akutėmis, kai už jų šaukia: „Neįleisiu, eik iš čia, iškviesiu policiją.“ Kviečiu prisijungti prie šokio net pykstančius, kad bandau įsiveržti į jų jautriai apibrėžtą realybę, bandau praeiti jų metalo spynas, nebijau piktai lojančių šunų – šoku bandydama atspėti laiptinių kodus prie išorinių durų – šoku ant daugiaaukščių stogų – stebėdama dar daugybę nusidriekiančių daugiaaukščių, talpinančių tas sielas, kurios ne visada mėgsta šokti. Tiek daug jų dar reikia aplankyti ir pasiūlyti prisijungti prie šio amžino šokio, kai tau nebesvarbu, kur ir kaip esi, kai nebesvarbu, kas tave supa ir ką tau padaro – ar apkabina, ar skaudžiai išveja.

Šoku be kaukės, ir jos visai netrūksta – esu su kūnu, bet šoka siela, nors tu nematai – aš tau šypsausi, nes kitaip neišeina, ir man visai netrukdo šokti siaura daugiabučio laiptinė. Stebėk mane pro langus, pro durų skylutes – čiuožiančią turėklais į viršų, į pačią didžiausią laimę – prisijunk, pažiūrėk, sužinosi, kas geriausias tavo draugas – tai tas, kurio taip ieškojai, iš kurio atėjai ir į kurį vėl sugrįši, jei tik norėsi. Pašokim kartu su juo – pažadu, kad tai nepalyginama su šokiu aplink degančią Užgavėnių lėlę, – nusiimu kaukę ir pasakau, jog nesu tai, ką bandžiau tau nupiešti pati savim, – nesu nei ta Ieva, nei Gudmonaitė, nors ir poetė – ir tos laimės, vaidindama tai, kas nesu, visai neradau – nei čia, kur kartais net kas nors pakviesdavo į svečius, nei Irane, kur priimdavo ant įvairiaspalvių kilimų. Esu tai, kas šoka viduj, kai tau paskambinu į duris.

– IŠVARI PREMA –

ELISA AALTOLA

Vilkai

Elisa Aaltola (g. 1976) – aplinkos etikos ir moralės psichologijos tyrinėtoja, gyvūnų filosofė, aktyvistė, Turku universiteto docentė. Neseniai atsisakė profesūros, kad galėtų atsidėti kovai už gyvūnų gerovę. Daugelio Suomijoje bestseleriais tapusių knygų autorė ir bendraautorė. Už nuopelnus gyvūnijai pelnė „Pro Animalia“ apdovanojimą. Apie savo misijos ištakas ji pasakoja: „Augau mažame kaime ir laiką leidau tarp pramonei naudojamų gyvulių. Daug klajojau gamtoje stebėdama laukinius žvėris. Dar vaikystėje ėmiau kritiškai vertinti žmonių elgesį su jais.“

Filosofė Cora Diamond teigė, kad gyvūnai yra verti nuostabos. Jie neįtikėtinai panašūs į mus ir vis tiek kiekvienas savaip smarkiai skiriasi nuo mūsų[1]. Pernelyg dažnai žmogus ignoruoja abi aplinkybes. Jis nepastebi, kiek daug kitos rūšys su juo dalijasi, ir retai stabteli pasigėrėti jų išskirtinumu. Kokios artimos įvairios gyvūnų rūšys yra žmogui ir vis tiek kokiomis ypatingomis, žmogui nepasiekiamomis savybėmis jos apdovanotos! Tokia nuostaba yra svarbi moralės psichologijos požiūriu, nes ji atveria mūsų akis ir verčia pripažinti ne žmogiškosios gamtos vertę ar net šventumą[2]. Pasigėrėjimas gyvūnu man padeda suvokti jo ypatingumą ir reikšmę.

Ilgiuosi tokio žavėjimosi ir vilkais. Apie vilkus pasakojančiuose žiniasklaidos pranešimuose, socialinių tinklų šurmulyje, ką jau kalbėti apie medžiotojų sąjungos ar miškininkystės ministerijos sprendimus, beveik neužsimenama, kad vilkai yra pritrenkiančiai protingos ir unikalios būtybės. Mūsų šalies diskusijose apie vilkus beveik nekalbama apie jų protą ir pasaulėvoką. Vilkų tema paprastai gvildenama per žmogaus naudos ir jausmų prizmę: kai liejama pagieža dėl kieme be priežiūros palikto ir vilko nusinešto šuns, kai sėjama nepagrįsta baimė bendruomenėse, kai piktinamasi dėl to, kad vilkai apskritai egzistuoja. Žmogus beveik visada kalba apie *savo* naudą: mano medžioklės grobis, mano avių banda, mano šiaurės elnias. Tuo pat metu jis susitelkia tik į *savo* jausmus: aš bijau, aš nekenčiu. Vilkų patirtys, jausmai, protas ir pasaulio matymas nutildomi – tarytum jie neegzistuotų. Taip žmogus smarkiai sumažina savo galimybes gėrėtis vilkais ir suvokti jų vertingumą. Tad savo tinklaraštyje palieku įrašą:

Vilkai yra socialinio intelekto meistrai. Jie komunikuoja tarpusavyje, moko vienas kitą, geba bendradarbiauti. Vilkai netgi turi savo kultūrą, o kai kurių vilkų tyrinėtojų manymu, jiems akivaizdžiai būdinga savivoka – taigi, jie yra itin išsivysčiusio proto būtybės.

Vilkai reikliai renkasi porą ir kuria patvarius, neretai visą gyvenimą trunkančius socialinius santykius. Ypač giminystės ryšiai yra vilkų gyvenimo ašis. Vilkų gaujos yra šeimos, kurias sudaro tėvai, seserys, broliai ir jaunikliai ir kurių nariai mielai padeda vieni kitiems. Vilkai yra žaismingi, vienas kitam dažnai draugiški gyvūnai, kurie sugeba jausti empatiją ir nepalieka į bėdą patekusio gentainio.

Vilkai giliai jaučia. Jiems būdingi baimės, liūdesio, įsiūčio, džiaugsmo, pasitenkinimo, nevilties, laimės jausmai. Emociniam vilkų pasauliui taip pat priklauso ištikimybė ir ilgesys. Jie stipriai prisiriša prie artimųjų, praradę draugus aiškiai išreiškia sielvartą, o dingusių giminiečių šaukiasi ilgesingu staugimu.

Visais šiais požiūriais vilkas niekuo nesiskiria nuo tavęs ir manęs: ir vilkas yra jaučiantis, mąstantis, sąmoningas individas.[3]

Vilkai yra šunų protėviai, kurių neuronų jungtimis teka šunims neprilygstantis, svaigus nuovokumas. Kas nenorėtų pažinoti tokios būtybės ir dalintis su ja žemės plotais?

Susitelkti į vilkų išmintį ir pasaulio matymą bei jais žavėtis – tai būtų žingsnis link tokio santykio su vilkais, kuris nėra grįstas baime, neapykanta, kerštavimu, valdžia ar smurtu. Jei mums pavyktų pasiekti tokį santykį su vilkais, pastebėtume, kad vilkai Suomijoje yra įvaryti į kampą ir kaip jiems sunku išgyventi šalyje, kurioje iš visų pusių supa amžinai persekiojantys, užmušti grasinantys, pagiežingi žmonės. Šios vilkų patirties akivaizdoje galbūt mums užgimtų atjauta. Kaip jausčiausi būdamas vilku šių dienų Suomijoje?

Vertėtų išmokti žavėtis šiuo atsargiu, sumaniu, bet ir žaismingu mūsų miškų gyventoju – tyliai sutelkti dėmesį į vilko prigimtį ir ramiai, su pagarba bei smalsumu ją tyrinėti. Įdomu, ar mums pabustų ta šventumo pajauta, kurią tolimos kartos siejo su kitomis gyvūnų rūšimis, tačiau kurią daugelis šiuolaikinių žmonių pramoninėse kultūrose prarado besirūpindami savo jausmais ir savo nauda?

Prie šios nuostabos būtų galima priartėti per filosofinį terminą *sub specie aeternitatis*, reiškiantį tikrovės matymą per amžinybės kategoriją. Šį terminą galima interpretuoti kaip būseną, kurios apimtas žmogus išplečia savo sąmonę pakylėdamas virš ego link visatos. XVII a. filosofas Baruchas de Spinoza teigė, kad *sub specie aeternitatis* suteikia aukščiausio lygio pažinimą, nešantį džiaugsmą[4]. Bandydami suprasti tikrovę anapus siauro individualaus suvokimo, tai yra objektyviau, galime staiga pasiekti skaidraus žinojimo būseną, sumišusią su stipriu laimės pojūčiu. Staiga viskas tampa aišku, nes ankstesnis tikrovės supratimas išsilaisvina iš riboto ego gniaužtų.

Žmogus yra amžinas savo pasaulėvokos vergas. Nesuvokiame reiškinių iš visatos perspektyvos, matome juos tik kaip žmonės. Bet vis tiek savo suvokimą galime išplėsti. Tuomet senos nuomonės, įpročiai ir menki jausmai gali pasirodyti juokingi, nes juos ima keisti besiplečiantys horizontai, teikiantys palengvėjimą, aiškumą ir džiugesį. Bandydami žvelgti anapus ego išlipame iš dėžės į erdvę, kurioje lengviau atpažįstame tikrąjį kitą žmogų, medį, vilką... Mano didžiai vertinama filosofė Iris Murdoch itin pabrėžė šį gebėjimą ir vadino jį *atida*[5].

Siekdami apibūdinti amžinybės kategoriją ir atidą galime pasitelkti teatro pavyzdį. Regėdami kitą žmogų, gatvėje atliekantį įprastą veiksmą, paprastai į jį nekreipiame jokio dėmesio. Tačiau žmogus, atliekantis įprastą veiksmą teatro scenoje, kaipmat sužadina mūsų smalsumą: kas jis, kas jį verčia taip elgtis, ką jis jaučia ir mąsto? Pastarasis atvejis ir yra kito matymas *sub specie aeternitatis*. Mano požiūriu, pavyzdys taip pat paaiškina atidą, kurią pasitelkę staiga išvystame kitą individą, lyg jis stovėtų scenoje. Rampų šviesa nukrypsta tiesiai į jį, stebime kiekvieną jo judesį, norime jį pajusti, jį suprasti – tą akimirką jis pasiglemžia visą mūsų dėmesį, jis tampa pačia įdomiausia būtybe. Nereikalaujame iš jo prisitaikyti prie mūsų interesų ar jausmų, tesiekiame jį suprasti. Tik tokiomis aplinkybėmis galime iš tikrųjų patirti nuostabą.

Kas nutiktų, jei žmogus imtų žvelgti į vilkus per amžinybės kategoriją, su gilia atida? Kas nutiktų, jei mes būtume skatinami suprasti vilkus, lyg jie būtų scenoje apšviesti pagrindiniai pjesės veikėjai, į kurių mąstymą ir požiūrį siektume įsigilinti?

Filosofo Ludwigo Wittgensteino nuomone, klausimas *Kodėl pasaulis yra?* – neišmintingas. Jis verčiau siūlo stebėtis, kad jis yra[6]. Tai sugrąžina mus ne tik į nuostabos, bet ir į džiaugsmo patyrimą. Žvelgdama į vilkus negaliu jais nesižavėti. Kaip nuostabu, kaip fantastiška, kad egzistuoja tokia planeta, kuria vaikšto guviai mąstantys ir giliai jaučiantys pilkakailiai! Ši mintis atveria man ištisus džiaugsmo klodus. Pagarba vilkams iš žmonių neatima nieko, o teikia mūsų gyvenimams džiaugsmą ir juos dosniai praturtina. Ji išlaisvina mus iš dusinančio egoizmo ir pakelia į gyvybės spektro visatą.

Kaip nuostabu ir džiugu, kad vilkai *yra*.

Klausiu: nejaugi mes nesugebame elgtis geriau. Žinoma, sugebame. Pokytis link draugiško rūšių sugyvenimo visada įmanomas. Daugelyje šalių, pavyzdžiui, Vokietijoje ar Italijoje, vilkams skirta nepalyginamai daugiau erdvės nei pas mus. Pokyčio galimybė slypi net vilkų nekenčiančio ir juos žudančio medžiotojo proto vingiuose.

Aldo Leopoldas buvo jaunas amerikietis, kuris naminių gyvulių augintojų ir medžiotojų užsakymu šaudydavo plėšriuosius žvėris, tokius kaip vilkai ir meškos. Vieną dieną nuo uolos jis pamatė vilkę su jaunikliais, malšinančiais troškulį prie upės. Pakėlė šautuvą ir iššaudė visą šeimą. Tada pribėgo prie gyvūnų ir šis susidūrimas pakeitė jo gyvenimą. Jis nustojo medžioti vilkus ir ėmė ginti Žemę bei įvairių rūšių jos gyventojus. Galiausiai tapo vienu reikšmingiausių aplinkos filosofų istorijoje. Vėliau taip aprašė minėtą įvykį: „Kai mūsų šautuvų vamzdžiai nutilo, sena vilkė gulėjo ant žemės, o vienas jauniklis sužeista koja svirduliavo link sunkiai pasiekiamos uolos. Spėjome prie vilkės laiku tam, kad pamatytume jos akyse gęstančią įstabiai žalią ugnį. Nuo tos akimirkos tvirtai žinojau, kad tose akyse atsispindėjo kažkas man nepažinaus – kažkas, ką žinojo tik ji ir kalnas. Buvau jaunas ir mano pirštai niežėjo ant gaiduko. Maniau, kad šaudydamas vilkus pagausinsiu stirnų pulkus, kad naikindamas vilkus sukursiu medžiotojų rojų. Tačiau išvydęs mirštančią žalią ugnį suvokiau, kad vilkė ir kalnas man didžiai prieštaravo.“[7]

Leopoldas suprato, kad svarbiausia gyvenime yra ne valdžia, o rūpestis.

Iš: Elisa Aaltola. Esseitä eläimistä. Helsinki: Into, 2022
Vertė Rūta Marija Viljamaa

[1] Cora Diamond, „Eating Meat and Eating People“, *Philosophy*, 1978, 53, p. 206.
[2] John Passmore, „Attitudes to Nature“, *Nature and Conduct*, London: MacMillan, 1975.
[3] „Inhimillinen ihminen antaa suden elää“, *hermithounds.com*, 2022-01-18.
[4] Baruch de Spinoza, *Etiikka*, vert. Vesa Oittinen, Helsinki: Gaudeamus, 2019.
[5] Iris Murdoch, *Metaphysis as a guide to morals*, London: Vintage, 2003.
[6] Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus eli loogis-filosofinen tutkielma*, vert. Heikki Nyman, Helsinki: WSOY, 1984.
[7] Aldo Leopold, *Sand Countyn almanakka ja luonnoksia sieltä täältä*, vert. Tapani Kilpeläinen, Niin & Näin, 2017, p. 123.

TEKSTAI NE TEKSTAI

LEIDYKLOS STENDO ANATOMIJA

Miglės Anušauskaitės komiksas

Senienos ir naujienos (3)

Aidas Marčėnas. ***Mirkt: eilėraščiai iš pasibaigusio pasaulio.*** V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2023. 230 p.

Aidas Marčėnas poeziją suvokia kaip kasdienį darbą; ir tai nėra blogas suvokimas, bent jau ne blogesnis už tų, kurie laukia įkvėpimo. Tik tiek, kad atsiranda aibė smulkių intertekstų, vardų ir pavardžių, kurie vargu ar bus atpažįstami skaitytojui ateityje. Pvz., man aišku, kas yra Liudvikas, Jūratė ir Kęstutis (p. 215), bet būsimam filologijos studentui – nebūtinai. Mielas Sigutės Chlebinskaitės viršelis su maža, bet esmine „pataisa“ – toks pats, bet ne tas pats.

Alvydas Šlepikas. ***Namas anapus upės.*** V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2023. 102 p.

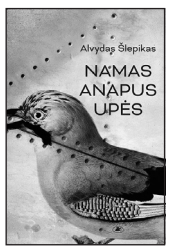

Septyni apsakymai – neskubrus pasakojimas, gamtos poetika, tradicinės prozos lyrizmas. Vienas iš jų, „Kelias tolimas“, tarsi pratęsia romano „Mano vardas Marytė“ temą. Sudėtingiau man buvo priimti „Debesį“, kažkaip atrodė, kad čia labiau Herkaus Kunčiaus temos (nors Šlepiko humoru neabejoju). Patiks tiems, kurie mylėjo autorių už „Lietaus dievą ir kitus“.

Stendalis. ***Parmos vienuolynas.*** Iš prancūzų k. vertė Ramutė Ramunienė. V.: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963. 473 p.

Bandžiau skaityti dėl to, kad radau tokias eilutes: „[...] Putino veikalas [„Altorių šešėly“] kiek primena prancūzų romanų prisiskaitymą ir kad, sakysime, seminarijos vaizdavimas primena Stendhalį“ (Jonas Aistis, *Draugas*, 1963.I.23). Skaičiau sunkiai, buvo baisiai neįdomu, kol pagaliau pasiekiau dvasinės akademijos, kuri turėjo būti panaši į Seinų kunigų seminariją, paminėjimą. Bet gal Aistis turėjo omenyje tik „Raudoną ir juodą“? Labai gražus viršelis, sudėtingos biografijos dailininko Emanuelio Katiliaus grafika; puikus vertimas. Įdomybė: žodis „dievas“ rašomas, suprantama, mažąja, bet „Te Deum“ – iš didžiųjų ir kursyvu. 25 000 tiražas. Ar galite įsivaizduoti, kad maždaug tiek žmonių sovietmečiu bus įveikę šį nuobodoką kūrinį? Nors gal jiems nebuvo nuobodu – juk nuotykiai? Knygos pabaigoje angliška dedikacija: TO THE HAPPY FEW. Nepakliuvau tarp tų išrinktųjų.

Mantas Adomėnas. ***Moneta & labirintas.*** Romanas. V.: „Baltų lankų“ leidyba, 2023. 574 p.

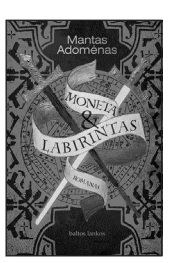

Kai Rasa Drazdauskienė ir Ernestas Parulskis ėmė rengti radijo laidą „Nenušaunami siužetai“, sakiau jiems, kad tai paskatins detektyvo žanro atsigavimą Lietuvoje, net jei autoriai ir nėra skrupulingi tos laidos klausytojai. Tiesiog tos idėjos, apie kurias kalbama viešojoje erdvėje, ima sklandyti sociume ir inspiruoja vis naujus pavidalus.

Šnipų realijos man begal neįdomios, bet skaičiau, lyg dirbčiau darbą. Autorius yra plepus beletristas, atidus buitinėms detalėms, nevengiantis rodyti savo erudicijos ir gebėjimo logiškai komponuoti siužetą. O moterų paveikslai... Na, jos tiesiog pernelyg nereikšmingos būtybės, kad virstų lygiavertėmis veikėjomis. Išskyrus pagrindinę, kaip būna ir filmuose apie Bondą. Bet net išrinkau, kas turėtų ekranizuoti: Audrius Juzėnas.

J. P. Laitinen. ***Fiktyvus.*** Romanas. Iš suomių k. vertė Urtė Liepuoniūtė. V.: Hubris, 2023. 157 p.

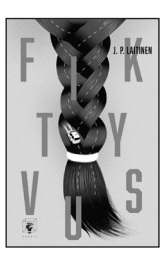

Modernistinis rašymo būdas, pasakojime įterpiant remarkas, tarsi atminties trupinius. Pagrindinis veikėjas – filosofas, plėtojantis fiktyvaus žmogaus teoriją. Nebanaliai įpinama eutanazijos tema: suasmeninta, nupasakota per meilės santykį. Filosofai vadinami „krapštukais“ (turbūt pelnytai).

Karolis Baublys, Neringa Dangvydė. ***Sirenos ir vienaragiai.*** Eilėraščiai. K.: Kauko laiptai, 2023. 106 p.

Kaip ši knyga turėtų patikti „Naujojo Židinio-Aidų“ bendruomenei! Juk jie visi tokie Antikos mylėtojai, gal net keikiasi lotyniškai. O Antikos čia daug, kai kurie eilėraščiai tiesiog perpasakoja antikinius mitus, akcentuodami, kaip kokia nors lesbietė trokšta atkovoti moterį iš vyro, o gėjus – iš moters. Eilėraščiai nepasirašomi: kuris yra Karolio, kuris – Neringos, spėliojau tiesiog pagal tai, iš vyro ar moters pozicijos kalbama. Dar blogiau – ar eilėraštyje reiškiamas geismas vyrui, ar moteriai. Stilistiškai tekstai gan panašūs, abu autoriai vis įpina ir prancūziškų frazių (tik kam jų Antikos kontekste?).

J. D. Salinger. ***Aukščiau gegnes, dailidės; Susipažinkite: Simoras.*** Iš anglų k. vertė Nerijus Maliukevičius ir Laimantas Jonušys. V.: „Baltų lankų“ leidyba, 2010. 158 p.

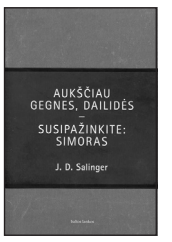

Nebuvau skaičiusi antrosios apysakos, bet su malonumu paskaičiau ir pirmąją. Atrodė, lyg skaityčiau pirmą kartą, nes daug ko nerekonstravo atmintis; tik kažkokią paauglystės nuotaiką, nuojautą, vunderkindų kulto ir ezoterikos sampyną. „Susipažinkite: Simoras“ kiek nuvylė: tarp 1995-ųjų ir dabar smarkiai keitėsi mano pasaulėvaizdis, poetocentrizmas pasislinko į šalį. Paradoksalu, nes Salingeris savaip susaisto iščiustytą ego ir budizmą: poetas jam reiškia ir potencialų nirvanos pasiekėją (kas, mano akimis, beveik neįmanoma). Bet niekaip neapkaltinsi, kad tai – autofikcija.

Adania Shibli. ***Menka detalė.*** Romanas. Iš arabų k. vertė Julija Gulbinovič. V.: Rara, 2023. 105 p.

Norint ką nors suprasti apie Palestiną, visai patartina skaityti šį romaną. Jis sugrąžina į beduinų bendruomenės laikus (dabar jaunimą jaudina smurtas prieš autochtonus – regis, čia kaip tik apie tai). Labiausiai sukrečia prievartavimai ir žudynės. Ir, žinoma, menka detalė – palestinietė pastebi, kad jos gimimo data sutampa su incidentu, įvykusiu prieš dvidešimt penkerius metus. „Vis dėlto yra ir tokių žmonių, kurie šitokį pasaulio matymo būdą, t. y. atidų susitelkimą į nereikšmingas detales, tokias kaip dulkės biure ar musių nutupėjimai paveiksle, regi kaip vienintelį kelią į tiesą, jei ne neginčijamą tiesos egzistavimo įrodymą“ (p. 59). Arabiška fenomenologija.

Dr. Sue Johnson. ***Laikyk mane tvirtai: septyni pokalbiai apie ilgai trunkančią meilę.*** Iš anglų k. vertė Teresa Aidukienė. V.: Tyto alba, 2014. 304 p.

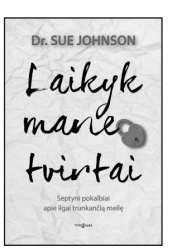

Susiradau šią knygą, nes išgirdau apie ją per Giedrės Čiužaitės radijo laidą. Liguistai domiuosi porų santykiais, panašių knygų skaitymas man veikiausiai kompensuoja tikrą terapiją. Visgi nerandu skaitinio, kuriame būtų kalbama apie ne visai standartinius neurotipus ir jų tarpusavio ryšį, nors „Laikyk mane tvirtai“ pakankamai plataus akiračio, joje užsimenama ir apie gėjų porų terapiją.

Peter Härtling. ***Benas myli Aną.*** Iš vokiečių k. vertė Rūta Jonynaitė. V.: Alma littera, 1999. 79 p.

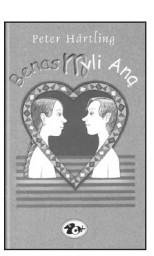

Neilga, poetiška apysaka apie dešimtmečio berniuko pirmąją meilę. Nesužinome tikslių aplinkybių, kodėl Lenkijos vokiečiai atsikelia į Vokietiją, – nelengva suprasti laikotarpį, bet veikiausiai tai pokaris. Yra veikėjas (kaimynas) žydiška pavarde Leibelis, jis dirba Vokietijos federaciniame geležinkelyje. Esama stilingo humoro, o mokytojas Zeibmanas, kuris sako mokiniams: „Kaip jūs visi man atsibodote“, patyčių iš įsimylėjusių vaikų situacijoje atsiskleidžia kaip kilni asmenybė.

Evelyne Brisou-Pellen. ***Vilkų žiema.*** Romanas. Iš prancūzų k. vertė Jonė Ramunytė. V.: Alma littera, 2004. 207 p.

Ankstesnė „Prakeiktų maldininkų“ serijos dalis. Viduramžiai, Bretanės kaimas. Mergaitė, kuri, būdama trejų, pasiklydo miške ir ją augino vilkai, po pusmečio buvo surasta ir grąžinta žmonėms (jos istorija kiek primena Mauglio). Bet kaimo tamsuoliai ją kaltina, esą ji pritraukianti vilkus, gal net pati esanti vilkolakė. Palaikančiųjų Trumpą kontekste atrodo, kad niekas nepasikeitė sulig civilizacijos proveržiu.

Olga Tokarczuk. ***Jokūbo knygos.*** Romanas. Iš lenkų k. vertė Vyturys Jarutis. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2022. 789 p.

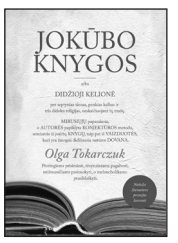

Sudėtingas romanas, kurio nesijaučiu deramai supratusi – itin platus istorinis kontekstas. Supratau tik, kad Dievas per amžių amžius kone visų religijų buvo naudojamas kaip nuosavybė. XVIII a., kunigas Chmieliovskis leidžia laikraštį „Naujieji Atėnai“ (pretenzija turbūt visiems aiški). Gražūs, poetiški prozos pasažai, taip pat Tokarczuk humoras: naujasis mesijas Jokūbas Frankas gali suformuluoti katalikams bet kokį pragmatišką teiginį, remdamasis įsitikinimu, kad „raštuose yra viskas“. Kažkokio panašaus nesąžiningumo laikėsi tie dvasinių bendruomenių įkūrėjai, kurie vėliau apkaltinti moterų išnaudojimu. Šmėsteli Kristinos Sabaliauskaitės veikėjas – judaizmo apsėstas Martynas Mikalojus Radvila. Poezija, postuluoja knygos autorė, yra būdas suprasti, kad ne visi pasaulį suvokia taip pat, – tai esanti galimybė pamatyti, kaip mąsto kiti.

Bet: „Budenbrokai“ geriau.

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

Sanatorija

Absurdo pjesė

Veikėjai:
Lušiknenka
Šudin
Chuigu
I
II

Įspėjame jautresnius žmones: kai kurios scenos gali šokiruoti.

Lušiknenka. Sveikas, Rusijos Federacijos eksprezidente.

Šudin. Sveikas, Belarusijos eksprezidente.

Lušiknenka. Asfaltą valgai?

Šudin. Taip, suvalgiau 7 metrus, liko 8 metrai.

Lušiknenka. Aš savo 15 metrų jau suvalgiau. Daktarė sakė – toks kursas.

Šudin. O ta daktarė taip pat asfaltą valgė?

Lušiknenka. Ne, ji vegetarė. Valgo agurkus.

Šudin. Kai valgau, labai prie dantų limpa.

Lušiknenka. Atnešiau tau kanistrą benzino, jis tirpdo smalą, paskalauk ir valgyk toliau.

Šudin. Koks geras kanistras – iš anų laikų.

Lušiknenka. Taip, vyrai mechanizatoriai iš kolchozo parūpino.

Šudin. Ką dabar valgai, kai asfaltą pabaigei?

Lušiknenka. Žmogieną.

Šudin. Kur gauni?

Lušiknenka. Chuigu parūpina. Jis rytais dirba valgykloje. Po pietų preparuoja neatpažintus kareivukus – medicininiais tikslais, taip sakant. Jis man geresnius gabaliukus palieka. Tik formalinas baisiai dvokia – nebegaliu valgyti.

Šudin. Prigulsiu.

Lušiknenka. Praskleisk chalatą – koją parodyk. Fui! Kiek plaukų! Galėtum nusiskusti.

Šudin. Aš ne boba, kad kojas skusčiausi.

Lušiknenka. Tiek to – gerai bus. Atsikąsiu gabalėlį – skanu bus – šviežiena!

Šudin. Neskaudės?

Nukelta į p. 16 ►

Ekologinė emancipacija: balsavimo teisę – grybams?

Kai 2020 m. žurnale „Nature“ publikuotas tyrimas atskleidė, kad globali žmogaus pagamintų objektų masė viršija visą bendrą gamtinę biomasę Žemėje (1), žmonijos įtakos planetos likimui mastas, nepaisant kritikos ir abejonių, įgavo iki tol vargiai įsisąmonintą realumą. Nesvarbu, ar priežastimi laikytume keistą ir išskirtinę žmogaus ypatybę tikėti dievu ir iš jos kylantį nevisavertiškumo kompleksą, pasireiškiantį amžinu troškimu užkariauti, įsigalėti, išplėsti savo paties viešpatiją ir įgauti kuo daugiau kontrolės savo likimui, ar paprasčiausią bet kuriai rūšiai, atsidūrusiai palankiose sąlygose, būdingą klestėjimo alkį, – nenuneigiamas lieka faktas, jog žmonijos dominavimas persmelkė visus biosferos sluoksnius, ko gero, nepalikdamas nepaliesto, tiesiogiai ar netiesiogiai, nė vieno jos centimetro.

Sociokultūriniu požiūriu, kaip ir bet kokio kito pobūdžio dominavimas, antropocentrinė hegemonija linkusi automatiškai skirstyti visą konkrečiam žmogui pažintinų būtybių spektrą į „savų“ ir „kitų“ grupes ir tai daro pačiu giliausiu, nesąmoningu lygmeniu. Technologinė pažanga, politinis, ekonominis, kultūrinis progresas, medicinos žinios ir meno gebėjimai ne tik leido žmonijai įvaldyti gamtos išteklius, pakeisti reljefą, užsitikrinti stabilų, nebekontroliuojamą populiacijos augimą ir kitaip įsigalėti kitų rūšių atžvilgiu – visas šis evoliucinis atotrūkis žmogaus sąmonėn bei pasąmonėn įdiegė ir savosios rūšies ypatingumo pojūtį, žmogaus ir gamtos, kultūros ir natūros, laukinio ir dirbtinio perskyrą. Tai, ką šiandien vis dar galima laikyti turbūt vien reliktinių čiabuvių bendruomenių narių įgimtu egzistencijos pagrindu, – tai yra nedalomą ryšį su gamta, glaudų jos ciklų atkartojimą kūne ir sąmonėje, vienovės su ištisa daugialype *cosmos* įvairove patirtį, – tūlam šiuolaikinio didmiesčio gyventojui, 93 % laiko praleidžiančiam uždarose patalpose (2), pasitaiko išgyventi nebent atsidūrus ribinėse situacijose, pavartojus psichodelikų ar ilgus metus užsiiminėjus meditacijos bei sąmoningumo praktikomis. Esame taip pripratę prie binarinio pasaulio modelio, kuriame, ką puikiai iliustruoja net atitinkamas mokyklinės disciplinos pavadinimas, yra „gamta *ir* žmogus“, kad būtent jungtuku *ir*, matyt, pateisiname savo rūšies dominavimą bei gamtos resursų, buveinių, ekosistemų panaudojimą savo reikmėms. Užuot klausęsi gamtiškojo pulso savo pačių kraujyje, iš pradžių apskritai juokėmės iš minties, jog galėtume būti kilę iš to paties protėvio kaip ir šimpanzės, paskui puolėme skaidyti kiekvieną biologinį objektą sudedamosiomis dalimis ir kaišioti po mikroskopu po vieną, taip ir nežvilgtelėdami į visumą, o dar vėliau, šį tą perpratę apie genomus, ėmėmės žaliosios revoliucijos, visų įmanomų sričių optimizavimo, kiek įmanoma spartesnio produkcijos, derliaus, išeigos didinimo nevaldomai augančios populiacijos reikmėms patenkinti ir net ekstravagantiškų eugenikos projektų. Žinoma, klimato ir aplinkosaugos problemų akcentavimu šiandien niekieno nebenustebinsi, o ekologinis nerimas jaunosios kartos paveldimas tarsi duotybė. Tačiau tik pastaruoju dešimtmečiu radosi balsų, siūlančių atsisakyti antropocentristinės mąstymo laikysenos ir pažvelgti į žmonijos dominavimą kaip į diskriminaciją kitų gyvybės formų atžvilgiu, tai yra neregėto masto etinį disonansą.

Ekologų Briano Swartzo ir Brento D. Mishlerio žodžiais tariant, rūšizmas (angl. *speciesism*) rūšies atžvilgiu yra tas pats, kas rasizmas rasės atžvilgiu (3). Rūšizmo šaknys slypi individualiame žmogaus santykyje su gamtiškuoju pasauliu, kasdieniuose ir labai konkrečiuose veiksmuose, mintyse bei pasirinkimuose, tačiau jo pasekmių šleifas nusidriekia per globalias ekologijos, etikos, aplinkosaugos, teisės, kultūros ir energetikos sferas, tiesiogiai veikiančias visus visuomenės gyvavimo aspektus. Kaip ir bet kokio kito tipo diskriminavimas, rūšizmas remiasi dviem pamatinėmis prielaidomis: pirma, atskirų rūšių, lygiai kaip ir atskirų rasių, etninių tapatybių, seksualinių orientacijų, egzistavimu; antra, vienos iš tų rūšių viršenybe kitų atžvilgiu. Autoriai pabrėžia, jog nė viena iš minėtų prielaidų rūšizmo atveju nėra pagrįsta. Savaime suprantama, jog esama šiokio tokio skirtumo tarp dramblio ir drozofilos, maurabragio ir albatroso, mieliagrybio ir žmogaus. Tačiau jau Darwinas (4) pripažino, jog rūšies etiketė – anaiptol ne griežtas, bet labiau sutartinis dydis, kur kas dažniau, nei gali pasirodyti, nulemiamas subjektyvaus taksonomo pasirinkimo laikyti tam tikrą liniją rūšimi, net jei nesama jokio fundamentalaus morfologinio ar genetinio skirtumo nuo kitų linijų. Tiesa ta, kad neegzistuoja toks dalykas kaip aiškiai apibrėžtas genealogijos slenkstis, kurį peržengus skirtingų taksonominių grupių atstovai staiga nustoja kryžmintis tarpusavyje ir atsiskiria kaip rūšys. Realiai veikiantys ekologiniai vienetai visgi yra individai, o jų priklausymas vienai ar kitai rūšiai taip ir lieka teorinė amžino, bet ganėtinai bergždžio mėginimo suklasifikuoti pasaulį išraiška. Kalbant apie antrąją prielaidą – dominuojančios rūšies viršenybę – tenebūna kvestionuojamas išskirtinis žmogaus smegenų tūris ir protinės galimybės, tačiau negalima ignoruoti kuo toliau, tuo labiau gausėjančių mokslinių gyvūnų, augalų, grybų ir kitų gyvybės formų intelekto, sąmoningumo ir autonomijos įrodymų, net jei šie intelektiniai gebėjimai pasireikštų kiek kitokiomis, nei mums įprasta, formomis. Kaip išradėjo, kūrėjo, architekto ir tyrinėtojo, žmogaus protas pasiekė neįtikėtinų aukštumų, tačiau ar galima teigti, jog pranokstame kitas būtybes emocinio intelekto atžvilgiu? Ar psichikos sutrikimai, nerimo ir panikos priepuoliai, emocinis dramatizmas ir panašūs pašaliniai didelių smegenų efektai negalėtų būti laikomi prastu prisitaikymu šiame greitai besikeičiančiame pasaulyje?

Išsinerti iš antropocentristinės mąstysenos ir priimti „kitą“ kaip visavertį bendražygį, brolį, partnerį, net jei tasai kitas maitinasi fotosintezės būdu, dauginasi skildamas perpus ar žymisi teritoriją šlapimu, sunku dėl to, kad nežmogiškų gyvybės formų subordinacija žmogiškoms – vienas giliausiai vakarietiškoje sąmonėje įsitvirtinusių principų. Užtenka atkreipti dėmesį į kalbą kaip vidinį logikos modelį bei pasaulio konceptualizavimo įrankį, ir netruksime pastebėti, jog daugelis šiandieninių pasaulio kalbų ištisai biologinių elementų įvairovei nusakyti vartoja vos vieną ar kelis nuasmenintus, bespalvius įvardžius. Pavyzdžiui, anglų kalba bet kuris gamtinis objektas ar subjektas įvardijamas paprasčiausiu *it*, lygiai taip pat taikomu ir visiems negyviems, dirbtiniams, belyčiams ir beveidžiams daiktams. Turbūt nereikia sakyti, kad toks kalbos abstraktumas kuria kur kas silpnesnį, kone punktyrinį ryšį su nežmogiškomis būtybėmis negu, tarkime, Havajų salų čiabuvių žodynas, kuriame yra 108 žodžiai, skirti apibūdinti saldžiosioms bulvėms, 42 – cukranendrėms ir 47 – bananams, ar Brazilijos banivų genties dialektas, kuriame 29 skirtingais žodžiais įvardijamos skruzdėlės ir įvairūs jų potipiai (5). Vakarietiško mąstymo tradicijoje, besitęsiančioje dar nuo senovės Graikijos, žmogaus viršenybė sudaro tokį tvirtą savasties pagrindą, kad mintis, jog nežmogiškos gyvybės formos ar net ištisos ekosistemos taip pat gali turėti teisių ir būti emancipuotos ir lygiavertės politinės, teisinės, kultūrinės bei ekonominės sistemos partnerės, iš pirmo žvilgsnio daugeliui gali sukelti juoką ir skepticizmą. Tiek antikinėje, tiek krikščioniškoje kultūroje gamta suvokiama kaip pasaulio elementas, sukurtas išskirtinai dėl žmogaus ir egzistuojantis vien jo reikmėms patenkinti, todėl žmonija turinti teisę naudotis jos ištekliais be jokių rūpesčių ar skrupulų, išskyrus savo veiksmų padarinius kitiems žmonėms. Gary Steineris ir Marcas Luchtas šiai pozicijai įvardyti siūlo net ne antropocentrizmo, bet antroposuprematizmo terminą (6). Ir nors būtų galima manyti, jog moderni visuomenė jau yra mažumėlę atitrūkusi ir patobulėjusi nuo viduramžių bažnyčios ar senovės Graikijos, faktai rodo ką kita – gamtos resursų panaudojimo optimizavimas pasiekė tokį lygį, kad, Heideggerio žodžiais tariant, gamta šiuolaikiniam žmogui virto vien didžiule degaline, energijos šaltiniu modernių technologijų ir industrijos vystymuisi aprūpinti (7).

Vienas iš centrinių nežmogiškosios egzistencijos subordinavimo žmogiškajai principų grindžiamas aiškiai pastebimų intelektinių gebėjimų turėjimu. Aristotelio filosofijoje, nors pats mąstytojas buvo susipažinęs su plačia gyvūnų elgesio modelių įvairove ir savo zoologiniuose veikaluose pripažinęs, jog daugelis gyvūnų demonstruoja intelekto ir kūrybiškumo požymius, nežmogiškos būtybės visos tarsi viena priskiriamos *aloga* kategorijai, t. y. padarams, neturintiems sąmonės, sprendimo galios, logikos ar kalbos. Gyvūnų elgesys suvoktas kaip visiškai valdomas instinktų ir kūniškų poreikių, priešingai nei žmogaus, vienintelės būtybės, įkūnijančios *logos*. Stoikai palaikė žmogaus rūšinio išskirtinumo idėją plėtodami pasaulėžiūrą, teigiančią, kad visų nežmogiškų būtybių paskirtis tėra tenkinti žmonijos poreikius. O Seneka priėjo prie išvados, kad gėris neegzistuoja gyvūnuose, kadangi jie neturi intelekto (8). Šiuo atveju gėris suvokiamas kaip pats sugebėjimas kontempliuoti gėrį, užsiimti aristoteliškąja *theoria*, būdingas tik žmogui ir šitaip priartinantis jo galimybes prie dieviškų galių (6). Platono ir Aristotelio sukurta gamtinių būtybių gradavimo pagal sudėtingumą, intelektą ir vertę sistema, *scala naturae*, kurios hierarchinės piramidės viršūnėje įkurdinti dievai, po jų eina žmonės, o atitinkamai žemesnėse pozicijose rikiuojasi gyvūnai, augalai ir negyvosios gamtos elementai, tokie kaip mineralai, stoikų buvo iškelta iki kosmologinio principo, kuriame kontempliacijos sugebėjimas dar labiau priartino žmogų prie dievų, kartu padidindamas jo atotrūkį nuo visų kitų būtybių ir paversdamas jas viso labo „aptarnaujančiu personalu“. Epikūras nežmogiškų gyvybės formų nė nelaikė būtybėmis, kurioms galėtų būti taikomi teisingumo ar neteisybės terminai, nes jie galioja tik sugebantiems dalyvauti diskusijoje ir sudaryti taikias tarpusavio sutartis. Šitokia mąstymo pozicija beveik nepakitusi prasitęsė ir vakarietiškoje filosofijos istorijoje, plėtojama šv. Augustino, Tomo Akviniečio, Descartes’o ir Kanto. Kantas, pavyzdžiui, pats to nesiekdamas sudėjo antropocentristinio egoizmo esmę į teiginį, jog žmogaus moralinė pareiga vengti žiauraus elgesio su gyvūnais iš tiesų yra pareiga visai ne gyvūnams, bet žmonijai (6). Kanto filosofijoje visos nežmogiškos būtybės pakliūva į daiktų ar priemonių kategoriją ir tik žmogus laikomas deramu pagarbos objektu, turinčiu prasmę pats savaime.

Keletas mąstytojų, tokių kaip Porfirijas ar Schopenhaueris, mėgino kvestionuoti antropocentrinės politinės ir teisinės hegemonijos monolitą, į žmogiškąjį „laikiną“ teisingumą kviesdami pažvelgti kaip į didesnio, kosminio teisingumo dalį (6). Tačiau būtybės, stokojančios aiškiai išreikšto gebėjimo apmąstyti ir įsisąmoninti teisės bei pareigos sąvokas, teisinės sistemos yra vis dar visiškai ignoruojamos ir jokie žmogaus veiksmai tų būtybių atžvilgiu nėra laikomi nusižengimu teisingumui. Bet kokios moralinės dilemos, susijusios su žmogaus veiksmų padariniais gyvojo pasaulio elementams, lieka vien asmeninės sąžinės reikalu arba pašaliniu rūpinimosi kitais žmonėmis efektu. Kad ir kokia pažengusi būtų moderni demokratija valdančiųjų jėgų kontrolės, marginalizuotų visuomenės grupių išnaudojimo prevencijos bei mažumų integracijos požiūriu, joje vis dar beveik nėra įsteigta principų, ginančių nežmogiškų būtybių ir objektų teises.

Dar vienas svarbus antropocentrinio dominavimo aspektas yra tas, kad tiesioginis ar netiesioginis dalyvavimas jame tipiškam visuomenės nariui yra kone neišvengiamas. Sharon R. Krausės knygoje „Ekoemancipacija: žemiška laisvės politika“ (*Eco-Emancipation: An Earthly Politics of Freedom*) (9) pabrėžia, kad prie žmonijos suvereniteto prisideda tiek skurdžiai besiverčiančios, marginalizuotos bendruomenės, arba priverstos vergauti kapitalistinių interesų bendrovėms, arba pačios išnaudojančios gamtos išteklius iki kraštutinumo, kad šiaip taip pragyventų, tiek kur kas labiau privilegijuoti išsivysčiusių šalių gyventojai, kurių kaip vartotojų pasirinkimo laisvė dažnai tėra gudri išnaudojimo sistemos maskuotė be jokių tikrų alternatyvų.

Taip, ekologinė emancipacija kaip nežmogiškų būtybių lygiateisiškumo pripažinimas ir teisingumu grįstą koegzistavimą įgalinančios sistemos vystymas reikalauja didžiulių pastangų ir drastiško savasties perkonstravimo tiek individualiu, tiek visuomenės lygmeniu. Tačiau praeityje jau yra pavykę įgyvendinti ne mažesnio masto kultūrinius pokyčius, pavyzdžiui, perėjimą nuo viduramžiais vyravusio teocentrinio pasaulio modelio prie šiuolaikinio antropocentrinio, tad galima tikėtis, jog panašūs mąstysenos procesai priverstų atsisakyti ir pastarojo ar bent jau pažvelgti į jį kritiškiau. Tokią galimybę Krausė argumentuoja labai paprastai, pasitelkdama analogiją su nuvertinamomis žmonių visuomenės grupėmis. Geriau pagalvojus, nėra jokio subjektyvaus žmogaus vertės įrodymo, tėra procesijų procesijos aktyvistinių judėjimų, straipsnių bei kalbų, ilgainiui nuskambėjusių taip plačiai ir priimtų tokios daugybės žmonių, kad galiausiai tapo nekvestionuojamomis, intuityviomis tiesomis. Tad lygiai taip pat ir nežmogiškų gyvybės formų emancipacijai įgyvendinti tereikia pakankamai aktyviai ir tikslingai ją įsisąmoninti. Svarbu pasakyti ir tai, kad, tarkime, dirvožemio grybų ar tropinių miškų įtraukimas į teisinę, politinę, kultūrinę bei ekonominę sistemą nereiškia, jog posėdžiuose šalia Seimo narių privalės kūpsoti dirvos luitai ar kurkti tropinės medvarlės. Tai viso labo tereiškia, kad priimant sprendimus bet kurioje institucijoje, o ypač susijusioje su gamtos išteklių naudojimu, žemdirbyste ar gamtine energetika, būtų skirta pakankamai dėmesio grybų ir medvarlių teisei į visavertišką, kuo mažiau sutrikdytą egzistavimą. Tai reiškia gamtos elementų laikymą lygiateisiais partneriais, tikraisiais ekosistemos, kurios paslaugomis naudojamasi, šeimininkais, kurių balsą privalu išklausyti, o ne bedvasiais objektais, tam ir teegzistuojančiais, kad tenkintų žmonijos poreikius.

Visgi jau galima matyti džiuginančių ekologinės emancipacijos proceso užuomazgų. Štai 2021 m. *Los Cedros* miškui šiauriniame Ekvadore buvo suteiktas juridinio asmens statusas ir teisės, o Niujorko universiteto Teisės fakulteto globojamo projekto MOTH (*The More Than Human Rights Project*) sumanytojai stengiasi pasiekti, kad jam būtų suteiktos ir autoriaus teisės kaip britų muziko Cosmo Sheldrake’o dainų, kuriose naudojami miške įrašyti paukščių bei kitų gyvūnų ir medžių garsai, bendraautoriui (10). Globalios grybų tyrimus, apsaugą ir integraciją kultūros bei politikos sferose skatinančios organizacijos *Fungi Foundation* įkūrėjai Giulianai Furci pagaliau pavyko įtikinti Čilės Vyriausybę įtraukti nykstančių grybų rūšių apsaugą į visus infrastruktūros projektus (10). Ekvadoro, Bolivijos, Ugandos, JAV, Kanados, Brazilijos, Naujosios Zelandijos, Meksikos ir Šiaurės Airijos konstitucijose, įstatymuose bei vietinėse politinėse praktikose didesniu ar mažesniu mastu jau įtraukiamos gamtos elementų teisės. Ekosistemų ir upių teisės pripažintos Indijos ir Kolumbijos teismuose (10). Problemiškiausiu praktinės ekologinės emancipacijos aspektu, matyt, išlieka nesutarimas dėl integruojamų gamtos elementų masto. Iš vienos pusės, galima kalbėti apie konkrečių individų ar populiacijų teisinę ap-

Nelabasis kaimynas – geriau ugnikalnis ar žmogus?

Kai keliavau į Islandiją, buvo žiema, gruodžio vidurys. Pirmomis dienomis sniego dar nebuvo, tik šerkšno matyti šen bei ten. Vis dėlto ir gruodžio viduryje atkreipiau dėmesį, kad aplink geizerius žemė, rodos, verda. Tokią kunkuliuojančią Islandiją ir pamačiau pastarųjų mėnesių reportažuose – tik virė šįkart ne vanduo, o veikiausiai ugnis pačiu tyriausiu savo pavidalu – iš ugnikalnio išsiveržusi magma. Akies krašteliu stebėdama, kaip nuotraukose mano kadaise matytas islandiškas dangus nusidažo ryškia šilto atspalvio raudona spalva, vis pagaudavau save susimąstant.

Atrodytų, gamtos katastrofa yra visiškas siaubas žmogiškam protui. Gamta yra nenuspėjama ir įrankių žmogui sunaikinti ji turi visą galybę. Ar ugnikalnis išsiverš ir pasiglemš tavo miestą, ar cunamis užlies. O gal žemės drebėjimas įvyks ir sugrius tavo namai.

Ir, kita vertus, gamta yra geranoriška bei duoda atsikvėpti. Islandijoje ši vulkaninė zona aktyvi jau kuris laikas. Pasiglemžė porą namukų, aprimo, tada vėl spjauna magmą lauk. Aprimsta, spjauna, aprimsta, spjauna ir degina. Ji nesiekia nieko sunaikinti, jai tiesiog kitaip neišeina. Ji gyva – ji virpa, šalina, savotiškai atsinaujina.

O štai palyginkime Islandijos ugnikalnio grėsmę su karo grėsme. Tuoj pradės eiti treti karo Ukrainoje metai. Karas – susirėmimas tarp dviejų žmogiškų genčių – tokių geranoriškų pertraukų kaip Islandijos vulkaninė sistema nedalina. Destrukcija vyksta be perstojo. Žmogus, praradęs geranoriškumą ir apakintas noro būti pranašesnis, be paliovos darys viską, kad sunaikintų tave, tavo artimą, kiekvieną tau brangų pastatą, aikštelę; kuo labiau šventa, tuo beširdiškesnės destrukcijos gali tikėtis. Kaip kadaise, labai, labai seniai, finikiečiai laimėjo prieš egiptiečius pasitelkę kates, nes žinojo, kad egiptiečiui netyčia užmušti katiną yra mirtina nuodėmė, taip rusai bombardavo ukrainiečius per Kalėdas.

Kai žudo gamta, ji žudo ne dėl to, kad nori ką nors įskaudinti ar pribaigti. Ji žudo dėl to, kad jai kitaip neišeina. Ji iš prigimties cikliška. O žmogus turi valią, emocinį intelektą, jis žino, kad kitam gali skaudėti, žino, kas gali neatitaisomai traumuoti. Padarys viską, kad tu pajaustum jo vidinį skausmą: dėl išnykusios šalies, kuri egzistavo tavo vaikystėje ir padėjo susikurti karjerą, dėl iliuzijų, dėl neišsenkančio noro palikti pėdsaką žmonijos istorijoje.

Gamta, net ir paveikta žmogaus piktadarybių ir abejingumo, išlieka gamta ir tebesielgia ciklišai. O žmogaus pyktis – ant nežinia ko – prasiveržęs naikins viską, visur ir visada. Skriaudikas tai daro ne iš didžiulio pasitikėjimo savimi, todėl patyliukais bijo, kad kiekviena suteikta pertrauka kainuos jam jėgų, o tada jo destrukcija taps beprasmė, tai yra skriaudžiamasis gali ir atsigauti.

Šios mintys išgąsdintų Pascalį. Jis juk sakė, kad žmogus yra nendrė, jam vieno lašo pakanka užmušti, bet žmogus žino, jog Visatai reikia nedaug, kad jį užmuštų, o štai Visata to nežino. Šiais laikais norisi distopiškai pridurti: jis taip pat žino, kad vieno lašo pakanka kitam žmogui užmušti. Dar parūpins papildomus aštuonis.

Pabaigoje, prieš užduodama savo klausimą, prisiminsiu islando vienkiemį, kurį mačiau įsikūrusį šalia ugnikalnio. Gidė parodė, kad šis islandas yra įsirengęs nedidukę nuosavą hidroelektrinę, kuri varoma vulkaninių vandenų. Kaip ji minėjo, šiuo požiūriu ugnikalnio kaimynystė naudinga – nereikia daug mokėti už elektrą. Kita vertus, pridūrė ji, ugnikalniui išsiveržus, taip arti gyvenantis žmogus rizikuoja likti be namų.

Tad katras kaimynas geresnis – nenuspėjamasis ugnikalnis ar kitas žmogus, kuris galbūt net atrodo taip pat kaip tu?

– SAULĖ KUBILIŪTĖ –

saugą, iš kitos pusės, panašią žalą ir diskriminaciją patiria ištisi upių baseinai, kalnynai ar miškų masyvai. Galbūt tikslingiausia būtų siekti Žemės, Gamtos kaip visumos, o ne paskirų jos elementų lygiateisiškumo?

Įdomiausia tai, kad ekologinė emancipacija neapsiriboja gamtos objektų įtraukimu į teisinę ir politinę sistemas. Tai tik pirmutinis, būtinas žingsnis tikrosios emancipacijos link. Ką galėtų duoti mentaliteto pokytis, kai nežmogiškos būtybės priimamos kaip lygiaverčiai partneriai, pašnekovai, kasdienybės bendrakeleiviai? Ką jie papasakotų mums, jei tik suteiktume galimybę kalbėti ir būti išgirstiems? Kokius sprendimus priimtų pati Gamta, jei leistume jai naudotis tokiais pačiais galios įrankiais, kokius valdome mes? Kas nutiktų, jei Gamta turėtų prieigą prie interneto (14)? Jei galėtų pati manipuliuoti genų inžinerijos, informacijos perdavimo, komunikacijos technologijomis? Kaip tik į tokių atsakymų paieškas leidžiasi meno ir dizaino sričių novatoriai. Pastaraisiais dešimtmečiais inovatyvaus dizaino sferoje pasirodęs daugiarūšiškumo (angl. *multispecies*) konceptas pasireiškia eksperimentavimu su natūraliomis medžiagomis, biologiniais procesais bei tradiciniais, pirmapradžiais metodais, šiuolaikinėmis technologijomis išgryninant į dizaino procesą įtrauktų nežmogiškų būtybių „balsus“. Vis dar kiek futurizmu dvelkiantis, tačiau vis realesnis biodizainas tyrinėja galimybes pakeisti taršią, netvarią ir destruktyvią industrinę gamybą biologiniais procesais bei integruoti gyvuosius elementus į urbanistinės plėtros, architektūros, infrastruktūros lygmenis (11). Jau galima aptikti eksperimentų su pačiomis įvairiausiomis gyvybės formomis – nuo grybienos, iš kurios kuriamos lengvai suyrančios pakuotės, izoliaciniai bei amortizaciniai užpildai, dirbtinės odos gaminiai ir net dirvožemiui nekenkiantys karstai, iki dumblių, iš kurių išgaunamas biokuras, natūralūs maisto tirštikliai, kosmetikos priemonės, ar bakterijų, pasitelkiamų gaminant fermentus ir bioplastiką. Tačiau nors tokių dizaino sprendimų posūkis tvarumo link labai sveikintinas ir nuteikiantis viltingai, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad santykis su nežmogiškais organizmais lieka vargiai pakitęs, jų indėlis vis vien apsiriboja inertiško, manipuliuojamo, žmogaus sukurtam gamybos procesui paklūstančio ar net šiam tikslui genetiškai modifikuoto medžiagos produkuotojo vaidmeniu. O biodizainas iš esmės siekia priešingo tikslo – inkorporuoti nežmogiškas būtybes į projektą taip, kad galėtų atsiskleisti jų pačių intencionalumas, kūrybiškumas, spontaniški veiklos artefaktai (12). Kaip atrodytų pasaulis, kuriame, užuot primetę iš anksto sukurtą produkto schemą organizmams, kurių gyvenimo ciklas, genetinis kodas ir fiziologija griežtai kontroliuojami ir optimizuoti, išmoktume jų pagamintas medžiagas bei daiktus priimti kaip dovanas, kūrinius, tam tikrą dialogo formą? Kol kas dar negalime kalbėtis su paukščiais, medžiais, akmenimis bei upėmis viena kalba, tačiau galbūt įmanoma plėtoti abipusį dialogą universalia materijos ir formos kalba?

Matyt, šitokį dialogą, ryšį, skirtingų rūšių, bendrijų, gyvybės formų tarpusavio santykius bei priklausymą vieniems nuo kitų vietoj individualios ar kolektyvinės dominijos ir būtų galima laikyti tikrąja ekologinės emancipacijos vizija. Apie šitokio dialogo būtinybę, ko gero, neverta nė kalbėti – akivaizdu, jog žmonija ima justi karčius ne iki galo apskaičiuotų savo veiksmų padarinius, o ekologinės krizės mastas kartais atrodo nebekontroliuojamas. Tačiau, kaip sakoma, dvi galvos – geriau nei viena. O trys – Flora, Fauna, Funga? O pustrečio milijono (maždaug tiek suskaičiuojama grybų rūšių pasaulyje (13))? O kas, jei tose galvose – iltys, nuodų liaukos ar antenos? Jei vietoj hemoglobino – chlorofilas, o vietoj centrinės nervų sistemos – modulinis, visame kūne pasklidęs nervinis audinys? Jei įsiklausytume į šias galvas ir įgalintume Gamtą dalyvauti produkcijos, technologijų, energetikos procesuose, galbūt ji rastų mums nė neįsivaizduojamų būdų save pačią pagydyti? Dizainerė, menininkė, architektė ir profesorė Neri Oxman, plėtodama medžiagų ekologijos (angl. *material ecology*) konceptą bei novatoriškais biodizaino kompanijos „Oxman“ projektais trindama ribą tarp objektų natūralumo ir dirbtinumo, klausia, kaip atrodytų pasaulis, kuriame technosferos produktai kartu būtų ir biosferos dalis (14, 15). Ar įmanoma užauginti žmogui reikalingus produktus, užuot juos pagaminus dirbtiniu būdu; ar įmanoma, kad šie produktai vietoj negyvų, kartą panaudojamų, o atlikus funkciją paliekamų irti daiktų taptų glaudžiai su aplinka besisiejančiomis, adaptyviomis ir dinamiškomis sistemomis? Tokie dizaino sprendimai dar tik žengia pirmuosius kūdikiškus žingsnius, tačiau tie žingsniai kaip reta įdomūs ir perspektyvūs. Pavyzdžiui, „Oxman“ projektas *Aguahoja*, kuriame robotizuotu 3D spausdinimo metodu iš biologinių atliekų, tokių kaip vėžiagyvių kiautai ir nukritę medžių lapai, išgaunami biopolimerai, tiria natūralios kilmės, aplinkos sąlygoms jautrių bei lengvai suyrančių ir grįžtančių atgal į ekosistemą medžiagų galimybes kaip alternatyvą plastikui, nailonui, poliesteriui ir kitiems sintetiniams polimerams. Projektu *Totems* pristatomos melaniną sintetinančiais mikroorganizmais papildytos struktūros, turinčios potencialą virsti tiek adaptyviais, į saulės aktyvumą reaguojančiais architektūros elementais, tiek bioįvairovės didinimo urbanizuotose vietovėse priemone. Vizionieriška pomirtinių kaukių kolekcija *Vespers* kviečia permąstyti santykį su mirtimi, paskutinio atodūsio temperatūrą, cheminę sudėtį, drėgmės lygį bei kitas savybes paversdama gairėmis kaukėje įsėtiems mikroorganizmams augti, šitaip mirtį tiesiogiai susiedama su naujos gyvybės radimusi. Kartu ši technologija siūlo pasinerti į galbūt jau visai netolimą ateitį, kurioje drabužiams, pastatų konstrukcijoms, medikamentams naudojamos medžiagos gebėtų prisitaikyti tiek prie individualaus vartotojo kūno savybių, metabolinio fono ar net genetikos, tiek prie gyvenamosios aplinkos sąlygų.

Ar pervargę nuo technokratijos ir išsikasę duobę trumparegiškais sprendimais grįžiamės „atgal į gamtą“ panašiai, kaip tai darė mokslinio metodo, linkusio skaidyti visumą į dalis ir nuvertinti holistinį požiūrį, persisotinusi Apšvietos visuomenė? Galbūt. Ar kai kurie novatoriški siūlymai ir futuristiniai bandymai integruoti gamtos elementus į kasdienių daiktų, objektų bei medžiagų produkciją kol kas atrodo naivūs ir sunkiai įgyvendinami realybėje? Veikiausiai. Tačiau be pirmo žingsnio neįmanoma nužengti tolesnių, kad ir koks netvirtas tasai pirmasis būtų. Šiaip ar taip, atrodo, kad ekologinė emancipacija – tiek siaurąja prasme, kaip nežmogiškų gyvybės formų įtraukimas į teisinę bei politinę sistemas ir lygiaverčių teisių suteikimas, tiek plačiąja, kaip mentaliteto pokytis, iš esmės perkonstruojantis žmogiškąją savastį per santykį su kitomis būtybėmis, – neišvengiamas ir reikalingas posūkis siekiant kiek ilgėliau išlaikyti šią planetą gyvenamą. Ką jau kalbėti apie tai, kad su ja susijusios naujovės ir judėjimai tiesiog velniškai įdomūs ir gerokai audrinantys kūrybiškumą.

– IEVA MARIJA SOKOLOVAITĖ –

Naudota literatūra

1. Emily Elhacham, Liad Ben-Uri, Jonathan Grozovski ir kt., „Global human-made mass exceeds all living biomass“, *Nature*, 2020, 588, p. 442–444.
2. Neil Klepeis, William Nelson, Wayne Ott ir kt., „The National Human Activity Pattern Survey (NHAPS): a resource for assessing exposure to environmental pollutants“, *Journal of Exposure Science & Environmental Epidemiology*, 2001, 11, p. 231–252.
3. Brian Swartz, Brent D. Mishler, „Speciesism, Science, and Society“, *Speciesism in Biology and Culture: How Human Exceptionalism is Pushing Planetary Boundaries* (red. B. Swartz ir B. D. Mishler), Springer, Cham, 2022.
4. Charles Darwin, *On the origin of species*, London: John Murray, 1859.
5. Adam Jacot De Boinod, „Cultural vocabularies: how many words do the Inuits have for snow?“, *The Guardian*, 2014-04-29.
6. Gary Steiner, Marc Lucht, „Law and Nature: Human, Non-human, and Ecosystem Rights“, *Speciesism in Biology and Culture: How Human Exceptionalism is Pushing Planetary Boundaries* (red. B. Swartz ir B. D. Mishler), Springer, Cham, 2022.
7. Martin Heidegger, *Memorial address. Discourse on thinking*, New York: Harper Torchbooks, 1966.
8. Seneca, *Ad Lucilium Epistulae Morales*, vol. 3, London: Heinemann, 1925.
9. Sharon R. Krause, *Eco-Emancipation: An Earthly Politics of Freedom*, Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2023.
10. Jonathan Watts, „Could 2024 be the year nature rights enter the political mainstream?“, *The Guardian*, 2024-01-01.
11. Gionata Gatto, „Within the Metabolic Network: studies in Multispecies Design“, *From Human-Centered to More-Than-Human-Design: Exploring the Transition* (red. B. Camocini ir F. Vergani), Milano: Franco Angeli, 2021.
12. Valentina Rognoli, Barbara Pollini, Luca Alessandrini, „Design materials for the transition towards post-Anthropocene“, *From Human-Centered to More-Than-Human-Design: Exploring the Transition* (red. B. Camocini ir F. Vergani), Milano: Franco Angeli, 2021.
13. Tuula Niskanen ir kt., „Pushing the frontiers of biodiversity research: Unveiling the global diversity, distribution and conservation of fungi“, *Annual Review of Environment and Resources*, 2023, 48, p. 149–176.
14. „Neri Oxman: Biology, Art, and Science of Design & Engineering with Nature“, Lexo Fridmano tinklalaidė, *https://lexfridman.com/neri-oxman/*
15. Kompanijos „Oxman“ tinklalapis *https://oxman.com/*

1919-ieji: mažlietuvis Dovas Zaunius jau apsisprendęs Lietuvai

Iš rašomos apie Dovą Zaunių knygos

Per kelias sausio dienas viskas vertėsi, na, ne visai aukštyn kojom, kaip apsisprendė, taip liko: tarnausiąs Lietuvai, iš mažlietuvio tapsiąs *tikru* lietuviu, tik... jau ne Vilniuje – Kaune jo laukė Užsienio reikalų ministerija. Na, ir tas pirminis variantas sulaukė patvirtinimo – galįs užimti Kauno apskrities taikos teisėjo postą, gi Lietuvai vakarietiškai išsilavinusių teisininkų labai reikia. Bet... vos besikurianti Užsienio reikalų ministerija juk buvo svarbiausias kovos laukas šiuo metu: Lietuvai būti valstybe ar vėl tik kokių svetimų gaivalų valdomu kraštu. Negalėjo Dovas Zaunius atsisakyt tos misijos, tos atsiveriančios erdvės, nors ir daug nežinios, netikrumo joje! Jau sausio 15 d. prasidėjo tarnystė URM – iš pradžių patarėju, balandį tapo laikinuoju ministerijos valdytoju. (Nors teisingumo ministeris Liudas Noreika tik birželį paskelbė savo gegužės 12 d. įsakymą: „Kauno miesto ir apskrities Taikos Teisėją Dovą Zaunių, iki šiol nepradėjusį eiti pavestų jam pareigų, pašalinti iš tos vietos.“)

Vos pradėjęs tarnystę, jautė ir tiesioginio viršininko Augustino Voldemaro, ir ministerio pirmininko Mykolo Sleževičiaus palankumą – nors buvo kreivai žiūrinčių į jį, jei ir ne vokietį, tai su vokiečių armija Lietuvon atėjusį, bet žinojo ir savo teisiniu išsilavinimu, ir kalbų – ne tik vokiečių – mokėjimu naujai, nepatyrusiai Vyriausybei tikrai būsiąs naudingas.

O juk kur dursi – ten bėda, grėsmė: Vilniun įsiveržę bolševikai (dėl to Kaunas sostinės statusą įgijo), Lietuvos kariai savanoriai vargani, kone be ginklų, vokiečių armija tarsi ruošias išeit, tarsi paremt. Taip, vokiečių civilinės valdžios galva Ludwigas Zimmerlė išsakė pažadą traukiantis jų kariams dalį ginklų palikti, bet – kai iškilo grėsmė Lietuvai būti bolševikų, lietuviškų kartu su rusiškais, suniokotai, iš Zimmerlės būstinės, irgi iš Vilniaus Kaunan persikėlusios, tyla... Zaunius, pasiryžęs talkinti bet kuriame valstybės kūrimo ir tvirtinimo veiksme, vis dėlto nustebo, kai nė kojų kaip reikiant Užsienio reikalų ministerijoje nespėjęs apšilti (ak – o kas iš aukščiausios Lietuvos valdžios buvo jau taip apšilęs, rutinai galįs atsidėti!) buvo pakviestas pas ministerį pirmininką, jo kabinete rado ir krašto apsaugos ministerį Mykolą Velykį, o iš Sleževičiaus išgirdo: trise eisią pas Zimmerlę, aiškaus atsakymo pareikalausią – bus ginklai ar ne... Gal Zaunius, buvęs kaizerio pavaldinys, kaip „akivaizdus argumentas“ pasitelktas, kad nuo bolševikinių ordų vokiečiams turi rūpėti gintis kartu su lietuviais, bent jau jų ryžtą paremti? Žinia, derybose su vokiečių pareigūnais jis ir kaip vertėjas būdavo pasitelkiamas, bet šiuo atveju kažin – buvo girdėjęs Sleževičių visai puikiai vokiškai kalbant (pasiteiravęs, iš kur, sulaukė trumpo atsakymo: „Aš baigęs Mintaujos gimnaziją!“).

Bet nesudvejojęs, kaip ir jo aukštieji kompanjonai ryžtingą miną nutaisęs žengė link Zimmerlės rūmų. Sleževičiui į paradines duris pabeldus, liokajui pasirodžius ir pranešus: nebus priimti, nes ponas Zimmerlė išvykęs, Dovas jau manė, kad jų trijulė nieko nepešusi apsisuks, bet – abu su Velykiu nustebę susižvalgė ir nuturseno paskui savo vadą, ryžtingu žingsniu aplink rūmus pasukusį, užpakalines duris – vaje, į virtuvę vedančias – pastūmusį, lyg niekur nieko toliau žengiantį. Jiedu, ministeris Velykis ir jis, tik patarėjas Zaunius, kiek sutriko, kai susivokė jau Zimmerlės kabinete atsidūrę, o pati vokiečių administracijos galva ten užu rašomojo stalo besėdinti. Regis, ilgai netruko Zimmerlei atsitokėti, jis įsibrovėliams ir sėstis pasiūlė, bet Sleževičius, pikto ryžto pagautas, atsakė liksiąs stovėti – jiedu nelyg adjutantai stypsojo už jo – ir išrėžė: jis esąs savo tautos atstovas savo žemėje, savo valstybėje, vokiečiai čia tik okupantai, bet įveikti bolševikus ir jiems turį rūpėti! Įsiaudrinęs net prišoko prie stalo, ėmė į jį kumščiu trankyti prieš pat Zimmerlės nosį, Zaunius su Velykiu susižvalgė (vėliau viens kitam prisipažino, kad laukė iškviestos sargybos, kuri laukan išmes, o gal ir daboklėn uždarys). Bet Zimmerlė tarsi pritardamas kinknojo galva, galiausiai pareiškė: „Ginklai bus, kaip pažadėta.“ Sleževičius aprimo, bet oraus išdidumo neprarado – kai Zimmerlė pakilęs mostelėjo link gerųjų kabineto durų: „Palydėsiu, ponai“, ministeris pirmininkas atrėžė: „Pro kur atėjome, pro ten ir išeisime“, ir Dovas su Mykolu turėjo tursenti paskui – pro duris į valgomąjį, tada virtuvę... Lauke Sleževičius nuo kaktos nusibraukė prakaitą, nusišypsojo savo bežadžiams per visas „derybas“ palydovams, o tiedu irgi atsakė džiugiomis šypsenomis.

•

Tarsi buvo Lietuvai į pagalbą ateinančių – va, Amerikos Raudonasis Kryžius du savo misionierius, Paine'ą ir Hillą, atsiuntė, šie ir pagalbos karų nustekentiems miestams bei kaimams atgabeno. Tik, kaip prie jų priskirtasis Vyriausybės atstovas Matas Šalčius ir raštu pranešė: visur tiedu amerikonai pučiasi ir giriasi Amerikos dosnumu, o iš tiesų – daugiausia mūsų užjūrio tautiečių suaukota. Tiems misionieriams, ir mūsiškius palydovus įskaitant, regis, teko pavargti – nes vis vokiečiai dar stabdė, dokumentų reikalaudami ir įtarimais – ar tik ne lenkų šnipai – skaudindami. Šalčius su savo padėjėju Lekecku priėmę vokiečių įtarumą kaip neišvengiamą, juk jie Lietuvai talkina bolševikus lauk stumti, bet tiedu amerikonai visai nesitvardę – plūdosi, skundais grasino, dar ir jiems priekaištavo, kad Lietuva neatsikratanti „bošų“, savos kariuomenės kaip reikiant suorganizuoti negebanti. Bet šiaip taip Susisiekimo ministerijos paskirtuoju automobiliu pasiekę Marijampolę, Kalvariją, Alytų, Jiezną, dar ne vieną miestelį. Tik prie Vilniaus artėti amerikonai atsisakę – ten, lenkų užimtose žemėse, veikianti kita jų misija, vadinamoji Varšuvos.

Zaunius turėjo būt dėkingas Šalčiui už gyvai nupieštą vaizdelį – gi ir jam svarbu žinoti, kas toliau už Kauno dedas, ryžto pasišvęsti Lietuvai nesumažėjo, tik suvokimo prisidėjo: yra ir dar bus nelengva.

Su latviais, žinoma, sklandžiau ir geranoriškiau reikalai sprendės. Ir Sleževičius, ir Voldemaras, regis, manė Zaunių labiausiai tinkantį su jais derėtis ar bent kontaktą palaikyti. Štai jam teko surašyt raštą, primenantį Latvijos Vyriausybei, kad Lietuvos Vyriausybė yra pageidavusi Palangoje atidaryti sanatoriją savo sveikstantiems kariams; o Kaunas neuždelsė atsišaukt į anos pusės prašymą grąžinti belaisvius latvius, lietuvių paimtus kovose su bolševikais, – sutinką, konkrečiai išspręsti reikalo tegu atvyksta koks karininkas.

•

Tą patį birželį Zaunius buvo įtrauktas į Petro Leono vadovaujamą komisiją, iki liepos 31 d. turėjusią parengti Steigiamojo Seimo įstatymo projektą, – taigi teisininko išsilavinimo neteko mest į užpečkį.

Bet juk ne tiek daug laiko savame kabinete už rašomojo stalo dr. Zauniui teko sėdėti. O Lietuvos kariuomenės sėkmės – Raudonoji armija nuginta užu Dauguvos – suteikė derybų su sovietais galimybę. Štai rugpjūčiui besibaigiant Zaunius priskirtas generolo Vlado Nagevičiaus vadovaujamai delegacijai – joje dar Tadas Petkevičius ir Jonas Vailokaitis; jų užduotis – vykti į Zarasus (imtus Ežerėnais vadinti) susitikti su bolševikų atstovais, kurie, patys neįgalioti derėtis, turėjo išklausyti ir savo Vyriausybei perduoti lietuvių taikos pasiūlymus. Deja, ne tokia tolima kelionė vyko, taip sakant, su nuotykiais (Zauniui reikėjo slopint tą viduj bambantį balsą: ar taip būtų įmanoma Vokietijoj): jų mašina, klebėjusi klebėjusi, prie Ukmergės visai sugedo – laimei, kad ir rusai sutartu laiku neatvyko, kaip jie pasiskambinę į Ežerėnus susižinojo; tad valstybės vyrai arklių traukiamu vežimu dar laiku atidardėję. Ten jiems perduotas bolševikų delegacijos, t. y. Angariečio, laiškas – esą Dvinske laukią pranešimo, kada paskirtas susitikimas; jie atsakę: kaip įmanoma greičiau, nenurodydami konkretaus laiko – juk kurjeris prisipažino užtrukęs daugiau nei parą, kol fronto liniją gebėjęs pereiti.

•

Netrukus Ministerių kabineto posėdyje, jau ministerio pirmininko Ernesto Galvanausko vadovaujamame, URM atstovas dr. Zaunius informavo apie gautą Latvijos ir Estijos vyriausybių kreipimąsi prašant pripažinti nepriklausomybę. Siūlė parengti raštą bei taip pat prašyti Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo. Bet kol kas, kelias spalio pabaigos dienas, teko pabūti delegatu keturių Baltijos šalių (ir Suomijai dalyvaujant) konferencijoje. Į Dorpatą jis išvyko su ministeriu Petru Leonu, irgi teisininku, Rygoje prie jų prisijungė ir Jonas Šliūpas bei Ladas Natkevičius. Reikėjo suderinti derybų su bolševikais reikalą, o taika su Rusija buvo svarbi ir dėl politinių įkaitų bei kalinių, ir dėl šiaip jos gilumon pasitraukusiųjų susigrąžinimo. Lietuvai dar paramos prieš lenkus reikėjo išsiderėti. Jiedviem su Leonu atlėgo širdis patyrus, kad Britanija šioms kolektyvinėms deryboms su Sovietų Rusija neprieštarauja, o baimintasi.

Jaunavedžiai Marija (Jasinskaitė) ir Dovas Zauniai.
Iš Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fondų

Bet ne, nedžiūgavo Dovo širdis suvokiant, kad dėl Lietuvos, tos mažos šalelės, nepriklausomybės teks turbūt ne kartą šauktis visai ne „draugų pagalbos“. Su Petru nutarė imtis iniciatyvos, diktuoti pirmines derybų sąlygas: visos šalys viena kitą pripažįsta ir įsipareigoja garantuoti viena kitos teritorinę neliečiamybę. Žinojo, kad entuziastingo pritarimo nesulauks, taip ir buvo: estai su latviais priminė Lietuvą neatsiliepus, kai dar pavasarį jų delegacijos Paryžiuje kreipėsi dėl pripažinimo; suomiai sukosi, kad turi sulaukti oficialaus Lietuvos prašymo šiuo reikalu. Garantijų klausimas, suprantama, buvo atmestas nedaugžodžiaujant. Lietuvos atstovai nepasidavė, reikalaudami oficialiai paskelbti, kad pripažįstama Lietuva etnografinėse ribose – su Vilniumi, Gardinu, Suvalkais. Aptakų etnografinį principą kolegos sutiko pripažinti, bet – nekonkretinant vietovių. Estai dar leido sau ironizuoti: kokie lietuviai demokratai, jei nesutinka su plebiscitu ginčijamose teritorijose. Jiedu su Petru per pertraukėlę pasikuždėjo: ar nereikią išdidžiai trinktelėti durimis, išvykti Kaunan; bet ne, susilaikė, kažin ar Lietuva tokį „išdidumą“ gali sau leisti. Ir galiausiai juk sutarė visi – neiti į separatines derybas, kartu derėtis tik dėl paliaubų, nes taika negalima, kol neišspręstas pačios Rusijos klausimas, o iš sovietų reikalauti nepriklausomybės pripažinimo, atsisakant bet kokios komunistinės ardomosios veiklos jų šalyse. Nutarta ir į Varšuvą kreiptis, kad ši taikos derybų nesuprastų kaip paramos bolševizmui, nepasinaudotų tuo kaip pretekstu okupuoti Lietuvą. Estai ir latviai išreiškė norą tarpusavio derybas tęsti, tad numatyta kitų metų pradžioje susitikti Helsinkyje.

Grįždami Kaunan tuodu delegatai pasikeisdavo žvilgsniais, bylojančiais: ne, jie nėra tikri, kad Kaune bus pagirti už pasiektus (veikiau – už nepasiektus) rezultatus.

Dovas, po patarėjo pareigybės tapęs URM Politikos departamento direktoriumi, galėjo sakyt, kad ir paskirtoji kategorija – 1.3a, ir 1 800 markių alga liudija: Lietuva jį vertina, Lietuvai jo reikia, jis neapsiriko apsispręsdamas. Bet ir materialioji pusė nebuvo nesvarbi: jis atsakingas už šeimą, juk jo Marytė laukiasi...

– ASTRIDA PETRAITYTĖ –

Atgimstančiuose Sapiegų rūmuose – šiuolaikinio meno ir istorijos dermė

Po daugiau nei 5 metus trukusių tvarkybos ir restauravimo darbų pristatyti rekonstruoti Sapiegų rūmai. Jų rekonstrukcijos ir aktualizavimo projektą kuravo Kultūros ministerijai pavaldus Šiuolaikinio meno centras. Atgimstančiuose rūmuose veiks įvairioms lankytojų grupėms ir jų interesams pritaikytos erdvės, nuolatinės bei keičiamos rūmų istorijos ir šiuolaikinio meno ekspozicijos.

Kultūros ministro Simono Kairio teigimu, prikeliant kultūros paveldo objektus visuomet svarbu ne tik juos restauruoti, bet ir įveiklinti. Atgimstantys Sapiegų rūmai – gražus pavyzdys, kaip vertingas paveldo objektas tampa traukos centru šiuolaikiniam žmogui.

„Tokie pastatai kaip Sapiegų rūmai yra kupini istorijų. Jų sienos kalba, jų erdvėse užkoduoti reikšmingi mūsų valstybės istorijos lūžiai. Bet kalbančioms sienoms reikia klausytojų. Neabejoju, kad naujieji šių rūmų šeimininkai bei svečiai bus ir jautrūs klausytojai, ir patys čia kurs prasmingus naratyvus, – sako S. Kairys. – Prieš pusmetį paskelbėme, kad visoje Lietuvoje per metus atidarome 14 rekonstruotų ar visai naujų kultūros erdvių. Šį pažadą aktyviai tęsime, o šiandien čia matome vieną ryškų jo pavyzdį. Restauratoriai ir projekto įgyvendintojai padarė viską, kad šios istorinės erdvės atgimtų jautriai, pagarbiai, ir kartu nepamiršo šiuolaikinio žmogaus poreikių.“

Oficialus Sapiegų rūmų atidarymas numatytas balandžio 12–14 d., jį lydės Virginijos Januškevičiūtės ir Edgaro Gerasimovičiaus kuruota paroda „Užuovėja“. Nuo vasario 16 iki kovo 11 d. visuomenei bus rengiamos ekskursijos.

Ekskursijos leis patirti rūmų architektūrą ir erdves, sužinoti apie turtingą pastato istoriją, jo paskirties kaitą ir dešimtmečius trukusius tyrimus, davusius vertingų atradimų. Numatomos teminės ekskursijos – istorinės ir apie restauravimą – kvies rūmų sienose ieškoti skirtingų laikotarpių ženklų, pasakos apie ilgą ir sudėtingą restauravimo procesą bei jo subtilybes, paveldosaugą ir istorinių pastatų konservavimą.

Ekskursijose laukiami įvairaus amžiaus lankytojai ir žmonės, turintys specialiųjų poreikių (vyks ekskursija su vertimu į gestų kalbą bei atskira ekskursija, pritaikyta neregiams). Vyks ekskursijos ir anglų kalba. Dalyvavimas su bilietais.

Įgyvendinant 11 mln. 872 tūkst. eurų vertės ES paramos ir valstybės biudžeto bendro finansavimo investicinį projektą, Sapiegų rūmuose atlikti tvarkomieji statybos ir paveldosaugos darbai, įsigyti kultūrinėms veikloms reikalingi baldai ir įranga.

Gintarės Grigėnaitės nuotraukos

Sapiegų rūmus administruoti patikėta Šiuolaikinio meno centrui. Rūmuose vyksiančiose parodose, koncertuose ir kituose renginiuose šiuolaikinis menas pinsis su praeities kūriniais, lankytojai galės susitikti su šiuolaikinio meno, literatūros, muzikos, kino kūrėjais, domėtis nuolat naujai prabylančia pačių rūmų ir jų aplinkos istorija.

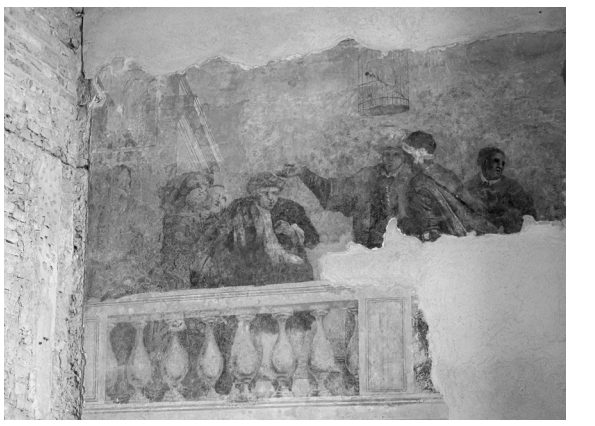

Sapiegų rūmai siekia būti atviri ne tik skirtingoms lankytojų grupėms, bet ir iš išorės siūlomoms iniciatyvoms. Programoje numatyti edukaciniai užsiėmimai, ekskursijos, kaimyninės antakalniečių bendruomenės ir vilniečių įtraukimas. Taip pat bus siekiama užtikrinti, kad rūmų istorija, parodų lankymas ir jas kontekstualizuojanti informacija būtų prieinama žmonėms, turintiems specialiųjų poreikių (ekskursijos su vertimu į gestų kalbą arba pritaikytos neregiams), šeimoms su mažais vaikais.

Sapiegų rūmų erdvių atkūrimo ir rūmų pritaikymo šiuolaikinės visuomenės reikmėms tvarkybos darbų projektą parengė UAB Projektavimo ir restauravimo institutas, generalinė rangovė – UAB „Ekstra statyba“, fasadų tvarkybos darbus atliko subrangovė MB „Virmalda“, o patį fasadų tvarkybos projektą parengė VĮ „Lietuvos paminklai“. Pirmo aukšto dalies erdvių interjero sprendinius ir antro aukšto ekspozicijos sprendinius suprojektavo UAB „Processoffice“.

Sapiegų rūmai yra reikšmingas architektūros, dailės ir istorijos paminklas – LDK didikų Sapiegų rezidencijos, trinitorių vienuolyno ir bažnyčios ansamblio, vėliau – ligoninės statinių ar karinio komplekso dalis. Sapiegų rūmų praktinė paskirtis ir simbolinė reikšmė vis keitėsi. XVII a. pabaigoje ir kelis pirmuosius XVIII a. dešimtmečius, įdomiu ir sudėtingu valstybės istorijos laikotarpiu, tai buvo prašmatni didikų užmiesčio rezidencija. Didelę savo gyvavimo laiko dalį šie rūmai tarnavo kaip karo prieglobstis, karo mokykla arba karo ligoninė. Sovietmečiu pastatas įtrauktas į karinį kompleksą. Pastaruosius tris dešimtmečius jis stūksojo visiškai tuščias. Po kruopščių tyrimų ir ilgų paveldo restauravimo darbų artėja laikas, kai rūmuose vėl užvirs gyvenimas.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA

Kad viskas būtų kaip pas žmones

► Atkelta iš p. 7

Sijonas atsismaukė ir senuko akyse sutavaravo mėlynės ir nuogas tarpukojis. „Išniekino, bjaurybės...“ Nusigręžęs jis susikeikė. Paskui, kaip buvo pratęs, pasispjaudė delnus, suėmė karučio rankenas ir pradėjo kelių kilometrų kelionę į Krapivinkos kapines. Jų kaimo mažas kapinaites buvo išaręs vakar pašautas ir gabalais išdrabstytas rusų bombonešis Su-31.

Nukakęs pusę kelio, Petro atsisėdo šalikelėje, kad atgautų kvapą, ir ėmė keikti savo ūmų būdą, nes saulė taip svilino pakaušį, kad dabar būtų kaip tik ta separatisto kepurė. „Žmogus kartais greičiau padarai, negu pamąstai“, – pagalvojo, nes per savo ilgą amžių pažinojo save. Bet lyg pasiteisindamas prisiminė, kad šis principas jam buvo išėjęs į naudą prieš savaitę, kai Oksana jam iš tiesų maloniai šypsojosi. Tai prisiminus, senukui dar labiau susopo širdį...

Iš apmąstymų jį pažadino keli rusų lėktuvai, kurie piktai riaumodami nuskrido Mariupolio pusėn.

– Kad jūs kur sprandą nutrūktumėt! – lėktuvus palydėjo Petro prakeiksmas. Ir nebegalėdamas ramiai nusėdėti, atsistojo ir prakauliu kumščiu dangun pagrūmojęs iš visų jėgų suriko: – *Ganba*!!![5]

Paskui, šlubuodamas nepatogiu protezu, vėl ėmė stumti savo krovinį į priekį. Bekeliaujant pakilęs vėjas draikė tamsius ir vešlius Oksanos plaukus. Dabar pardavėja priminė ugningame šokyje priilsusią moterį, kuri trumpam prigulė atsipūsti. Petro pasirodė, jog tokią liūdną valandą tai atrodo nederamai. Pamatęs jos chalato kišenėje spalvotos skarelės kampą, ištraukė ją, atsargiai suglostė Oksanos plaukus ir paslėpė juos po skarele.

– Taip bus geriau, mano svajonių princese, – tyliai ištarė, šiuos žodžius prisimindamas iš jaunystės laikų.

Dar po poros dešimčių minučių jau buvo prie kapinių, ir Petro laikė špygą, kad tik Modestas būtų čia. Jo nuostabai, iš po kuplios pušies pavėsio išlindo kareivis su kalašnikovu ir kilstelėjo ranką.

– *Stoi*! – jis sušuko, kaip buvo pratęs daryti ilgomis sargybos valandomis prie karinių miestelių vartų kur nors Kalugoje ar Pskove.

– Ką? Ar nematai? Vežu velionę į kapines! Kad būtų kaip pas žmones, – nustebintas tokio nenormalaus įsakymo sušuko Petro.

– Negalima! Įeiti draudžiama! Uždara zona! – dalykiškai paaiškino jaunas kareivėlis.

– Tai bent stebuklas! Nuo kada kapinės virto kariniu objektu?

– Apgręžk savo tačką! Man įsakyta esant būtinybei šauti!

– Bet ši moteris – ne diversantė! Mūsų kaimo krautuvės pardavėja! Gali dokumentus patikrinti!

Vaikinas, norėdamas suspindėti asmenine iniciatyva, kuri armijos dalinyje buvo aukštai vertinama, įsakė:

– Parodykit!

Kareivis perėmė automatą į kairę ranką ir pasilenkė prie karučio. Tą akimirką Petro tvirtu kaimiečio grybšniu ištraukė kalašnikovą ir iš visų jėgų tvojo pasilenkusiam kareiviui per galvą. Šis sukniubo lyg nuo kardo kirčio, ir Petro palengvėjusia širdimi savo transporto priemonę įstūmė į kapinių teritoriją. Ir sustojo iš nuostabos. Neįmanomas dalykas! Tarp kapų kauburėlių ir paminklų akmenų buvo įgrūstos dvi haubicos, tie baisieji toliašaudžiai pabūklai, o artileristai kaipmat pastebėjo pašalinį asmenį. Nuo vartų pusės jau svirduliavo vaitojantis kareivis, jo galva kraujavo.

Petro tuojau pat buvo suimtas. Išgirdęs nukentėjusio draugo pasakojimą, baterijos vadas leitenantas priėmė neatšaukiamą sprendimą – diversantui mirties bausmė sušaudant. Bet vienas iš artileristų buvo vyras su humoru.

– Seni, ar sutiktum pažaisti rusišką ruletę? Galbūt pasiseks likti gyvam! – dar pridūrė.

– Su kapinių niekintojais aš nekalbu, – griežtai atšovė Petro.

– Nepliurpk, stok prie tvoros! Gal dar ir nepataikysim! Galbūt dar šįvakar galėsi išgerti horilkos į mūsų sveikatą, – juokdarys padrąsino. Visi ėmė kvatoti.

– Bet pirmiausiai turiu palaidoti mūsų kaimo Oksaną, – liūdnai ištarė Petro.

– Užčiaupk srėbtuvę, banderovce! – suriko leitenantas.

– Vyrai, juk tai neilgai truktų. Kad būtų kaip pas žmones, – norėdamas atlikti paskutinį gerą darbą meldė žilagalvis.

Leitenantas tylomis parodė tvoros link.

Petro, nuėjęs parodyton vieton, atsisuko į linksmuosius vyrukus ir tarė:

– Jūs vaidinate didvyrius, žudydami beginklį senį. Nieko, mano Ostapas jums parodys, kaip elgiasi tikri didvyriai... – sušuko senolis ir užtraukė Ukrainos himną: – *Šče ne vmerla Ukrainy i slava, i volia*[6]...

Bet pasigirdo bedieviškas haubicos griausmas, ir kapinių tvoros likučius nutaškė kruvina košė.

– Ū-ū, *bliad'*... fašistas, – piktai burbtelėjo leitenantas.

Vertė Renata Zajančkauskaitė

[5] Gėda!!! (*Ukr.*)

[6] „Dar nežuvo Ukrainos nei šlovė, nei laisvė...“

Sanatorija

► Atkelta iš p. 11

Lušiknenka. Ne.
Šudin. Jau?
Lušiknenka. Taip. Viskas gerai – tik mėsa kietoka. Einam pas Chuigu – jis valgykloje sriubą katiluose verda. Pavirinsime tavo koją – mėsytė suminkštės.
Šudin. Einam. Daktarė patarė po pietų pasivaikščioti.
Lušiknenka. Sveikas, Chuigu. Sriubą verdi? Atvedžiau tavo prezidentą, cha cha cha.
Chuigu. Ko norit?
Lušiknenka. Pavirinti eksprezidento koją.
Chuigu. Stokit prie katilo. Eksprezidente, parodykit koją. Fui! Nagų grybelis!
Lušiknenka. Tai bus tokia grybų sriuba, cha cha cha.
Chuigu. Kiškit koją. Baikit drebėti, ilgai netruks.
Šudin. Aš esu vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas – man nedera drebėti. Kišu koją.
Lušiknenka. Gal degtinės turi?
Chuigu. Tuoj atnešiu.
Lušiknenka. Neatkimšk, paimsiu į palatą. Su Rusijos Federacijos eksprezidentu išgersim. Pasikalbėsim.
Chuigu. Viskas, eksprezidente, traukit koją. Gulkit ant stalo – cinkuoto. Valgysim. Belarusijos eksprezidente, imkit peilį – geras, aštrus, mongoliškas. Skanaus.
Lušiknenka. Man nereikia, graušiu iki kaulo. Ta mėsytė skaniausia.
Chuigu. Gal krienų? Pats tarkavau.
Lušiknenka. Och – geri. Net apsiašarojau. Gerai, kad niekas nemato, kaip Belarusijos eksprezidentas žliumbia, cha cha cha. Ačiū, Chuigu, eisim. Šudin, kelkis.
Šudin. Prisnūdęs buvau.
Chuigu. Paimkit Šudin už parankės. Vos paeina, kaip koks paralitikas, bjauru žiūrėti. Tfu!
Lušiknenka. Tai mudu keliaujam, už parankės, taip sakant, cha cha cha. Vakare užeikit į Rusijos Federacijos eksprezidento palatą – kortom palošim.
Šudin. Kaip čia gera, vėsu. Pas Chuigu labai karšta.
Lušiknenka. Sriubą verda – todėl ir karšta. Duok stiklines – degtinę gersim.
Šudin. Skani degtinė.
Lušiknenka. Degtinė visada skani.
Šudin. Šiandien sekmadienis.
Lušiknenka. Čia visos dienos kaip sekmadienis.
Šudin. Anuomet sekmadieniais eidavau į cerkvę, aplankydavau patriarchą Kirilą. Jis man visas nuodėmes atleisdavo. Uždegiau milijoną žvakučių už mūsų kareivėlius.
Lušiknenka. Kodėl milijoną? Žuvo tik pusė milijono.
Šudin. Kitos žvakutės ateičiai – daug dar kris mūsų kareivėlių. Už tėvynę Rusiją. Po pamaldų Kirilas nuvesdavo į kambarėlį už altoriaus. Gerdavom stiprų raudoną vyną – Kristaus kraujas, sakydavo Kirilas. Pats daug rūkė. Sakė, čia smilkalai Viešpaties garbei. Kartą kambarėlyje buvo dvi tarnaitės – jaunos, su skarelėmis. Dulkes nuo ikonų šluostė. Padauginau to Kristaus kraujo – galva apsisuko. Kirilas paguldė į lovą ir iškart užmigau. Atsibudęs pamačiau šalia miegančią tarnaitę be skarelės, palaidais plaukais. Nieko neprisiminiau – ar buvo su ja kas, ar ne.
Lušiknenka. Aš tai prisiminčiau, kas buvo, cha cha cha.
Šudin. Gretimoje lovoje gulėjo Kirilas su kita tarnaite, be skarelės, palaidais plaukais. Kirilas pamerkė man akį ir užsirūkė. Vėliau jaunas diakonas parvežė namo.
Lušiknenka. Pabaikim degtinę – kortom lošim. Akį, *očko*, taip sakant.
Šudin. Žinau – akis yra 21.
Lušiknenka. Tai dalinu. Tau, man, tau, man.
Šudin. Atverskim.
Lušiknenka. Tavo 20, mano 21. Aš laimėjau – akį laimėjau, cha cha cha. Stovėk tiesiai, atsimerk.
Šudin. Kas bus?
Lušiknenka. Akį lupsiu, juk laimėjau, cha cha cha.
Šudin. Labai skaudės?
Lušiknenka. Nelabai. Žiūrėk, kaip spurda delne, lyg kokia jūrų gėrybė. Kai nurysiu, dar ir pilve spurdės.
Šudin. Oi kaip skauda!
Lušiknenka. Pakišk po šaltu vandeniu. Einu desertą atnešiu.
Šudin. Labai skauda.
Lušiknenka. Baik dejuoti – desertą atnešiau. Pilnas maišelis – mėnesį rinkau.
Šudin. Koks tai desertas? Čiagi tualetinis popierius.
Lušiknenka. Tai ne paprastas popierius. Panaudotas – pagerintas, taip sakant, cha cha cha.
Šudin. O tos rudos dėmės?
Lušiknenka. Kai valgysi, įsivaizduok, kad tai šokoladas. Reikia užsigerti – sausas tas desertas.
Šudin. Va stiklinės.
Lušiknenka. Gersime benziną. Įsivaizduosime, kad tai šampanas – spalva tokia pat.
Šudin. Labai skanu. Pavargau. Prigulsiu, pasnausiu.
Lušiknenka. Pasislink, priimk ir mane. Atsmauk treningą, paragausiu gabaliuką iš šlaunies.
Šudin. Skaudės?
Lušiknenka. Ne. Miegi? Miega. O aš pagaliau sočiai pavalgysiu.

Vakaras

Chuigu. Tuk tuk. Trečio laukiat? O trečias jau čia! Kortos gerai išmaišytos? Lošime 66. Ko gulite, Belarusijos eksprezidente?
Lušiknenka. Persivalgiau – labai pilvą skauda.
Chuigu. O kur Rusijos Federacijos eksprezidentas?
Lušiknenka. Prie sienos guli. Labai pilvą skauda.
Chuigu. Čiagi kaulų krūva! Ką – tu prezidentą suėdei? Žmogėdra prakeiktas! Aš įsakysiu tave sušaudyti!
Lušiknenka. Labai pilvą skauda, gal turit „Raniberl“?
Chuigu. Alio alio, I ir II, greitai į Rusijos Federacijos eksprezidento palatą.
Lušiknenka. Labai pilvą skauda, duokit „Raniberl“.
Chuigu. Tuoj gausi „Raniberl“ su švinu. Pilvas tikrai nebeskaudės.
I. Štai ir mes. Kur kulkosvaidžius statyti?
Chuigu. Prie durų.
II. O kur taikinys?
Chuigu. Guli lovoje kaip maišas.
I. Reikėtų pastatyti.
II. Statom. Stovi.
Chuigu. Atremkit į spintą, kad nepargriūtų.
Lušiknenka. Noriu prigulti, labai pilvą skauda.
Chuigu. Greitai prigulsi. Amžiams. Skelbiu nuosprendį: Rusijos Federacijos vardu už šiurkštų Konstitucijos sulaužymą jums skiriama mirties bausmė sušaudant. Nuosprendį vykdyti nedelsiant. Sakykit paskutinį žodį.
Lušiknenka. Eik šikti.
Chuigu. Pasiruošt, dėmesio, šauti.

Šaudo, šaudo

Chuigu. Negailėkit šovinių – į skutelius sušaudykit šitą kanibalą prakeiktą.
II. Viskas.
Chuigu. Patikrinkit spintą.
I. Va ką radom suvyniotą į seną treningą.
Chuigu. Branduolinis mygtukas. Nunešim pas mane, įdėsime į šaldytuvą, kad ko neatsitiktų. Treningą palikit.
I. O ką sakysim, kai daktarė iš ryto juos tokius atras?
Chuigu. Sakysim, kad tai nelaimingas atsitikimas. Einam pas mane, degtinę gersim. Įspėju, kai aš išgeriu, iškart užeina noras nusišauti.
II. Jauku pas jus, paveikslai ant sienų.
Chuigu. Taip – portretai: Suvorovas, Kutuzovas, Stalinas – didieji Rusijos karvedžiai. Dar turi būti mano atvaizdas. Jaunas dailininkas pradėjo, nebaigė – išėjo ginti tėvynės.
I. Apgynė?
Chuigu. Ne. Įpilk stiklinę. Pilną. O-o gerai. Dar vieną. O-o-o gerai.
I. Maršale, jums neapsimoka žudytis, viską pasiekėte. Buvote paprastas gynybos ministras, generolas. Dabar – maršalas. Nesant prezidento, jūs – vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas.
Chuigu. Užteks! Viskas pasiekta! Duokit pistoletą – nusišausiu!
II. Pistoleto nėra, turim kulkosvaidžius.
Chuigu. Iš kulkosvaidžio nenusišausi.
I. Mes galim padėti.
Chuigu. Statykit kulkosvaidžius tarpdury, aš stovėsiu prie sienos. Kai šaudysite, saugokite paveikslus – tai vertingi meno kūriniai.
I. Nesirūpinkite, mes įpratę šaudyti į taikinį.
Chuigu. Tai į mane?
II. Taip.
Chuigu. Palaidokit mane darže po kriauše. Kartu su mano ištikimais kareivėliais. Tuos, kurie ne iki galo išpreparuoti, gražiai sudėkite į brezentą.
I. Iš kur žinote, kad jie jūsų ištikimi kareivėliai? Jūs gi fronte nebuvot.
Chuigu. Ne maršalo reikalas apkasuose po purvą klampoti lietui lyjant. Maršalas turi Maskvoje kabinete sėdėti, žiūrėti į žemėlapius, suplanuoti karinę operaciją, kad kuo daugiau savų žūtų. Noriu mirti su SSRS Žvaigžde ant krūtinės. Stalčiuje yra visi mano ordinai ir medaliai.
I. SSRS seniai nebėra.
Chuigu. SSRS nebėra, o Žvaigždė – yra!
II. Stalčiuje dar daug ordinų liko. Ką su jais daryti?
Chuigu. Prisegiokite ant mano ištikimų kareivėlių.
I. Maršale, gal turit paskutinį norą?
Chuigu. Noriu pavartyti pornografinį žurnalą – lentynoje yra.
II. Kol jūs vartysite, mes palošime šaškėmis. Tavo balti – pradėk.
I. Nežiopsok – tris numušu, turiu damą.
II. Pasiduodu. Dabar mano balti. Pradedu...
Chuigu. Viskas. Aš pasiruošęs. Padėkit žurnalą į vietą. Kai viskas bus baigta, nepamirškit kontrolinio šūvio į pakaušį. Pasiruošt, dėmesio, šauti!

I ir II šaudo, šaudo, šaudo...

I. Viskas. Guli negyvas.
II. Liko kontrolinis šūvis.
I. Negalim į pakaušį šauti iš kulkosvaidžio: smegenys išsitaškys ant sienų, sugadins paveikslus. Tai vertingi meno kūriniai.
II. Tai šaunam į pilvą.
I. Arba į užpakalį.
II. Gerai. Tu į užpakalį, aš į pilvą.

Kontrolinis šūvis. Kontrolinis šūvis

I. Ryt anksčiau atsikelsim – palaidosim maršalą ir ištikimuosius jo kareivėlius. Sutarkuok bulves – blynus kepsim.
II. Atsilaisvino trys palatos – įdomu, ką atveš.
I. Į vieną atveš Kadyrovą. Kalbama, kad jis išėjo iš proto – vaikšto su vaikiška dūdele, groja tą pačią melodiją. Ir taip per visas dienas. Dar atveš du nusenusius generolus.
II. Rusijos?
I. Ne, vienas Rusijos, kitas – Baltarusijos, kad būtų paritetas, taip sakant.
II. O ką jie veiks?
I. Jie turi Antrojo pasaulinio karo žemėlapius. Smaigstys spalvotas vėliavėles.
II. Jie asfaltą valgys?
I. Ne. Jie neturi dantų – valgys varškę.
II. Kaip kvepia.
I. Taip, geri blynai išėjo. Atnešk grietinę iš šaldytuvo.
II. Grietinės nėra. Va ką atnešiau.
I. Branduolinis mygtukas?
II. Taip.
I. Paspaudžiam?
II. Aš bijau. Tu spausk.
I. Mano pirštai taukuoti. Kai spausi, įsivaizduok, kad tai durų skambutis.
II. Paspaudžiau.
I. Nešk atgal į šaldytuvą ir į kamerą padėk. Mums turėtų duoti Nobelio taikos premiją.
II. Kodėl?
I. Visą savaitę dabar skraidys branduolinės raketos. Iš abiejų pusių bus iššauti visi branduoliniai ginklai. Ir tuomet Žemėje nebeliks tokių ginklų. Įvyks toks branduolinis nusiginklavimas, taip sakant. Mudu tai pradėjom, todėl ir Nobelio taikos premija mums.
II. O jei kas nors sumanys kariauti – kokius ginklus turės?
I. Tankus. Arba kardus.
II. Sutemo. Einam pažiūrėti, kaip raketos skraido.
I. Iš ryto per žinias parodys.
II. Gal žinių nebebus.
I. Žinios visada būna. Labanakt.
II. Labanakt.

– RIMANTAS SAKALAUSKAS –

Redaktorė – Giedrė Kazlauskaitė
(*gkazlauskaite@gmail.com*, 8 698 78 771).
Vertimai, „Skaitykla Nr. 5“ – Andrius Patiomkinas.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (8 652 87 978).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760.
4 spaudos lankai. Indeksas 0109. Tiražas 839 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“.
Spausdino UAB „Respublikos“ spaustuvė,
M. Sleževičiaus g. 7, LT-06326 Vilnius.
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2023 m. suteikė 65 000 Eur paramą projektui „Vakarų fronte – kultūra“ (p. 11); 2024 m. Lietuvos kultūros taryba – 16 000 Eur paramą projektui „Pasaulio literatūros vertimai“, 7 900 Eur projektui „Skaitykla Nr. 5: literatūros kritika, refleksija, analizė“.
LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA
KPLA NARYS
LIETUVOS KULTŪROS TARYBA
9 771392 776033